

EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

Gelişim Psikolojisi Yüksek Lisansı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ERGENLERDE RİSK ALMA DAVRANIŞLARINDA AKRAN VE AİLE
İLİŞKİLERİ İLE PROBLEM ÇÖZME BECERİSİNİN İNCELENMESİ**

Hazırlayan

Elif ŞEKER

92130003211

Tez Danışmanı; Yrd. Doç. Türkan YILMAZ IRMAK

İzmir, 2017

EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

Gelişim Psikolojisi Yüksek Lisansı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ERGENLERDE RİSK ALMA DAVRANIŞLARINDA AKRAN VE AİLE
İLİŞKİLERİ İLE PROBLEM ÇÖZME BECERİSİNİN İNCELENMESİ**

Elif ŞEKER

92130003211

JÜRİ ÜYELERİ

Yard.Doc.Dr.Türkan YILMAZ IRMAK

Prof.Dr.Ayşen GÜRE

Yrd.Doc.Dr.Banu ÇENGELCİ ÖZEKAS

İzmir, 2017

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Müdürlüğüne sunduğum 'ERGENLERDE RİSK ALMA DAVRANIŞLARINDA AKRAN VE AİLE İLİŞKİLERİ İLE PROBLEM ÇÖZME BECERİSİNİN İNCELENMESİ' adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Elif ŞEKER

T.C.EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : Elif SEKER

Numarası : 92130003211

Anabilim Dalı : Psikoloji (Gelişim Psikolojisi)

Tez Başlığı (Türkçe) : Ergenlerin Risk Alma Davranışlarını Yordayan Akran Özelliklerinin

Tez Başlığı (İngilizce) : Investigation of Peer Characteristics Predicting Adolescent's

Tez Savunma Tarihi : Risk Taking Behaviors

Tez Başlığı Değişikliği Varsa Yeni Başlık : Ergenlerde Risk Alma Davranışlarında Akran ve

JÜRİ ÜYELERİ Aile İlişkileri ile Problem Çözme Becerisinin

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı : Yrd. Doç. Dr. Türlün Yılmaz İmre

Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme

İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Arzu Güre

Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme

İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Yrd. Doç. Dr. N. Banu Ceylan Özeken

Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme

İmza :

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENEL GÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle ☒

Oy çokluğuyla ☐

Başarılıdır

Düzeltilmelidir

Başarısızdır

- Bu tutanak üç (3) işgünü içerisinde jüri üyelerinin raporlarıyla beraber Anabilim Dalı Başkanlığı üst yazısıyla Enstitü Müdürlüğüne gönderilmelidir.
- Tezli yüksek lisans programlarında düzeltme alan öğrencinin 3 (üç) ay içerisinde yeniden savunmaya girmesi zorunludur.

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim boyunca beni cesaretlendiren ve destekleyen, araştırmamı planlamamda ve yürütmemde yapıcı yaklaşımlarıyla her zaman yol gösterici olan tez danışmanın Yard. Doç. Dr. Türkan Yılmaz Irmak'a bana gösterdiği sabrı, güler yüzü ve destekleri için sonsuz teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimim boyunca kendilerinden çok şey öğrendiğim kıymetli hocalarım Yard. Doç. Dr. Banu Çengelci Özekes'e ve Prof. Dr. Şeyda Aksel'e, Psk. Dr. Nagehan Demiral'a, Doç. Dr. Aysun Dogan'a; tezimin analizlerini yaparken bana öğrettiği istatistik ve analiz bilgileri için sürekli andığım değerli hocalarım Doç. Dr. Mediha Korkmaz ve Prof. Dr. Sonia Amado'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Zorlu yüksek lisans sürecinde aynı sıkıntıları birlikte göğüslediğim, uzun çalışma programları yapıp birlikte sabahlara kadar çalıştığım sınıf arkadaşlarıma; iş hayatımda tezimin yazım sürecinde yaşadığım yoğunluk ve koşturmada bana destek veren ve anlayışla karşılayan çalışma arkadaşlarım Psikiyatri Uzmanı Dr. Handan Neze'ye, Psk. Tuğba Hamzaçebioğlu'na ve Hem. Zeynep Sökmen'e teşekkür ederim.

Bana her koşulda sevgisini gösteren, hep daha güzel şeyleri başarabileceğimi söyleyerek bana duyduğu güven ve gurur ile beni yüklediren ve buralara gelmemde en büyük destekçim olan biricik annem Nurcan Şeker'e verilerimi topladığım o zorlu sürecimde benimle birlikte verdiği mücadele için tüm kalbimle teşekkür ederim. En büyük sosyal destek kaynağım olan ailemin veri girişlerim sırasında bana verdikleri destek için başta babam Mehmet Şeker'e ve kardeşlerim Meryem Şeker ile Alieren Şeker'e teşekkür ederim.

Hayatımın her noktasında beni destekleyen, hep bir adım ilerde olmam için beni motive eden, sevgisini, şefkatini ve yardımını hiçbir zaman esirgemeyen hayattaki en büyük şansım olan eşim Haydar Şeker'e tez aşamasında bana gösterdiği anlayışı, desteği ve inancı için müteşekkirim.

Elif ŞEKER

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
TABLolar DİZİNİ	v
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vii
GİRİŞ.....	1
I.KURAMSAL ÇERÇEVE VE KOnu İLE İLGİLİ YAPILMIŞ	
ARAŞTIRMALAR.....	5
I.1. Ergenlik Dönemi.....	6
I.2. Ergenlik Dönemi Kuramları.....	8
I.3. Risk Alma Davranışı İle İlgili Kuramsal Bilgi.....	12
I.4. Risk Alma Davranışlarında Problem Davranış Kuramı.....	15
I.4.1. Kişilik Sistemi.....	16
I.4.2. Algılanan Çevre Sistemi.....	19
I.4.3. Sosyal Çevre Sistemi.....	26
I.4.4. Davranış Sistemi.....	28
I.5. Problem Çözme Becerisi İle İlgili Kuramsal Bilgi.....	28
I.6. Problem Çözme Becerisi ve Problem Davranış Kuramı	38
II.YÖNTEM.....	42
II.1. Araştırmanın Modeli.....	42
II.2. Araştırmanın Amacı.....	42
II.3. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi	43
II.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi.....	44
II.5. Sayıtlılar.....	44
II.6. Sınırlılıklar.....	44
II.7. Veri Toplama Araçları.....	45
II.7.1. Demografik Bilgi Formu.....	45
II.7.2. Risk Alma Ölçeği.....	45
II.7.3.Sapkın Arkadaşlar Ölçeği.....	46

II.7.4. Akran İlişkileri Ölçeği.....	47
II.7.5. Kişilerarası Problem Çözme Envanteri.....	48
II.7.6. Ergen Aile Süreci Ölçeği.....	50
3.8. Verilerin Toplanması.....	52
3.9. Verilerin İstatistiksel Analizi.....	52
III. BULGULAR	53
III.1. Örneklemenin Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular.....	54
III.2.Risk Alma Ölçeğine İlişkin Bulgular.....	57
III.2.1. Risk Alma Davranışlarının Yaş ve Cinsiyet Değişkenleri Açısından Karşılaştırılması.....	57
III.2.2. Risk Alma Davranışlarının Aile ile İlgili Çeşitli Değişkenler Açısından Karşılaştırılması.....	58
III.3. Araştırmadaki Sürekli Ölçümler Arasındaki Korelasyon İlişkileri.....	64
III.3.1.Risk Alma Ölçeği ve Sapkın Arkadaş Ölçeği Arasındaki İlişkiler.....	66
III.3.2.Risk Alma Ölçeği ve Akran ilişkileri Ölçeği Arasındaki İlişkiler.....	66
III.3.3.Risk Alma Ölçeği ve Ergen Aile Süreci Ölçeği Arasındaki İlişkiler.....	66
III.3.3.1.Risk Alma Ölçeği ve Ergen Aile Süreci Ölçeği-Anne Formu Arasındaki İlişkiler.....	66
III.3.3.2. Risk Alma Ölçeği ve Ergen Aile Süreci Ölçeği - Baba Formu Arasındaki İlişkile.....	67
III.3.4. Risk Alma Ölçeği ve Kişilerarası Problem Çözme Envanteri Arasındaki İlişkiler.....	67
III.4.Regresyon Analizi.....	68
III.4.1. Risk Alma Davranışları Puanının Yordayıcıları.....	69
IV.TARTIŞMA.....	74
IV.1.Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Risk Alma Davranışlarına İlişkin Bulguların Tartışılma.....	74

IV.2. Aile ile İlgili Çeşitli Değişkenlere Göre Risk Alma Davranışlarına İlişkin Bulguların Tartışılması.....	76
IV.3. Regresyon Analizine İlişkin Bulguların Tartışılması.....	81
IV.3.1.Sosyal Çevre Sisteminde Değerlendirilen Değişkenlerin Risk Alma Davranışlarını Yordama Gücüne İlişkin Bulguların Tartışılması..	81
IV.3.2. Kişilik Sisteminde Değerlendirilen Değişkenlerin Risk Alma Davranışlarını Yordama Gücüne İlişkin Bulguların Tartışılması.....	82
IV.3.3. Algılanan Çevre Sistemi-Uzak Çevre Yapısı İçerisinde değerlendirilen Değişkenlerin Risk Alma Davranışlarını Yordama Gücüne İlişkin Bulguların Tartışılması.....	87
IV.3.4. Algılanan Çevre Sistemi-Yakın Çevre Yapısı İçerisinde değerlendirilen Değişkenlerin Risk Alma Davranışlarını Yordama Gücüne İlişkin Bulguların Tartışılması.....	94
V. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	96
KAYNAKÇA.....	99
EKLER	117
EK-1 Risk Alma Ölçeği Madde Ortalama ve Standart Sapmaları.....	117
EK-2 Demografik Bilgi Formu.....	118
EK-3 Risk Alma Ölçeği.....	121
EK-4 Sapkın Arkadaşlar Ölçeği.....	122
EK-5 Akran İlişkileri Ölçeği.....	123
EK-6 Kişilerarası Problem Çözme Envanteri.....	124
EK-7 Ergen Aile Süreci Ölçeği.....	127
ÖZGEÇMİŞ.....	131
ÖZET	132
ABSTRACT	133

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo-1: Okullardan 9, 10 ve 11. Sınıf Düzeylerine Göre Seçilen Öğrencilerin Sayı ve Yüzdeleri.....	54
Tablo-2: Örneklemin Yaş ve Cinsiyet Değişkenine Göre Dağılımı.....	54
Tablo-3: Örneklemin Anne-Babanın Hayatta Olması ve Öz olması, Çalışma Durumu ve Eğitim Düzeyleri Göre Dağılımı.....	55
Tablo-4: Örneklemin Aile Yapısı, Gelir Düzeyi ve Kardeş Sayısına Göre Dağılımı.....	56
Tablo-5: Yaş ve Cinsiyete Göre Risk Alma Ölçeğinin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	58
Tablo-6: Aile ile İlgili Çeşitli Değişkenlere Göre Risk Alma Ölçeğinin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	59
Tablo-7: Sosyo-ekonomik Düzeye Göre Risk Alma Ölçeği Toplam Puanlarına Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	60
Tablo-8: Anne Eğitim Düzeyine Göre Risk Alma Ölçeği Puanlarına Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	61
Tablo-9: Anne Çalışma Durumuna Göre Risk Alma Ölçeği Puanlarına Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	61
Tablo-10: Baba Eğitim Düzeyine Göre Risk Alma Ölçeği Puanlarına Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	62
Tablo-11: Baba Çalışma Durumuna Göre Risk Alma Ölçeği Puanlarına Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	62
Tablo-12: Kardeş Sayısı Durumuna Göre Risk Alma Ölçeği Puanlarına Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	63
Tablo-13: Sürekli Ölçümler Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları.....	64
Tablo 14-a. Risk Alma Puanını Yordayıcı Hiyerarşik Regresyon Analizi (1.adım)...	71
Tablo 14-b. Risk Alma Puanını Yordayıcı Hiyerarşik Regresyon Analizi (2. adım)...	71
Tablo 14-c. Risk Alma Puanını Yordayıcı Hiyerarşik Regresyon Analizi (3.adım)...	72
Tablo 14-d. Risk Alma Puanını Yordayıcı Hiyerarşik Regresyon Analizi (4.adım)...	73

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Problem Davranış Kuramı'nın Kavramsal Yapısı.....	17
Şekil 2. Sosyal Problem Çözme Sürecinin Şematik Sunumu.....	30

GİRİŞ

Ergenlik, biyolojik, bilişsel ve sosyo-duygusal değişimleri içeren, çocukluk ve yetişkinlik arasındaki bir geçiş dönemidir (Santrock, 2012). Ergenliğin ne zaman başlayıp bittiği ve bu dönemin kesin yaş sınırlarının ne olduğu konusunda farklı kuramcılar tarafından çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu konuda görüş birliği bulunmamasına rağmen çoğunlukla kabul edilen görüş bu dönemin 10 yaşlarında başladığı ve 20'li yaşların başlarında bittiğidir (Steinberg, 2013).

Uzun yıllardır birçok araştırmacı tarafından araştırılan ergenlik döneminin, bilimsel olarak çalışılmasına öncülük etmiş olan ve modern ergenlik psikolojisinin babası olarak bilinen G. Stanley Hall, ergenlik dönemindeki gelişimin temel olarak biyolojik faktörler tarafından kontrol edildiğini ileri sürmüştür ve bu dönemi 'fırtına ve stres' dönemi olarak tanımlamıştır. Buna karşı çıkan Mead ergenlik dönemindeki gelişimin temelinde biyolojik faktörlerden çok sosyokültürel faktörlerin olduğunu ve çocukluk döneminden yetişkinlik dönemine aşamalı, problemsiz bir geçiş süreci sağlayan kültürlerde ergenlik döneminin 'fırtına ve stres' dönemi olarak tanımlanamayacağını belirtmiştir (Santrock, 2012). Yeni kuşak araştırmacılarından Arnett (1999) ise 'fırtına ve stres' kavramının ergenlik döneminde bulunan tüm bireyler için geçerli olmadığını ifade etmiş ve bazı araştırmacılar tarafından bu dönemin geleneksel şekilde 'fırtına ve stres' kavramları ile anılmasının temel nedeninin ergenlik döneminde otorite öğeleriyle yaşanan çatışmalar ve bu dönemde çok sık görülen risk alma davranışları olduğunu ileri sürmüştür.

Duygu karmaşası ve arayışların arttığı ve kendini kontrol etme becerisinin tam olarak gelişmediği ergenlik döneminde risk alma davranışları sıkça görülmektedir (Russel, Fincham, Randolph ve Tilman, 2010). Risk alma davranışları; hastalıkla veya ölümle sonuçlanma ihtimali yüksek, bireyin sağlığını tehdit edici nitelikte ve hayati tehlike yaratan, ayrıca ergenlik dönemindeki psiko-sosyal gelişimi olumsuz etkileyen davranışlar olarak ifade edilmektedir (Alexander ve ark., 1990; Yılmaz, 2000).

Bu araştırmada 'risk alma' olarak adlandırılan davranışlar, bazı araştırmalarda kuraldışı, sapan, problem, anormal veya antisosyal davranış olarak tanımlanmaktadır. Bunun nedeni risk alma davranışlarından bazılarının 'problem' ve 'suç' içeren

davranışlarla yakından ilgili olması ve bir kısmının 'suç' olarak nitelendirilen davranışlar arasında olmasıdır (Delikara, 2000; Siyez, 2006; Yılmaz, 2000).

Risk alma davranışı ile ilgili yapılan çalışmalar bu davranışların ergenlik döneminde yoğunlaştığını göstermekte ve yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik durum, okul başarısı, aile ve akran ilişkileri gibi çeşitli değişkenlere göre risk alma davranışlarını incelemektedir (Kıran, 2002; Kıran 2003; Yılmaz, 2000; Kaner, 2000; Delikara, 2000; Pekel Uludağlı ve Sayıl, 2009; Güney, 2007; Moore, Gullone ve Konstanski, 1997; Gullone ve Moore, 2000; Lammers, Ireland, Resnick ve Blum, 2000; Atak, 2011; Aras, Günay, Özan ve Orçın, 2007; Eryılmaz Gülgez ve Kısaç 2014; Özmen, 2006; Essau, 2004; Siyez ve Aysan, 2007; Bayar, 1999; Bayar ve Sayıl, 2005).

Ülke nüfusumuza baktığımızda; Türkiye nüfusunun önemli bir bölümünü ergenlerin oluşturduğu görülmektedir. 2011 yılı sonunda 74,7 milyonluk toplam nüfus içinde 20-24 yaş grubundan 6,2 milyon, 15-19 yaş grubundan 6,3 milyon, 10-14 yaş grubundan 6,6 milyon ergen bulunmaktadır. Bu rakamlar toplam nüfusun en az dörtte birinin ergenlerden oluştuğunu göstermektedir (Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu [UNICEF], 2016). Toplumda büyük bir yer tutan bu bireylerin ergenlik dönemini sağlıklı bir şekilde geçirmeleri onların bireysel gelişimleri için önemli olduğu kadar toplumsal gelişim için de önemli bir yer tutmaktadır. Risk alma davranışlarını azaltmak ve ergenlere bu konuda yardım etmek için öncelikle ergenleri bu davranışlara iten faktörlerin tespit edilmesi gerekmektedir (Yılmaz, 2000).

Ergenlik döneminde genel olarak içinde bulunulan sosyal çevre, ebeveynler ile kurulan ilişkiler ve arkadaş grubunun risk alma davranışlarıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir (Jessor, Donovan ve Costa, 1994; Jessor, 1998; Karabekiroğlu, 2015; Kıran Esen, 2003). Bu nedenle ergenlerin ebeveynleri ve akranlarıyla olan yakın ilişkileri risk alma davranışlarının anlaşılması için üzerinde durulan önemli konulardır (Moran ve DuBois, 2002; Mounts, 2002; Tilton- Weaver ve Galambos, 2003). Ergenler özellikle akranları tarafından riske yöneltilerek sağlıklarını ve hayatlarını tehlikeye atacak davranışlarda bulunabilmektedirler (Kıran Esen, 2003). Ergenin risk alma davranışlarına katılımının en güçlü ve tutarlı yordayıcılarından biri, bireyin çevresinde bu tür davranışlar gösteren arkadaşlarının bulunup bulunmamasıdır. Yapılan araştırmalar, risk alma davranışlarına katılımı yüksek akran gruplarıyla birlikte olan

ergenlerin risk alma davranışlarına karışmaya daha eğilimli olduklarını göstermektedir (Arnett, 1992; Goldstein, Davis-Kean ve Eccles, 2005). Bu konuda yapılan çalışmalarda ergenlerin risk alma davranışları incelenirken sıklıkla akran baskısına dikkat çekilmiş ve akranların risk alma davranışlarına katılım düzeyleri araştırılmıştır. Bazı araştırmalar akranlarla kurulan yakınlık ve geçirilen süre arttıkça ergenin risk alma davranışları ile akranın risk alma davranışları arasında daha yüksek ilişkili olduğunu göstermiştir (Agnew, 1991). Buna göre, ergenin risk alma davranışları değerlendirilirken ergenin akran grubunun risk alma davranışlarına bakmak yeterli olmamakta, ergenin bu akran grubuyla kurduğu arkadaşlık ilişkisinin kalitesine de bakmak önem taşımaktadır. Ergen risk alma davranışlarını, ilişkide bulunan akranların risk alma davranışları ve akran ilişkilerinin kalitesiyle birlikte inceleyen sınırlı sayıda araştırma olduğu görülmüştür (Yılmaz, 2000).

Bunun yanında, ergenlik döneminde akranların önemi artsa da anne-babayla kurulan iletişimin niteliği ve niceliği önemini korur; ebeveynler ve aile ergen için halen en temel belirleyiciler arasında olmayı sürdürür (Karabekiroğlu, 2015). Olumsuz akran etkileri olumsuz anne-baba tutumları ile birleştiğinde, ergenin risk alma davranışlarına katılma olasılığı da artmaktadır (Yörükoğlu, 1998; Delikara, 2000). Ergeni akran grubunun olumsuz etkilerinden koruyan ve risk alma davranışlarına katılımını engelleyen önemli bir unsur uyumlu bir aile ortamında ergene duygusal açıdan yakın olup baskı ve yasaklama koymadan onu destekleyen ana-babalardır (Bayar, 1999). Ana-baba tutumları ergen psiko-sosyal gelişiminde oldukça önemli bir yer tutmaktadır (Kuzgun ve Eldeleklioğlu, 2005). Özellikle annelerin çocuklarına karşı sıcak ve yakın tavırlarının, ergenlik dönemindeki risk alma davranışlarına katılımı azalttığı bilinmektedir (Fletcher, Steinberg ve Williams-Wheeler, 2004; Parker ve Benson, 2004). Bu nedenle risk alma davranışları incelenirken bireyin gerek ailesi, gerekse akranları ve onlarla olan ilişkileri birlikte değerlendirilmesi gereken önemli değişkenlerdir.

Risk alma davranışlarında aile ve akran ilişkilerinin yanı sıra problem çözme becerilerinin de önemli bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir (Dodge ve Price, 1994; Güner, 2000; Hains and Herrman, 1989). Etkili problem çözme becerilerinin risk alma davranışlarına karşı koruyucu nitelik taşıdığını gösteren bazı araştırmalar bulunmaktadır

(Özgüven, Soykan, Haran ve Gençöz, 2003; Lochman, 1992). Ergenlik döneminde verilen kararlar bireyin sağlığı, psikolojik uyumu, mesleği ve sosyal kabulü üzerinde yaşamı boyunca etkili olabilecek doğurgulara sahiptir (Ersever, 1996). Yapılan araştırmalarda, ergenlerin problem çözme becerileri arttıkça daha doğru kararlar verebildikleri görülmüştür (Güçray, 2001). Ayrıca etkili şekilde problem çözme becerisine sahip bireyler olumsuzluklarla daha başarılı şekilde baş edebilen, yaşam olayları karşısında daha dirençli olan kişilerdir (Eskin, 2003). Ergenlik döneminde, bireylerin karşılaştıkları problemlerin üstesinden gelebilmelerinde ve problemleri etkili bir şekilde çözebilmelerinde problem çözme becerisi oldukça önemlidir (Andrews, Ainley ve Frydenberg, 2004). Etkili problem çözme becerilerinin bireylerin riskli durumlardan kendilerini korumalarında işlevsel bir görevinin bulunduğu, yetersiz problem çözme becerilerinin ergenlik döneminde saldırganlığa yol açtığını ve suç içeren davranışlarla ilişkili olduğu ifade edilmektedir (Dodge ve Price, 1994). Problem çözme becerisi, bireyleri genel sosyal yaşam açısından etkilemekte ve bu durum akran ilişkilerine de yansımaktadır. Alan yazında risk alma davranışları çalışılırken problem çözme becerilerinin ve akran ilişkilerinin birlikte değerlendirildiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bunun yanı sıra yapılan literatür araştırmasında problem çözme becerilerinin risk alma davranışlarıyla ve Problem Davranış Kuramı'nda tanımlanan birçok risk ve koruyucu faktör ile ilişkisini ortaya koyan çalışmaya rastlanılmıştır (Schotte ve ark., 1996; Öz ve Yılmaz, 2009; Hamarta, 2009; Chang ve ark., 2004; Hazır ve Budak, 2009; Tay ve ark., 2009; Sünbül ve Gürsel, 2001; Elliott ve Godshall, 1991; Öz ve Yılmaz, 2009; Oktan, 2008; Nezu ve Perri, 1989; D'zurille ve Goldfried, 1971). Fakat problem çözme becerileri bazı risk alma davranışlarıyla çalışılmasına rağmen bu çalışmalar genellikle sigara, alkol, madde ve ilaç kullanımı gibi tek tip davranış üzerinde yoğunlaşmıştır (Jaffee ve D'Zurilla, 2009; Sorsdahl ve ark., 2014; Kuperminc ve Allen; 2001). Bazı araştırmalar ise risk alma davranışlarını etkileyen bazı değişkenler (öz saygı, öz yeterlilik, akademik motivasyon, zeka, gelecek beklentisi, yaşam doyumu, antisosyal ve prososyal davranışlar, psikolojik sağlamlık, psikolojik rahatsızlık belirtileri, depresyon) ile problem çözme becerisi arasındaki ilişkinin incelenmesi ile sınırlı kalmıştır (Yiğit, 2013; Ergin, 2009; D'zurille ve Goldfried, 1971; Arslan, 2010;

Nacar, 2010; Palancı ve Okutan, 2010; Erözkan, 2014). Bu nedenle ergenlerde risk alma davranışları incelenirken problem çözme becerilerinin de değerlendirilmesi önemlidir.

Risk alma davranışları birçok değişken ile ilişkili olduğu için çok boyutlu bir yaklaşımla araştırılması gereken bir konudur. Jessor tarafından geliştirilen Problem Davranış Kuramı psiko-sosyal temelli yaklaşımlar arasında olup risk alma davranışını en iyi açıklayan, bu konuda en sık başvurulmuş kuramlardan birisidir (Jessor ve ark., 1994). Ergenlerde görülen risk alma davranışlarını etkileyen risk faktörleri ve koruyucu faktörleri kapsamlı açıklaması ve tüm değişkenleri birlikte değerlendirme imkanı sunması nedeniyle araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturmakta Jessor'ın Problem Davranış Kuramı'ndan yararlanılmıştır. Ergenin arkadaşlarının risk alma davranışlarına katılımı, ergenin akran ve ebeveynleri ile olan ilişkisi ve kişilerarası problem çözme becerisi arasındaki ilişkiler Problem Davranış Kuramı'nda yer alan Sosyal Çevre Sistemi, Kişilik Sistemi, Algılanan Çevre Sistemi Uzak Çevre ve Yakın Çevre Yapısı içerisinde ele alınarak bu sistemlerin risk alma davranışlarını yordama gücünü belirlemek ve sistemler içerisinde ele alınan değişkenlerin risk alma davranışına olan özgün katkılarını değerlendirmek amaçlanmıştır.

Yapılan literatür araştırmasında risk alma davranışının akran, aile ilişkileri ve ergenin problem çözme becerisi ile birlikte incelendiği çok yönlü bir araştırmaya rastlanılmamış olup bu çalışmanın, ergenlerin arkadaş ve aile ilişkileri ve problem çözme becerilerinin risk alma davranışlarıyla ilişkisini ortaya koymak açısından ülkemiz yazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

I. KURAMSAL ÇERÇEVE VE KONU İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde ergenlik dönemi ve kuramları, risk alma davranışları, Problem Davranış Kuramı ve bu kuram çerçevesinde ergenlik dönemindeki akran, ebeveyn ilişkileri ve problem çözme becerisi ilgili açıklamalara yer verilmiş; araştırmanın konusu ve değişkenleri ile ilgili yurtdışında ve yurtiçinde yapılmış araştırmaların bulgularına değinilmiştir.

I.1. Ergenlik Dönemi

Steinberg'e (2013) göre ergenlik biyolojik, bilişsel ve toplumsal alanlarda öncül değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Biyolojik olarak erinliğin başlaması, bilişsel olarak daha ileri düşünme yeteneklerinin ortaya çıkışı ve toplumsal olarak toplumda yeni rollere geçilmesi gösterilmektedir.

UNESCO'nun tanımlamasında ergenlik dönemi, 15-25 yaşları arasında gösterilmekte iken; Birleşmiş Milletler Örgütü, ergenlik döneminin 12-25 yaşları arasında olduğunu kabul etmektedir (Kulaksızoğlu, 2011). Bu konuda kesin görüş birliği bulunmamasına rağmen çoğunlukla kabul edilen görüş bu dönemin 10 yaşlarında başladığı ve 20'li yaşların başlarında bittiğidir (Steinberg, 2013).

Ergenlik erken (10-13 yaş), orta (14-17 yaş) ve ileri (18-22 yaş) olmak üzere üç döneme ayrılır. Ergenlik 10-13 yaş aralığında tanımlanan erken ergenlik dönemiyle başlar. Bu dönemde hipotalamus, hipofiz ve kadınlarda yumurtalıklar, erkeklerde erbezleri olan gonadlardan hormonlar salgılanır. İç organların gelişmesi, boyun uzaması, kiloda artışın yaşanması gibi hızlı bedensel gelişimler olur ve buna bağlı olarak fiziksel yeteneklerde de artış görülür. Yaşanan hızlı biyolojik gelişimin yanında cinsel olarak olgunlaşmanın da başladığı bu dönemde fiziksel değişimlerle birlikte sosyal ve psikolojik değişimler de yaşanır (Steinberg, 2013). Hormonlarda yaşanan değişimler beyni de doğrudan etkileyerek duygusal, davranışsal ve bilişsel işlevlerde belirgin değişimleri başlatır (Karabekiroğlu, 2015). Bu dönemde kazanılan cinsel olgunluğa ve hızlı biyolojik değişimlere uyum sağlamak için ergen hem ailesinde hem diğer sosyal çevrelerinde yeni davranışlar geliştirir (Steinberg, 2013). Ergen artık otoriteye daha çok karşı gelir, sınırlarını test etme çabası içerisinde anne babasıyla çatışmalara girer. Bu dönemde ait olma ve kimlik duyguları gündeme gelir. Daha önce çoğunlukla ailesiyle zaman geçiren ergen artık akranlarını anne babasına tercih etmeye başlar. Riskli uğraşlara karşı ilgisi artar, sigara ve madde kullanmayı deneyebilir. Genellikle alıngan ve öfkeli. Ara sıra kendisinden beklenmeyecek çocuksu nitelikte davranışlar gösterebilir (Karabekiroğlu, 2015).

Erken ergenliğin ardından gelen, 14-17 yaş aralığında tanımlanan orta ergenlik, önceki evrede başlayan hızlı bedensel gelişimlerin büyük oranda tamamlandığı bir

evredir. Orta ergenlik dönemindeki ergen için grup arkadaşlıkları önemli hale gelir ve karşı cins ile ilişkiler artar (Steinberg, 2013). Aileden bağımsız olma çabası içerisinde olan ergen, model aldığı kişilerle daha fazla zaman geçirmeye başlar. Hızlı şekilde artmakta olan cinsel dürtülerini ve öfkesini kontrol etme yöntemleri arar. Kendi önceliklerini belirlemek, kendisine ait öznel dünya görüşü oluşturmak ve değer yargılarını şekillendirmek için çeşitli denemeler yapar (Karabekiroğlu, 2015). Genel olarak baktığımızda bu dönemde gerçekleşen başlıca gelişimsel konular; anne babanın değersizleştirilmesi, arkadaş ilişkilerinin önem kazanması, sosyal ortamlarda kendini ortaya koyabilme, otorite ile çatışma ve bireyselleşmedir. Bu dönemde ergen, gelişimsel ve ruhsal sorunlarını çözümleyerek bunların üstesinden gelmek durumundadır (Steinberg, 2013).

Ergenliğin son dönemi 18-22 yaş aralığını kapsayan ileri ergenlik evresidir. Bu evrede gözlenen gelişim konuları; kimlik gelişimini tamamlayıp kimlik duygusunda bütünlüğe erişme, cinsel kimliğin tamamlanması, mesleki, toplumsal yaşam rolleri, dini ve siyasi konulardaki kararların alınmasıdır (Steinberg, 2013). Değişimin ve büyümenin yavaşladığı bu yıllarda ergen dürtülerini bekletmeyi ya da bunları kültürel ve sosyal beklentilere uygun şekilde eylemlere dönüştürebilmeyi öğrenir. Bu şekilde dürtüler ile duygu ve düşünceler anlamlı şekilde bir bütün içerisinde yer alabilirler. Başka bir ifade ile, dünya görüşü ve kimlik yavaş yavaş daha sabit bir yapı kazanır ve daha tutarlı hale gelir (Karabekiroğlu, 2015).

Biyolojik, psikolojik ve sosyal değişimlerin yaşandığı bu üç evrede ergenler yaşadıkları değişimlere alışma ve bu değişimlerin meydana getirdiği yeni durumlarla baş etmek durumunda kalırlar. Bu görevler, ergenleri ruhsal sorunlar yaşamaya ve sağlıklarını tehlikeye sokacak risk alma davranışlarına yönelmeye yatkın hale getirmektedir (Eryılmaz Gülgez ve Kısaç, 2014). Bu dönemde neden risk alma davranışlarında artış olduğuna dair çeşitli araştırmacılar farklı görüşler belirtmişlerdir. Ergenlerin davranışlarını açıklayan ve risk alma davranışları ile ilişkili olduğu düşünülen bazı ergenlik kuramları kısaca açıklanacaktır.

I.2. Ergenlik Dönemi Kuramları

Ergenlik döneminin bilimsel olarak çalışılmaya başlanmasına öncülük etmiş olan ve modern ergenlik psikolojisinin babası olarak bilinen G. Stanley Hall (1904) Yineleme Kuramı olarak tanımlanan kuramında ergenlik dönemindeki gelişimin temel olarak biyolojik faktörler tarafından kontrol edildiğini ileri sürmüş ve sosyal çevreye çok az etki alanı tanımıştır. Hall ergenlik dönemini 'fırtına ve stres' dönemi olarak tanımlamıştır (Santrock, 2012; Kulaksızoğlu, 2011). Evrim kuramının yazarı Charles Darwin'den etkilenmiş olan Hall, bireyin gelişiminin insan türlerinin gelişimi ile paralel olduğuna inanmıştır ve bu bakış açısıyla bebeklik döneminin hayvanlardaki gibi bizim evrimimizde de ilkel olduğumuz döneme karşılık geldiğini söylerken ergenlik döneminin türlerin uygarlığa dönüştüğü evrime paralel geldiğini savunmuştur (Steinberg, 2013). Uygar insanın başkalarını düşünme, adalet, sosyal refah gibi idealleri vardır. Bu geçiş sürecinde ergenler ilkel tepkiler ile yeni kazanılan değerler arasında çelişkiler yaşamaktadır. Bu çelişkiler ise ergenliğin fırtınalı ve stresli bir dönem olarak nitelendirilmesine neden olmaktadır (Kulaksızoğlu, 2011).

Kurt Lewin'in Alan Kuramı'na göre de ergenlik fırtına ve stresli bir dönemdir. Bu kurama göre davranış, kişinin çevresi ile etkileşimi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bireyin yaşam alanındaki kişisel ve çevresel faktörler sürekli değişmektedir. Bu değişimler yavaş yavaş ve dereceli olursa, bireyin değişime uyum sağlaması ve onları düzenlemesi daha kolay olmaktadır. Ancak değişimler hızlı olduğunda bireyler yoğun stresli bir dönem geçirmektedir. Ergenlik döneminde de gelişim çok hızlı olmaktadır. Birey bir anda hem fiziksel değişimlerle başa çıkmak hem de kendisinden beklenen bazı yeni beklenti ve talepleri karşılamak durumunda kalmaktadır. Bu sırada gelecekte kendisinden beklenenler ile çocukluk yaşantılarından öğrendikleri arasında hiçbir direkt bağlantı olmadığını görmektedir. Yetişkinlikte kendisinden beklenen hedeflere doğru yol almadan önce çocuklukta bıraktıkları bırakmak zorunda kalan birey, burada kendisini bir boşluk içinde bulabilmekte ve bu nedenle yoğun bir stres ve çelişki yaşayabilmektedir (Kulaksızoğlu, 2011).

Buna karşın Antropoloji Kuramı'nın önde gelen ismi Margaret Mead (1901-1978) ergenlik dönemindeki gelişimin temelinde biyolojik faktörlerden çok

sosyokültürel faktörlerin olduğunu ileri sürmüş ve bu dönemde gerçekleşen olgunlaşmayı toplumsal bir olgu olarak görmüştür (Santrock, 2012). Mead, Samoalı ergenlerle yaptığı bir çalışmada ergenlerin, cinsel ilişkileri gözlemlmelerine, cinsel oyunlara katılmalarına, sorumluluk almalarına, yetişkin rollerinin neler olduğunu açık şekilde görmelerine olanak sağlayan kültürlerde göreceli olarak stresten daha uzak yetiştiklerini söylemiştir. Stanley Hall'un öne sürdüğü fırtına ve stresin her kültürde geçerli olan evrensel bir sorun olmadığını ifade eden Mead, yaptığı araştırma sonucunda ergenin artan cinsel istekleri ile toplumun kültürel kurallarının ters düştüğü durumda fırtına ve stres döneminin yaşandığını savunmuştur (Gallatin, 1995).

Ergenlik dönemindeki 'fırtına ve stres' görüşüne karşı çıkan kuramcılardan birisi de Edward Spranger'dir. Spranger'in Bireyselliğin Değişebilirliği Kuramı'na göre ergenlik döneminde ortaya çıkması beklenen üç farklı büyüme modeli vardır. İlk modelde yetişkinliğe geçiş zor ve acı vericidir ve bu ergenler fırtına ve stres yaşarlar. Bunun yanında ergenlik dönemini zarar görmeden atlatan ergenler de vardır. Bunlar ikinci modeli temsil ederler ve yaşanan değişimleri yavaş ve sürekli şekilde geçirirler. Bu ergenlerin yetişkinliğe adım atmaları çatışmasız ve stressiz olur. Üçüncü model diğer iki modelin birleşimi olarak düşünülebilir ve dinamik model olarak adlandırılır. Bu modele göre zorluklar yaşanabilir ya da yaşanmayabilir. Krizler ve zorluklar her ergenin başına gelebilir ama ergen bunların üstesinden gelmeye çalışabilir. Yani ergenin yaşayacağı zorluklar onun kişiliğine bağlıdır. Erikson'un ortaya attığı Psiko-sosyal Kişilik Kuramı da bu kuramda olduğu gibi ergenlik döneminin nasıl geçeceğinin kişiden kişiye farklılık göstereceğini savunmaktadır (Kulaksızoğlu, 2011).

Erikson'un kuramına göre insan yaşamı boyunca gelişimsel olarak sekiz evreden geçmektedir. Bu evrelerin her biri bireyi o döneme özgü gelişimsel bir görev ve çözülmesi gereken bir bunalım ile yüzleştirmektedir. Erikson sekiz bunalımın her birini olumlu ve olumsuz kutuplarla birbirine zıt olarak tanımlamıştır. Bunlar şu şekilde sıralanmaktadır; Temel Güvene karşı Temel Güvensizlik (doğumdan 1 yaşına kadar), Özerkliğe karşı Utanç ve Kuşku (2 ile 3 yaş arası), Girişkenliğe karşı Suçluluk Duygusu (4 ile 5 yaş arası), Çalışkanlığa karşı Aşağılık Duygusu (6 yaşından erinliğe kadar), Kimlik Duygusuna karşı Rol Karmaşası (Ergenlik Dönemi), Yakınlığa karşı Yalıtılmışlık (Genç Yetişkinlik Dönemi), Üretkenliğe karşı Durgunluk (Orta Yetişkinlik

Dönemi), Bütünlüğe karşı Umutsuzluk (Yaşlılık Dönemi). Her evre önceki evrelerin üzerine kurulur ve sonrakilerin şekillenmesinde etkili olur (Gallatin, 1995).

Erikson'un kuramı ergenlik döneminde kimlik duygusuna karşı rol karmaşası ikilemine odaklanır. Erikson ergenliği yaşam döngüsünün diğer dönemlerinden bağımsız bir dönemi olarak görmekten çok, bu dönemin önceki dönemlerde yaşananlarla ve daha sonraki dönemlerde yaşanacaklarla ilişkili olduğuna inanmıştır (Steinberg, 2013). Ergenlik döneminde kimlik gelişimi yetersiz olarak gerçekleşirse psikolojik sorunlar gelişir. Özellikle utangaçlık, şüphecilik, kendine güvensizlik, aşağılık ve suçluluk duyguları kimlik gelişim sorunlarının göstergeleri olabilir (Karabekiroğlu, 2015). Kimlik kazanımı sürecinde kimlik karmaşasının yaşanması normal bir süreç olarak kabul edilirken bu karmaşanın kalıcı hale gelmesi durumunda ergen ailesi ve toplum tarafından kabul edilmeyen davranışlar sergilemeye daha yatkın olur. Aşırı uçlara sapma, yetersizlik duyguları, ebeveynlere ve topluma karşı gelme ve anksiyete kimlik karmaşasının belirtileri arasında sayılabilir (Tamar, 2005).

Erikson'un ergenin kimlik gelişimine ilişkin kuramı James Marcia (1980, 1966) tarafından test edilmiş ve genişletilmiştir. Marcia, yarı yarıya planlanmış açık uçlu görüşmeler temelinde Erikson'un kimlik oluşumu konusunda dört kimlik durumunun ya da konumunun var olduğu sonucuna varmıştır. Bunlar; başarılı kimlik, dağınık kimlik, askıya alınmış kimlik (moratoryum) ve ipotekli kimliktir (Atkinson, Atkinson, Smith, Bem ve Hoeksema, 1999). Marcia bireyleri bu dört statüye göre sınıflandırmak için ergenin bunalım/ çatımlarını ve bağlanmasını/kararlarını ölçüt olarak almaktadır. Bu ölçütlere göre, başarılı kimlik statüsündeki bireyler çatışmalarını yaşamış ve bağlanımlarını gerçekleştirmiş ve kimlik kazanımını tamamlamış olan kişilerdir. Dağınık kimlik statüsündeki bireyler hiçbir bağlanım yapamamışlardır ve herhangi bir çatışma yaşamamaktadırlar. Askıya alınmış kimlik statüsündeki bireyler, soyut bağlanımlar ve değerlerle uğraşma sürecinde olmalarına rağmen net bir bağlanımda bulunmayan ancak çatışma döneminde olan kişilerdir. İpotekli kimlik statüsündeki bireyler ise çatışma yaşamadan bağlanma gerçekleştirmişlerdir (Santrock, 2012). Kimlik statüleri açısından risk alma davranışına bakıldığında askıya alınmış ve dağınık kimlik statüsünde olan bireyler risk alma açısından önemli bir grup olarak karşımıza çıkmaktadır (Marcia, 1994). Askıya alınmış kimlik statüsündeki bireyler kimlik

yapılandırma sürecinde otoriteye daha fazla karşı olduklarından dolayı risk alma davranışları açısından riskli gruplardır. Dağınık kimlik statüsünde olan bireyler ise kimlik alanıyla ilgili herhangi bir bağlanma gerçekleştirmedikleri için başarılı ve ipotekli kimlik statüsündeki bireylere göre daha fazla risk alma davranışı gösterme eğilimindedirler (Marcia, 1994; Marcia, 1980; Archer ve Waterman, 1990). Başarılı ve özellikle ipotekli kimlik statüsündeki bireylerin otorite figürleriyle daha az sorun yaşadığı ve riskli davranışlar gösterme olasılıklarının daha düşük olduğu bilinmektedir (Marcia, 1980).

Elkind'e (1967) göre ergenlerin risk ve suç içeren davranışlar göstermesindeki etkenlerden biri ergen benmerkezciliğidir. Ergenlerde bilişsel gelişim ergenin risk almasını ergen benmerkezciliği ve karar verme süreci açısından etkilemektedir. Elkind'in ergen benmerkezciliği kavramı iki temel kavrama göre açıklanmaktadır. Bunlar; hayali seyirci ve kişisel söylence kavramlarıdır. Hayali seyirci; ergenin devamlı olarak çevresindeki kişiler tarafından gözlemlendiğini ve onların kendisi hakkında konuştuklarını düşünmesidir. Sürekli gözlemlendiği algısı nedeniyle ergen vereceği tepkileri kurduğu düşsel seyircilere göre verir. Kişisel söylence olarak tanımlanan özellikte ise ergen kendi düşüncelerini emsalsiz, kendisini dünya için vazgeçilmez ve incinmez olarak algılar. Yaptığı riskli davranışların sağlığına zarar vermeyeceğini ve ölümün kendi başına gelmeyeceğini düşünür. Kendisine bir şey olmayacağı düşüncesiyle hareket eden ergenler, sağlıklarını tehdit edecek, yaşamlarını tehlikeye sokacak davranışlara daha kolay ve daha sık başvurabilirler (Elkind, 1967; Elkind, 1980).

Ergenlik kuramcıları ergenlerin toplum tarafından onaylanmayan, ergen sağlığı ve yaşamı için hayati tehlike yaratan riskli davranışlara başvurma olasılıklarını tartışmaktadır. Ergenlik döneminde sergilenen risk alma davranışları incelenirken öncelikle risk alma davranışları ile ilgili genel kuramsal bilgiler verilecek sonrasında ise araştırmanın kuramsal temelini oluşturan Problem Davranış Kuramı ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

I.3. Risk Alma Davranışı İle İlgili Kuramsal Bilgi

Alan yazında risk alma davranışlarının tanımına ilişkin farklı yaklaşımlara rastlamak mümkündür. Bazı araştırmacılar tarafından risk alma davranışları anormal davranış olarak tanımlanmasına karşın bazıları tarafından ergenlikten yetişkinliğe geçiş sürecindeki normal davranış örüntüleri olarak görülmektedir (Delikara, 2000; Siyez, 2006; Steinberg, 2013). Risk alma davranışları; genellikle bireyin sağlığını tehdit eden, hayati tehlike yaratan hastalık veya ölümle sonuçlanma ihtimali olan olumsuz davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Alexander ve ark., 1990). Ancak risk sözcüğünün, belirsizliğe işaret eden bir sözcük olup, doğrudan olumlu ya da olumsuz bir anlam içermediğini, her davranışta olduğu gibi risk alma davranışlarının da olumlu ya da olumsuz sonuçları olabileceğini savunan araştırmacılar da vardır (Moore ve ark., 1997).

Risk alma davranışlarının ergen sağlığını tehdit etmesinin yanında ergenliğin gelişim görevleri arasında yer alan kim olduğunu keşfetmek, kendini anlamak ve tanımak açısından bir kazanç sağladığı da savunulmaktadır. Araştırmalarda risk alma davranışlarında bulunan ergenlerin bir takım kazanımlar elde ettikleri bulunmuştur. Bu kazanımlar arasında; kendi yaşamını kontrol edebilme, yetişkin otoritesine ve geleneksel topluma karşı koyma, kendini ispat etme, kişisel kimliğini doğrulama, kaygı, engellenme, yetersizlik ve başarısızlıkla baş etme, akran grubuna kabul edilme ve gençlik kültürünü benimseme sayılabilir (Jessor, 1991; Gonzalez ve ark., 1994). Yapılan farklı açıklamalar ışığında risk alma davranışları, normatif risk alma davranışları ve normatif olmayan risk alma davranışları olarak iki farklı başlık altında değerlendirilebilmektedir. Normatif risk alma davranışları ergenin yaptığı sağlıklı keşif aktivitelerini içerirken normatif olmayan risk alma davranışları tehlikeli ve yüksek riske sahip keşifleri içermektedir (Gonzalez ve Tiffany, 1994; Morsünbül, 2009). Bu çalışmada ele alınan normatif olmayan yani tehlikeli ve yüksek riske sahip, hastalık veya ölümle sonuçlanma ihtimali olan risk alma davranışlarıdır.

Moore ve arkadaşları (1997) ergenlerin risk alma davranışlarına yönelik sınıflamalarını ortaya çıkarmak için ergenlerden kendi yaşlıları için riskli olabilecek davranışları belirtmelerini istemişlerdir. Ele alınan grubun en az %10'u tarafından belirtilen risk kategorileri şunlardır; sigara, alkol ve madde kullanma, araba sürme, suç

işleme, sporda risk içeren davranışlarda bulunma, antisosyal davranışlarda bulunma, otoriteye başkaldırma, okulla ilgili riskli davranışlar ve cinsel davranışlarda bulunma. Gonzalez ve arkadaşları (1994) ise riskli olarak tanımlanan davranışları dört farklı kategoride toplamıştır. Bunlar trafikle ilgili risk alma davranışları, cinsellikle ilgili risk alma davranışları, madde kullanımıyla ilgili risk alma davranışları ve sporla ilgili risk alma davranışlarıdır. Dört farklı grupta toplanan bu davranışlar, potansiyel tehlike taşıyan, yaşamı tehdit eden, sağlığa zararlı faaliyetler olarak kabul edilmektedir. Bunlara heyecan yaşama arayışı, fiziksel cesaret gerektiren veya kuralların ihlalini beraberinde getiren eylemler de dahildir. Bunun yanısıra dört gruba girmeyen başka risk alma davranışları da vardır. Bunlar; bıçak taşıma, fiziksel kavgaya karışma, saldırganlık, intihar düşüncesi ve intihar girişimi gibi davranışlardır (Bayar,1999).

Risk alma davranışları konusunda çalışmakta olan araştırmacılar öncelikle bu davranışların ergenler arasındaki yaygınlık oranlarıyla ilgilenmişlerdir. Alan yazında risk alma davranışının yaygınlığını ortaya koyan çalışmalara rastlamak mümkündür. Dünya Sağlık Örgütü'nün 2001-2002 yılları arasında yaptığı kültürler arası boylamsal bir çalışmanın verilerine göre; Amerika ve Avrupa'daki 35 ülkede 15 yaşında olan ergenlerin %23'ü sigara içmektedir, %29'u haftada bir alkol tüketmektedir, %22'si esrarı denemiştir, %45'i önceki bir yıl içinde en az bir yaralanma geçirmiştir (Currie ve ark., 2004).

Ercan ve arkadaşları (2001) tarafından 4153 lise öğrencisi ile yapılan araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin %44'ü sigara içmeyi denediğini, %25'i ayda en az bir kez alkollü içki içtiğini, %7'si yaşamı boyunca en az bir kez madde kullandığını ifade etmiştir. Öğrencilerin %18'i diğer öğrencilere zorbalık yaptığını, %8'i silah taşıdığını, %41'i son 12 ay içinde en az bir kez kavga ettiğini, %7'si en az bir kez yaralanmasına neden olacak şekilde kavga ettiğini belirtmiştir. Ögel, Taner ve Eke'nin (2006) 2001 ve 2004 yıllarında, 15-17 yaş arası ergenlerle benzer soru formu ve örneklem grubu ile yaptıkları araştırma sonuçlarına göre; 2001 yılından 2004 yılına ergenlerde eroin kullanımı %1.2'den %3.1'e, uçucu madde kullanımı %4.4'den %5.9'a, esrar kullanımı %3.6'dan %5.8'e yükselmiştir. Hayatı boyunca, en az bir kez kesici alet taşıyanların oranı % 22.6, ateşli silah taşıyanların oranı % 9.8, polisle başı belaya girenlerin oranı % 10.8, bir şeyler çalanların oranı %8.6 olarak bulunmuştur.

Genel olarak bakıldığında risk alma davranışlarını ayrı ayrı inceleyen çalışmaların (Jaffee ve D'Zurilla, 2009; Sorsdahl, Stein, Carrara ve Myers, 2014; Kuperminc ve Allen; 2001) yanı sıra ergenlik dönemindeki risk alma davranışlarını birlikte ele alan çalışmalar daha ağırlıktadır (Yılmaz, 2000; Ögel ve ark., 2006; Currie ve ark., 2004; Lindberg, Burgess ve William, 2000). Araştırmacılar ergenlerin tek bir risk davranışını gerçekleştirmekten ziyade genellikle birçok risk alma davranışını birlikte gerçekleştirdiklerini, bir risk alma davranışına başvuran ergenin diğer risk alma davranışlarına başvurma riskinin yüksek olduğunu belirtmektedir (Essau, 2004; Jessor, 1991). Risk alma davranışlarının birlikte görülme oranları ile ilgili yapılan kapsamlı bir araştırmanın bulgularına bakacak olursak; düzenli alkol kullanımı olan ergenlerin %49'u esrar, %21'i diğer maddeleri de kullanmaktadır. Düzenli alkol kullananların %50'si fiziksel şiddet, %16'sı silah taşıma, %27'si korunmasız cinsel ilişki ve %9'u intihar girişiminde bulunmuştur. Fiziksel şiddet gösterenlerin %17'sinde düzenli sigara, %16'sında düzenli alkol, %22'sinde esrar ve %9'unda diğer maddelerin kullanımı, %13'ünde silah taşıma ve %17'sinde korunmasız cinsel ilişki deneyimi bulunmaktadır (Lindberg ve ark., 2000).

Araştırma sonuçlarından da görüldüğü risk alma davranışları ergenlik döneminde yüksek yaygınlık oranları göstermektedir. Ergenlerin önemli bir kısmı risk alma davranışında bulunmaktadır. Fakat risk alma davranışlarını ergenlerin bir kısmı denerken bir kısmı bu davranışlara hiç başvurmamaktadır ya da sadece bazılarını deneyip daha sonra bu davranışlara devam etmemektedir. Bazıları birçok risk alma davranışını denerken bazıları bir ya da birkaçını denemektedir. Peki, ergenlerde bu farklılığı yaratan etmenler nelerdir? Neden bazı ergenler sıklıkla bu davranışları sergilerken bazıları görece daha az sergilemekte, bazıları ise hiç sergilememektedir? Ergenleri bu davranışlara eğilimli hale getiren özellikler nelerdir?. Alan yazında risk alma davranışları üzerine yapılan araştırmalarda; cinsiyet (Aras ve ark., 2007; Pekel Uludağlı ve Sayıl, 2009), yaş (Bayar, 1999; Gullone ve Moore, 2000), sosyo-ekonomik durum (Capaldi, Stoolmiller, Clark ve Owen, 2002; Lammers ve ark., 2000), akademik başarı (Kıran, 2003; Ma, Shek, Ping ve Oi Bun Lam, 2000), aile ilişkileri (Yılmaz, 2000; Aras, Günay, Özan ve Orçın, 2007), yaşam doyumu (Yasin Yılmaz; 2011; Cenkseven Önder ve Yılmaz, 2012), problem çözme becerisi (Kulaksızoğlu, 2011;

Özgüven ve ark., 2003; Lochman, 1992) ve akran özelliklerinin (Berndt, 1999; Delikara, 2000; Kıran Esen, 2003; Maxwell, 2002) ergenin risk alma davranışı ile ilişkili olduğu gösterilmektedir. Ergenleri risk alma davranışlarına yatkın hale getiren değişkenleri irdeleyen araştırmacılar risk alma davranışlarına çeşitli kuramlarla açıklık getirmeye çalışmışlardır. Risk alma davranışını açıklayan birçok kuram vardır. Bu kuramların bir kısmı sosyal öğrenmenin rolü ya da bilişsel süreçler üzerinde dururken bir kısmı da genetik yatkınlıklara vurgu yapmaktadır (Yılmaz Irmak, 2012). Jessor tarafından geliştirilen Problem Davranış Kuramı psiko-sosyal temelli yaklaşımlar arasındadır ve risk alma davranışını en iyi açıklayan, bu konuda en sık başvurulmuş kuramlardan birisidir (Jessor ve ark., 1994). Ergenlerde görülen risk alma davranışlarını etkileyen risk faktörleri ve koruyucu faktörleri kapsamlı açıklaması nedeniyle Jessor'ın Problem Davranış Kuramı ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

I.4. Risk Alma Davranışlarında Problem Davranış Kuramı

Risk alma davranışlarını geniş bir perspektifte ele alan ve açıklayan Problem Davranış Kuramı Jessor ve Jessor (1977) tarafından geliştirilmiştir. Jessor (1991), risk alma davranışını, problem davranış olarak tanımlayan kuramcılarının başında gelmektedir. Kuramda problem davranışlar; toplumsal olarak tanımlanan, toplum ya da yasal normlar tarafından kabul edilmeyen, dışlanan davranış olarak tanımlamakta olup risk alma davranışları ergen gelişimine zarar verecek olumsuz davranışlar olarak ele alınmaktadır. Kuramda problem davranışlar sigara içme, alkol kullanma, diğer uyuşturucu maddeleri kullanma, erken yaşta cinsel ilişkiye girme ve anti-sosyal davranışlar olarak sınıflandırılmakta ve bu davranışların nedenleri Kişilik Sistemi, Algılanan Sosyal Çevre Sistemi ve Davranış Sistemi olmak üzere üç ana sistem ile açıklamaktadır. Her sistem kendi içerisinde koruyucu ve risk faktörlerini bulundurmaktadır (Jessor ve ark., 1994). Her davranışın kişi ve çevre etkileşimi sonucunda oluştuğuna inanılmakta olup risk alma davranışları bu sistemlerin birbirleriyle ve kendi içlerinde olan ilişkileri üzerinden incelenmektedir (Şekil 1).

Sistemler içerisinde yer alan risk faktörleri, problem davranışların ortaya çıkma olasılığı arttıran faktörler olarak tanımlanmaktadır. Koruyucu faktörler ise problem

davranışların ortaya çıkma olasılığını azaltan, kişinin sosyal desteklerinin yeterli olması ve sosyal kontrolünü sağlaması gibi faktörlerdir. Problem Davranış Kuramı'nda önemli bir yer tutan risk faktörleri ve koruyucu faktörler arasındaki etkileşim, risk faktörlerinin birden fazla yol ile azaltılabileceğini göstermektedir. Öncelikle risk faktörlerinin azaltılmasının yanı sıra koruyucu faktörlerin risk faktörleri üzerindeki dolaylı etkisi kullanılarak yani koruyucu faktörleri güçlendirerek de risk faktörleri azaltılabilmektedir (Jessor, 1998; Jessor, Turbin, Costa, Dong, Zhang ve Wang, 2003; Jessor ve ark., 1994). Kuramda yer alan sistemler aşağıdaki bölümde açıklanmaktadır.

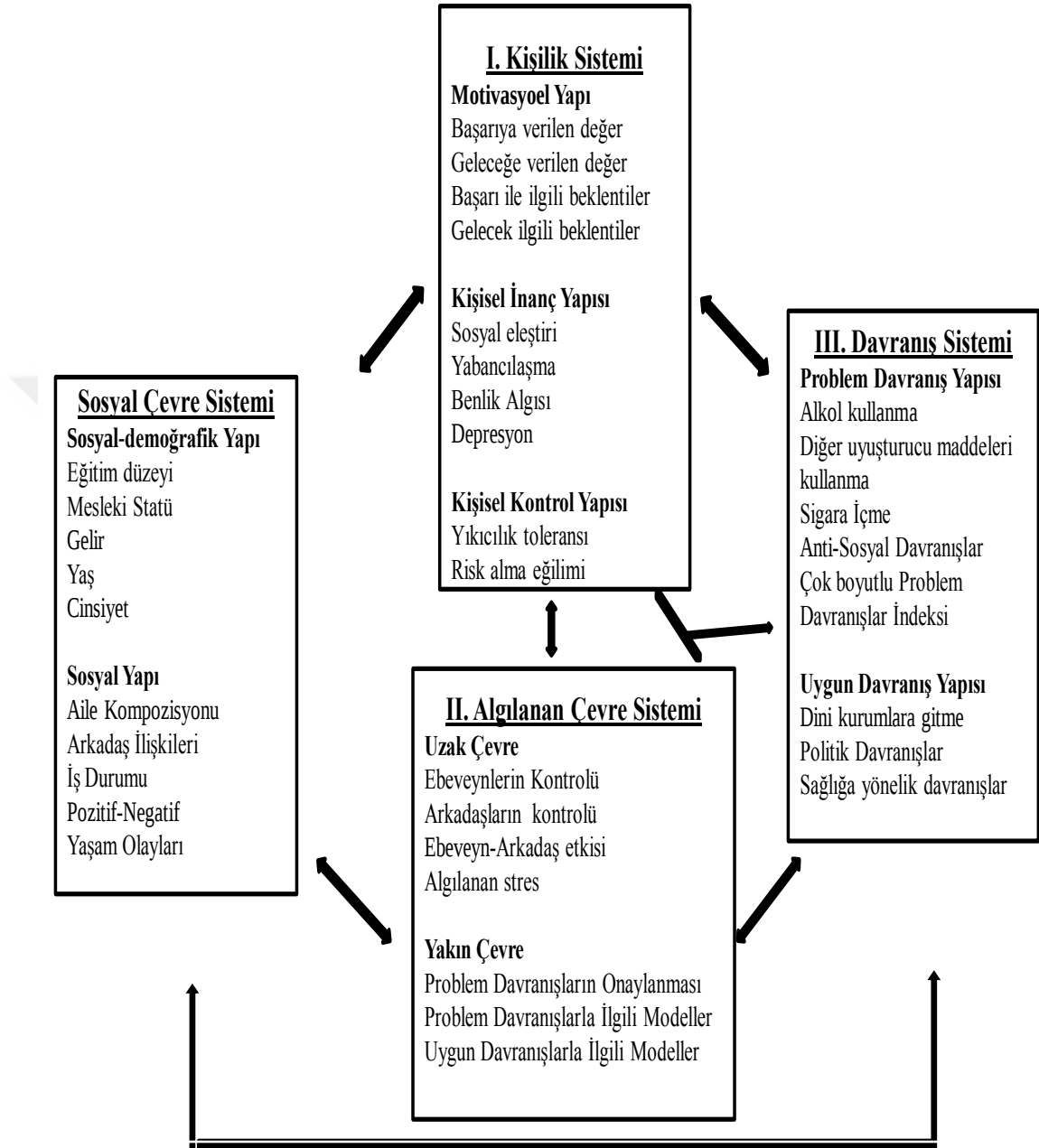
I.4.1. Kişilik Sistemi

Kişilik Sistemi içerisinde Motivasyonel Yapı, Kişisel İnanç Yapısı ve Kişisel Kontrol yapısı olmak üzere üç temel yapı bulunmaktadır. Motivasyonel Yapı, başarıya, sağlığa, okula, geleceğe ilişkin değerleri ve beklentileri kapsamaktadır. Jessor'ın Problem Davranış Kuramı'na göre akademik başarı ve okula bağlılık risk alma davranışlarına karşı koruyucu bir faktördür (Jessor ve ark., 1994). Kendini okula ait hisseden ve akademik başarısı yüksek olan ergenler (Kıran, 2003), risk alma davranışlarına daha az başvuruken; okulda başarılı olmayan, okul faaliyetleri ile ilgilenmeyen ergenler (Jessor, 1991) ile düşük akademik başarılı ergenlerin çoğu zaman riskli davranışlar içinde kabul edilen anti-sosyal davranışları daha fazla gösterdiği (Ma ve ark., 2000) araştırmalarla desteklenmiştir. Erickson, Crosnoe ve Dornbush (2000)'a göre; eğer öğrenci eğitimi kendi geleceğine yaptığı bir yatırım olarak görürse, eğitim alarak elde edeceği fırsatları olduğunu bilir ve bu fırsatlara ulaşmak için çaba sarf eder. Kendi geleceği için verdiği çabanın ve emeğin heba olmasını istemediği için kurallara ve normlara bağlı kalma olasılığı artar. Böylece, okula olan bağlılık risk alma davranışlarına karşı ergeni korumuş olur.

Sosyal Yapı İle İlgili Değişkenler

Sosyal -Psikolojik Değişkenler

Sosyal Davranışlar İle İlgili Değişkenler

Şekil.1. Problem Davranış Kuramı'nın Kavramsal Yapısı

Not; Bu şekil Jessor, Donovan ve Costa (1994) tarafından yazılmış olan *Beyond Adolescence: Problem Behavior and Young Adult Development* kitabından uyarlanmıştır.

Aras ve arkadaşları'nın (2007) yaptığı araştırma bulgularına göre; okul başarı ortalaması düşük olan erkek ve kız öğrenciler ile meslek lisesinde okuyan ve sene tekrarı yapmış olan erkek öğrenciler daha çok risk alma davranışı gösterme eğilimindedir. Başka bir araştırmada ise; 15-17 yaş grubunda bulunan ve okul başarısı düşük olan ergenlerin okulda başarılı olan ergenlere kıyasla 4 kat daha fazla risk alma davranışı sergiledikleri gösterilmektedir (Eke ve ark., 2005).

Kişilik Sistemi içerisindeki Kişisel İnanç Yapısı ise, sosyal eleştiri, yabancılaşma, benlik algısı, depresyon gibi kişisel özelliklerden oluşmaktadır. Toplumdaki normların ve değerlerin kabul edilmesi kişideki sosyal eleştirinin düşük olduğunu göstermektedir. Kişinin diğer insanlarla sağlıklı ilişki kurabilmesi, anlamlı bir yaşamının olması ve hayata dair amaçlarının olması ise yabancılaşmanın düşük olduğunu göstermektedir (Jessor ve ark., 1994).

İlgili alan yazında, ergenlerde farklı düzeylerdeki heyecan arama arayışı, benmerkezcilik düzeyi, benlik saygısı gibi kişilik özellikleri ile çeşitli psikososyal semptomların risk alma davranışı ile ilişkisini gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Gülgez ve Kısaç, 2014; Sankır, 2014; Grene, Krcmar, Walters, Rubin ve Hale, 2000). Ergenlerin benmerkezcilik ve heyecan arama düzeylerinin risk alma davranışı üzerindeki etkisinin incelendiği bir araştırma bulgularına göre yüksek heyecan arama ve yüksek benmerkezcilik düzeyi risk alma davranışını yordayan kişilik özellikleridir (Grene ve ark., 2000). Benlik saygısı ve risk alma davranışları arasındaki ilişkinin incelediği bir araştırmaya göre ise düşük benlik saygısı gösteren ergenler; madde bağımlılığı, evden veya okuldan kaçma, vücuduna zarar verme, depresif olma, intihar eğilimi, hırsızlık yapma, kavga başlatma, başkalarını gizlice gözetleme vb. gibi sapkın ve suçlu davranışları yüksek ve orta düzeyde benlik saygısı gösteren ergenlere oranla daha fazla ortaya koymaktadırlar (Sankır, 2014). Risk alma davranışlarının depresyon, anksiyete, düşmanlık, somatizasyon ve olumsuz benlik gibi psikolojik belirtiler açısından incelendiği bir araştırma bulgularına göre; anksiyete, düşmanlık, somatizasyon ve olumsuz benlik düzeyi yüksek olan ergenler daha sık risk alma davranışında bulunmaktadır (Gülgez ve Kısaç, 2014).

Kişilik Sistemi içerisindeki üçüncü yapı olan Kişisel Kontrol Yapısında bulunan en önemli kavram yıkıcılık toleransıdır. Toplumsal normlara ve ahlaki değerlere göre

yanlış olarak kabul edilen davranışların kişi tarafından yanlış olarak görülmemesi yıkıcılık toleransının düşük olması anlamına gelmektedir (Jessor ve ark., 1994; Jessor, 1987). Kişilik sistemi içerisinde yer alan yapılara genel olarak bakıldığında; başarı ve gelecekle ilgili beklentilerin ve başarıya ve geleceğe verilen değerin düşük olması, yabancılaşmanın ve sosyal eleştirinin fazla olması, benlik algısının, dışsal kontrolün ve yıkıcılık toleransının düşük olması problem davranışlara ilişkin risk faktörleridir (Jessor ve ark., 1994).

Bu araştırma kapsamında kişilik sistemi değişkeni olarak ergenlerin problem çözme becerileri ele alınmıştır. Problem çözme becerilerinin Problem Davranış Kuramında yer alan bir çok risk ve koruyucu faktör ile ilişkini gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Problem çözme becerilerine ilişkin kuramsal bilgiler ve risk alma davranışları ile ilişkisi bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

I.4.2. Algılanan Çevre Sistemi

Algılanan Çevre Sistemi Uzak Çevre ve Yakın Çevre olmak üzere iki yapıdan oluşmaktadır. Uzak Yapı içerisinde yer alan değişkenler problem davranışları direkt olarak etkilemezler. Bu değişkenler arasında ebeveynlerin ve arkadaşların kontrolü, ebeveyn-arkadaş etkisi, ebeveynlerin ve arkadaşların desteği ve günlük yaşamda algılanan stres bulunmaktadır. Günlük yaşam olayları içerisinde algılanan stresin fazla olması, ebeveynlerin ve arkadaşların kontrol düzeyinin düşük olması ve arkadaş etkisinin ebeveynlerden daha fazla olması problem davranışların görülme sıklığını arttırmaktadır (Jessor ve ark., 1994). Algılanan Çevre Sistemi Yakın Yapı problem davranışları direkt olarak etkileyen değişkenlerden oluşmaktadır. Bunlar problem davranışlarla ilgili ebeveyn ve arkadaş modelleri ile ebeveynlerin ve arkadaşların onayıdır. Problem davranışlara ilişkin ebeveynlerin ve arkadaşların onayı ile bu davranışlarla ilgili modellerin fazla olması yine problem davranışların görülme sıklığını arttırmaktadır (Jessor ve ark., 1994). Ergenin risk alma davranışlarına katılmaması ve sağlıklı gelişimi için anne-babaların sağlıklı ve olumlu davranış örüntülerine sahip olmaları ve çocuklarını doğru şekilde denetlemeleri son derece önemlidir (Jessor, 1998).

Bu araştırma kapsamında Algılanan Çevre Sistemi Uzak Yapı değişkenleri olarak ergenin ailesi ve akranları ile olan ilişkileri ele alınmıştır. Aile ilişkileri değerlendirilirken ergen-ebeveyn ilişkisindeki destek, yakınlık, yakın iletişim, çatışma düzeyi ve akran kabulü boyutları; akran ilişkilerinde ise bağlılık, sadakat, güven ve kendini açma boyutları değerlendirilmiştir. Algılanan Çevre Sistemi Yakın Yapı değişkenleri olarak ise ebeveynlerin alkol kullanım düzeyleri ve akranların çok boyutlu risk alma davranışları ele alınmıştır. Ele alınan bu değişkenler ile ilgili kuramsal açıklamalar ve risk alma davranışları ile olan ilişkileri üzerinde durulacaktır.

Ergenlik döneminde ergenlerin yeni arayışlar içerisine girmesi ve yeni isteklerinin olması ailedeki güç dengesinin sarsılmasına ve aile sisteminin değişmesine yol açabilmektedir. Anne babalar ise kendi otoritelerini korumak ve dengenin değişmesine engel olmak için çocuklarından gelen istek ve arzulara karşı direnme eğilimindedir (Kulaksızoğlu, 2011). Fakat bu dönemde farklı ortamlara giren, yeni ilişkiler kuran birey anne babasının korumasına daha az ihtiyaç duyma, anne babasının kendi üzerinde kurduğu kontrolü azaltmaya çalışma eğilimindedir. Girilen yeni ortamlar ve ilişkiler büyüme sürecinin kaçınılmaz bir parçası olmasına rağmen daha önce benzer ortamlarda bulunmadıkları için bu durumlara karşı yeni tepkiler verecek yöntemleri bulmak zorunda kalan ergenlerin verecekleri tepkiler riskli olabilir. Ergenin karşısına çıkacak tehlikelerle baş etmesinde anne babanın kontrolü bu dönemde halen önemli bir etkidir. Ebeveynler özerkleşme çabası içinde olan çocukları kontrol ederken tutarlı ve sıkı bir disiplin uygulamalı ama aynı zamanda gerçekçi, olumlu ve etkileşimci bir iletişimi teşvik ederek onları desteklemelilerdir. Araştırmalar gerçekçi, olumlu ve etkileşimci bir iletişimi teşvik ederek destekleyici şekilde disiplin uygulayan ebeveynlerin çocuklarının, özsaygı ve yetkinlik düzeylerinin daha yüksek olduğunu ve tehlikeli yaşam olayları ile baş etmek için daha donanımlı olduklarını göstermektedir. İyi bir aile ortamında yetişen bireyler daha güvenli seçimler yapabilir ve riskli davranışlara daha az eğilimli olabilirler. Sıcak, yakın, kuvvetli ergen-ebeveyn ilişkileri ergenlerin kendilerine güvenmeleri ve saygı duymaları için önemli belirleyicilerdir. Sağlıklı ergen-ebeveyn ilişkileri ergenleri düşük özgüven, sigara içme, alkol kullanma, suç içeren davranışlarda bulunma, cinsellikle ilgili risk alma davranışlarında bulunma

ve kötü akran ilişkilerinden korumak için güvenli sınırlar çizer (Gelgard ve Gelgard, 2013).

Aile ilişkileri ve risk alma davranışları arasındaki ilişkiyi değerlendirmek üzere Bulut (2010) tarafından lise öğrencileri ile yapılan bir araştırmaya göre annesini otoriter olarak algılayan ergenler demokratik olarak algılayanlara göre daha fazla kuraldışı davranışta bulunmaktadır. Yine aynı şekilde babasını otoriter olarak algılayan ergenler hem aşırı koruyucu hem de demokratik olarak algılayan ergenlere daha fazla kuraldışı davranışta bulunmaktadır. Bunun aksine otoriter tutumun ergenin risk alma davranışlarına katılımını azalttığını gösteren araştırma bulgularına da rastlamak mümkündür. Ergenin sigara içmeyi deneme ve bunu alışkanlık haline getirmesinde ailenin rolünün incelendiği bir çalışmada otoriter anne-baba tutumunun egemen olduğu ailelerde yetişen ergenlerde sigaraya başlama ve devam etme olasılığının belirgin biçimde azaldığı bulunmuştur (Castrucci ve Gerlach, 2006). Ergenlerde görülen problem davranışları yordayan koruyucu ve risk faktörlerinin araştırıldığı bir çalışmada ise ebeveynlerin problem davranışları onaylamaması, uygun ve sağlıklı davranışlar için ebeveyn modellerinin olması, ebeveynlerden alınan sosyal desteğin ve kontrol düzeyinin yüksek olması ve aile ilişkilerinden memnun olma risk alma davranışlarına karşı koruyucu faktörler olarak belirlenmiştir. Aile işlevselliğinin düşük olması ve ailede çatışmaların yaşanmasının ise ergenlerde görülen sigara, alkol ve diğer uyuşturucu maddelerin kullanımını, erken yasta cinsel ilişkiye girmeyi ve anti-sosyal davranışları arttırdığı ifade edilmiştir (Siyez, 2006).

Aile içinde sıklıkla tartışma ve şiddetin olması, ergenlerin risk alma davranışlarını arttırmaktadır. Aile içinde sorun yaşandığını belirten ergenler belirtmeyenlere göre daha çok risk alma davranışı sergilemektedirler (Yılmaz, 2000; Aras ve ark., 2007). Hessler'in (2008) yaptığı araştırmada; ebeveyn depresyonu, aile içi şiddet, evlilik çatışması ve ebeveynlerin alkol kullanması gibi aile stres faktörlerine göre ergenlerin riskli davranışlara katılım düzeylerinin değiştiği görülmüştür. Bulgulara göre aile içi stres faktörleri arttıkça ergenin risk alma davranışlarına katılımı artmaktadır. Aile içinde yaşanan sorunlar ergenin akranları ile ilişkilerini olumsuz etkileyerek de intihar düşüncesi dahil pek çok risk alma davranışına katılımı arttırabilmektedir (Demir, Baran ve Ulusoy, 2005). Ebeveynler çocukları ile kurdukları

ilişkilerin yanı sıra aynı zamanda onların akranları ve çevrelerindeki yetişkinler ile kurdukları sosyal ilişkilerin de düzenleyicileridirler (Santrock, 2013). Ebeveynler ergenin arkadaş seçimi ve ilişkileri üzerinde ya ergene doğrudan müdahale ederek ya da insan ilişkilerinde olumlu tutum ve davranışların içselleştirilmesini sağlayarak etkili olabilmektedirler (Rubin ve ark., 2004). Ayrıca yapılan bazı araştırmalar; ebeveynlerin yakın, duyarlı ve destekleyici olmasının ergenlikte olumlu arkadaşlıklarla pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir (Cui, Conger, Bryant ve Elder, 2002; Rubin ve ark., 2004). Bayar (1999) tarafından yapılan bir araştırmanın bulgularına göre; duygusal açıdan yakın ve destekleyici olup, baskıcı ve yasaklayıcı olmayan, uyumlu aile ilişkileri ergenin riskli davranışlara karışmasını engellemekte ve aynı zamanda ergenin olumsuz akran gruplarıyla birlikte olma olasılığını azaltarak, akran grubunun olumsuz etkilerinden ergeni korumaktadır. Başka bir araştırmada ise sigara içen ailesi olan ergenlerin daha çok sigara içen arkadaşlarla ilişki kurdukları yani ebeveynlerin ergenlerin yeni arkadaş seçimlerinde de etkili oldukları görülmüştür (Engels, Vitaro, Blokland, Kemp ve Scholte, 2004).

Ebeveynlerin çocukları üzerinde kurduğu denetiminin de ergenin risk alma davranışları üzerinde etkisi vardır. Ergenlerin akran ilişkilerini yönetmede ebeveynlerin olumlu stratejiler kullanması ergeni risk alma davranışlarından koruyabilmektedir (Pekel Uludağlı ve Sayıl, 2009). Ebeveynlerinden akran ilişkileri hakkında rehberlik alan ve destek gören ergenlerin madde kullanma oranlarının düşük olduğu; ebeveynleri tarafından arkadaşlıklarına yüksek düzeyde yasaklama getirilen ergenlerin ise madde kullanımlarının ve madde kullanan arkadaşlara sahip olma oranlarının daha yüksek olduğu görülmüştür (Mounts, 2002). Ebeveynin akran ilişkilerini yönetme stratejileri ile lise ve üniversite öğrencilerinde risk alma davranışlarının incelendiği bir araştırmada ebeveynin akran ilişkilerine rehberlik etmesinin risk alma davranışlarını negatif yönde; ebeveynin arkadaş ilişkilerini yasaklamasının ise risk alma davranışlarını pozitif yönde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sonuçlara göre; eğer ebeveynler ergenlerin akran ilişkilerini yönetmede olumlu stratejiler kullanıyorsa yani ergeni akran ilişkileri konusunda bilgilendirip ona yol gösteriyorsa, ergenin nerede olduğu, neler yaptığı konusunda bilgi ediniyorsa ve ergenin yakın hissettiği arkadaşları varsa ergenin risk alma davranışlarına katılımı azalmaktadır. Bunun yanı sıra ebeveynler bu tür sağlıklı

stratejiler kullanmayıp ergenin akran ilişkilerini yasaklayıcı ve baskı kurucu tavırlara giriyorsa ergenlerde risk alma davranışlarına katılım artmaktadır (Pekel Uludağlı ve Sayıl, 2009).

Eğer ebeveynler risk alma davranışlarını sergiliyorsa ergenin de bu davranışları sergileme olasılığı artmaktadır (Aras ve ark., 2007; Yılmaz, 2000). Vogel, Hurford, Smith ve Cole (2003) yaşları 16-19 arasında değişen ergenler ile yaptıkları araştırmada; ebeveynlerin sigara içmesiyle ergenlerin sigara içme davranışı arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yılmaz (2000) ise ailesinde sık alkol kullanan bireylerin olduğunu ifade eden ergenlerin ailesinde sık alkol kullanan bireylerin olmadığını ifade eden ergenlere göre daha fazla risk alma davranışında bulundukları sonucuna ulaşmıştır.

Ergenlik döneminde akranlar, ergenlerin yaşamında en az aile kadar önemli bir yer tutmaktadır. Erken ergenlik döneminden itibaren, ergenler ailelerinden uzaklaşarak akranlarıyla daha fazla etkinlik yapmaya, onlarla daha fazla zaman geçirmeye başlarlar (Steinberg, 2013). Ergenlik yılları boyunca anlamsal ve yapısal yönden bir değişim süreci içine giren akran gruplarında temel olarak dört farklı gelişme görülür. İlk olarak, ergenlik döneminde bireylerin akranlarıyla birlikte geçirdikleri sürede çok hızlı bir artış olur. İkinci olarak, çocukluk dönemine göre, yetişkin denetimi olmadan akranlarla geçirilen sürelerde artış olur ve yapılan etkinlikler farklılaşır. Örneğin çocukluk döneminde yetişkinlerin organize edip denetlediği etkinlikler gerçekleştirilirken, ergenlikte yetişkin denetimi olmadan ergenler kendi başlarına bir alışveriş merkezine ya da sinemaya giderler. Üçüncü olarak, ergenlik yıllarında yaş ilerledikçe artan şekilde karşı cinsten akranlarla ilişkiler kurulur. Son olarak, çocukluk boyunca akran ilişkileri arkadaş ikilileriyle ve görece daha küçük gruplarla sınırlı kalırken (örneğin üç ya da dört çocuk), ergenlik döneminde daha geniş arkadaş grupları kurulur (Steinberg, 2013).

Arkadaşlar ergenlerin psiko-sosyal gelişimlerinde ebeveynlerden sonra en fazla destek aldıkları grubu oluştururlar ve gelişimsel işlevleri yaşam boyu önemini korumaya devam eder. Öncelikle arkadaşlar yakınlık ve destek sağlayarak gelişimi desteklerler; bilişsel ve duygusal kaynak oluşturarak kişinin kendini iyi hissetmesini sağlarlar. Bunun yanında sosyalizasyonu sağladıkları için yaşla ilgili görevlerin gerçekleştirilmesinde etkili olurlar (Hartup ve Stevens, 1997). Örneğin kimlik

gelişiminde ve kimliğin gerçekleştirilmesinde akranlar, bireylere model işlevi görürler ve ergenlerin yetişkinlerden sağlayamayacakları geribildirimleri verirler. Akran grubu deneyiminin, özerkliğin gelişimi ve ifade edilmesi için de yaşamsal bir yeri vardır (Steinberg, 2013). Öte yandan alan yazında destekleyici akran ilişkilerinin daha yüksek benlik saygısı, düşük depresyon düzeyi ve daha iyi okul uyumu ile ilişkili olduğu gösterilmektedir (Field, Lang, Yando ve Bendell, 1995).

Akranlar, ergenler için arkadaşlık ilişkileri kurma, sosyal ve duygusal destek verme ve yakınlık sağlama gibi birçok olumlu işleve hizmet ederken, bunun beraberinde akranlara uyum sağlamak zorunda olma ve onların aldıkları kararlara uyma gibi olumsuz sonuçlara da neden olabilmektedirler. Yapılan çalışmalar arkadaşların ergenin sağlığı için hem olumlu ve hem de olumsuz birçok aktivitede önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Berndt, 1999; Delikara, 2000; Kıran, 2003; Maxwell, 2002). Sorunlu akran ilişkileri ile ergenlikte ve yetişkinlikte yaşanan ciddi psikolojik ve davranışsal sorunlar arasında pozitif ilişki bulunmaktadır. Ergenlikte yetersiz akran ilişkilerine sahip olan ya da akranları arasında popüler olmayan bireylerin, sosyal olarak kabul gören diğer akranlarına göre, okulda başarısızlık, liseyi yarım bırakma, öğrenme güçlüğü çekme, yüksek oranda suç davranışı gösterme ve yetişkinlik yaşamlarında ruhsal ve duygusal sağlık sorunları yaşama olasılıklarının daha fazla olduğu vurgulanmıştır (Savin-Williams ve Berndt, 1990, Akt; Steinberg, 2013).

Genel olarak bakıldığında yapılan önemli araştırmalar akran grubu ile ergenlerin risk alma davranışları arasında güçlü bir ilişki olduğunu desteklemektedir (Kıran- Esen, 2003; Pekel Uludağlı ve Sayıl, 2009; Arnett, 1992; Goldstein ve ark., 2005). Akranlarının beklentileri ve tepkileri arasında kendini baskı altında hisseden, akranları tarafından beğenilme, onaylanma ve kabul görme arzusunda olan ergenler davranışlarının doğuracağı olumsuz sonuçları düşünmeden risk alma davranışları gösterebilirler (Karabekiroğlu, 2015; Maxwell, 2002). Ayrıca içinde bulundukları grubun liderlerinin suça eğilimli olması ve saldırganlık davranışı sergilemesi durumunda da gruptaki ergenler risk alabilir ve suç oluşturacak davranışlar sergileyebilirler (Kulaksızoğlu, 2011; Kıran Esen, 2003).

Ergenin risk alma davranışları ile akran ilişkileri konusunda yapılan çalışmalarda iki ana sonuç olduğu görülmektedir. İlk olarak; eğer ergen risk alma davranışları

gösteren akranlara sahipse ergenin de risk alma davranışlarına katılımı artmaktadır (Arnett, 1992; Goldstein ve ark., 2005). İkinci olarak; ergen arkadaşları ile olumlu ilişkilere sahipse onlardan destek alıyorsa ve yakın bir bağlantı kuruyorsa ergenin risk alma davranışları azalmaktadır (Lansford ve ark., 2003). Yapılan araştırmalarda, akranlardan görülen sosyal kabul ve alınan desteğin ergenlerde daha az risk alma davranışına katılım ile (Moran ve DuBois, 2002; Prinstein, Boegers ve Spirito, 2001) zayıf olan akran ilişkilerinin ise daha fazla risk alma davranışına katılım ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Yılmaz, 2000)

Delikara (2000), ergenlerin akran ilişkileri ile suç kabul edilen davranışlar arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında hem kız hem de erkek ergenlerin sapkın davranışları olan arkadaşlarına olan bağlılıklarının ve onlarla geçirdikleri zamanının suça yönelmelerinde etkili olduğunu bulmuştur. Kıran (2003) tarafından yapılan başka bir çalışmada ergenlik dönemindeki öğrencilerin yaşadıkları akran baskısı ile risk alma davranışları arasında yüksek düzeyde bir ilişki olduğu saptanmıştır. Akran baskısı düzeyleri arttıkça ergenlerdeki risk alma davranışlarının arttığı görülmüştür.

Bazı araştırmacılar ergenin risk alma davranışları üzerinde akran gruplarının etkisini incelerken (Pekel Uludağlı ve Sayıl, 2009; Kıran, 2003) bazı araştırmacılar ise en iyi arkadaşın etkisini (Maxwell, 2002; Laird, Pettit, Dodge ve Bates, 1999) incelemektedir. Arkadaşlarla kurulan yakınlık ve geçirilen süre arttıkça ergenin risk alma davranışının akranın risk alma davranışlarıyla daha yüksek ilişkili olduğu söylenmektedir (Agnew, 1991). Ergenin en iyi arkadaşları arkadaşlık ağının bir üyesi olmalarına rağmen, ilişkide hissedilen yakınlık derecesinin daha yüksek olması nedeniyle ergenlerin risk alma davranışları üzerinde daha büyük etkiye sahip olabilmektedirler (Alexander, Piazza, Mekos ve Valente, 2001). Başka bir deyişle, arkadaşla özdeşleşme ve benzerlik derecesi, ergen üzerinde akran etkisini artırdığı için yakın arkadaşlar, genel arkadaş gruplarına göre ergen üzerinde daha etkili olmaktadır (Jaccard, Blanton ve Dodge 2005). En iyi arkadaşlarla kurulan ilişkinin kalitesi yüksekse; bu arkadaşların risk alma davranışı arttıkça ergenin de risk alma davranışı artmaktadır. Buna karşın kurulan ilişkinin kalitesi düşükse arkadaşın risk alma davranışı arttıkça ergenin risk alma davranışı yine artmasına rağmen bu artış ilişkinin kalitesinin yüksek olduğu durumdaki kadar değildir (Laird ve ark, 1999).

I.4.3. Sosyal Çevre Sistemi

Sosyal Çevre Sistemi, Algılanan Çevre Sisteminden ayrı değerlendirilmektedir. Bunun nedeni Algılanan Çevre Sisteminde, kişilerin sosyal çevrelerine ilişkin algıları değerlendirilirken Sosyal Çevre Sisteminde daha çok objektif faktörlerin değerlendirilmesidir. Sosyal Çevre Sistemi kendi içerisinde sosyo-demografik yapı ve sosyal yapı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yaş, cinsiyet, ailenin gelir düzeyi ve anne-babanın eğitim düzeyi ile ilgili faktörler sosyo-demografik yapı içerisinde yer almaktadır (Jessor ve ark., 1994).

Sosyal Çevre Sistemindeki sosyo-demografik yapı içerisinde bulunan yaş değişkeni, risk alma davranışının anlamlı bir yordayıcısı olarak gösterilmektedir (Bayar, 1999; Gullone ve Moore, 2000). Araştırmalara göre, erken ergenlik dönemine göre orta ergenlik dönemindeki ergenlerde daha fazla risk alma davranışı görülmektedir (Kıran Esen, 2003; Yılmaz, 2000). Gülgez ve Kısaç'ın (2014) çalışmasında yaş yükseldikçe risk alma davranışlarının arttığı, özellikle sigara ve içki içme davranışlarının daha sık görüldüğü belirtilmiştir. Balkaya ve Ceyhan'ın (2007) çalışmasında 15 yaşından 18 yaşına doğru risk alma davranışının arttığı bulunmuştur. Eke ve arkadaşlarına (2005) göre de yaş ilerledikçe riskli davranışlarda bulunma olasılığı yaklaşık 2 kat artmaktadır. Bayar ve Sayır'ın (2005) araştırmasına göre ise risk alma davranışları ortaokuldan (12-14 yaş), lise yıllarına (14-16 yaş) artış göstermektedir fakat üniversite döneminde (18-20 yaş) azalmaktadır.

Cinsiyet değişkeni açısından baktığımızda ise erkeklerin kadınlara göre daha fazla risk alma davranışında bulunduğu görülmektedir (Aras ve ark., 2007; Bayar ve Sayıl, 2005; Pekel Uludağlı ve Sayıl, 2009, Yılmaz, 2000; Kıran 2002; Yılmaz, 2011; Eke ve ark., 2005; Kazel, 2001; Paetsch ve Bertrand, 1997; Slovic, 1966; Gökengin ve ark., 2003). Risk alma davranışlarında cinsiyetin etkisini araştıran en eski araştırmalardan birisi olan Slovic'in (1966) yaptığı çalışma ilgi çekicidir. Bu çalışmada Slovic, katılımcıların risk almaya olan isteklerini değerlendirmek için bir karar verme oyunu tasarlamıştır. Bu oyunda yaşları 6 ile 16 arasında olan 1047 katılımcı risk almaya olan eğilimleri ve istekleri bakımından test edilmişlerdir. Bu çalışmanın sonunda, erkeklerin kızlara göre risk almaya daha eğilimli oldukları bulunmuştur. Cinsiyetler

arasındaki bu farklılaşmanın sadece ergenlik döneminde olmadığı, erkek çocuklarının kız çocuklara göre daha fazla risk alma eğiliminde oldukları, bu nedenle de risk almanın cinsiyetlerin bir karakteristiği olabileceği ifade edilmiştir. Gülgez ve Kısaç (2014) tarafından yapılan araştırmada erkek öğrencilerin kızlara göre daha sık risk alma davranışı gösterdikleri, erkek öğrencilerin sigara ve içki içme, uyuşturucu kullanma ve kesici alet taşıma ortalamalarının kızlardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Eke ve arkadaşları'nın (2005), 15-17 yaş grubundaki ergenlerle yaptıkları araştırmada; erkeklerde herhangi bir riskli davranışın görülme olasılığının kızlara oranla 3 kat daha fazla olduğu bulunmuştur.

Ailenin sosyo-ekonomik düzeyinin ergenin risk alma davranışlarının anlamlı bir yordayıcısı olduğu bilinmekle birlikte farklı sonuçların mevcut olduğu görülmektedir. Bazı çalışmalarda alt sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerde ergenlerin daha çok risk alma davranışı gösterdiği bulunurken (Capaldi ve ark., 2002; Lammers ve ark., 2000); bazı çalışmalarda sosyo-ekonomik düzey arttıkça risk alma davranışlarının arttığı bulunmuştur (Aras ve ark., 2007; Ögel, Çorapçıoğlu, Sır, Tamar, Tot, Doğan ve ark., 2004; Yılmaz, 2000; Hawkins, Catalona ve Miller, 1992; Vukovic ve Bjegovic, 2007). Bazı çalışmalar ise risk alma davranışlarının sosyo-ekonomik düzeye göre farklılaşmadığını göstermektedir (Balkaya ve Ceyhan, 2007).

Alan yazında anne-babanın eğitim düzeyi ve aile yapısı ile ilgili değişkenlerin de ergenlerdeki risk alma davranışlarıyla ilişkili olduğu gösterilmektedir. Yapılan bazı çalışmalara göre ebeveyn eğitimi arttıkça ergenler daha fazla risk alma davranışı göstermektedir (Kazel, 2001; Yılmaz, 2000; Aras ve ark, 2007). Alan yazında anne-baba eğitim düzeyinin, ailenin sosyoekonomik düzeyini etkilediği; bunun da anne-babanın çocuğu toplumsallaştırma tarzını, çocuğu izleme ve denetleme biçimlerini farklılaştırabileceği belirtilmiştir (Kazel, 2001; Yılmaz, 2000). Bunun yanı sıra tek ebeveynli ailelerde yaşayan ergenlerin risk alma davranışı sergileme oranlarının daha fazla olduğu gösterilmektedir. Yapılan çalışmalarda iki ebeveynli ailelerde yaşamının ergenleri risk alma davranışlarından koruduğu; parçalanmış ailelerde yaşamının ise ergenlerde daha fazla risk alma davranışı gösterme ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Vukovic ve Bjegovic 2007; Hoffman, 2006; Santelli ve ark., 2000).

I.4.4. Davranış Sistemi

Davranış Sistemi içerisinde sigara içme, esrar ve diğer uyuşturucu maddeleri kullanma, anti-sosyal davranışlar ve çok boyutlu problem davranışları içeren problem davranış yapısı; egzersiz yapma ve dengeli beslenme gibi sağlığa yönelik davranış yapısı ve toplumla uyumlu davranışları içeren uygun davranışlar yapısı (appropriate behaviors index) bulunmaktadır (Jessor ve ark., 1994).

I.5. Problem Çözme Becerisi İle İlgili Kuramsal Bilgi

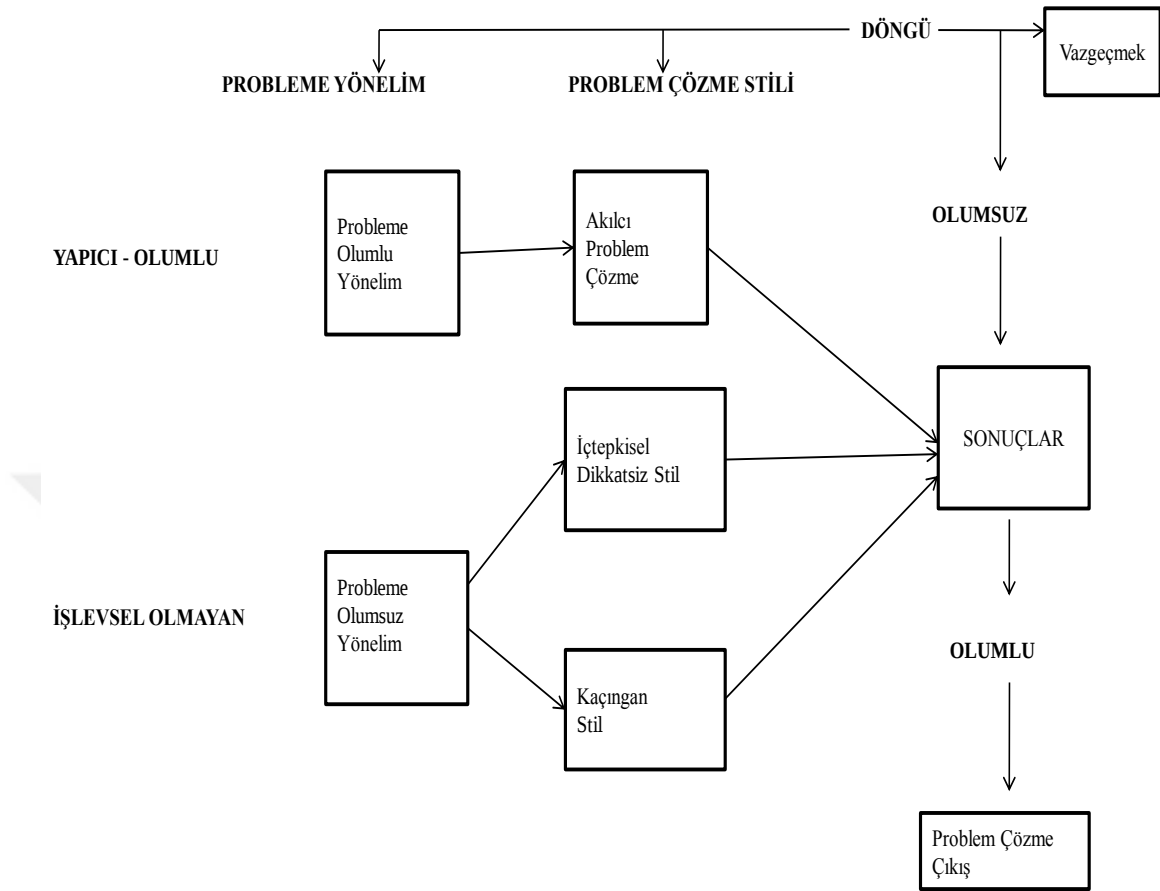
Bu çalışmada problem çözme becerisi olarak ele alınan kavram kuramsal olarak D’Zurilla ve Goldfried (1971) tarafından tanımlanan ve D’Zurilla ve Nezu (1982, 1990) tarafından geliştirilip düzenlenen sosyal problem çözme modeline dayanmaktadır. D’Zurilla ve Goldfried (1971)’a göre problem çözme, bireyin günlük yaşamda sürekli karşı karşıya kaldığı sorunlu durumları ile başa çıkabilmek için etkili olabilecek tepki seçenekleri oluşturması ve en etkili olacağını düşündüğü seçeneği seçmesini içeren bilişsel ve davranışsal bir süreçtir (D’Zurilla ve Goldfried, 1971).

Modelde sosyal problem çözme becerisi olarak tanımlanan kavramın yapılan birçok çalışmada ağırlıklı olarak Kişilerarası Problem Çözme kavramıyla eşanlamli olarak kullanıldığı görülmektedir (Esme, Tverskoy ve D’Zurilla, 2005). Sosyal problem çözme kavramı bireyin yaşamı boyunca karşılaştığı tüm problemleri kapsamakta olup oldukça geniş anlamda kullanılmaktadır. Kişiler arasında yaşanan problemler ise bireylerin karşılaştığı problem alanlarından biri olduğu için sosyal problem çözme kavramı içinde ele alınmaktadır. Kişilerarası problem, etkileşimde bulunan taraflardan en az birinin, mevcut etkileşim biçimi ile ideal etkileşim biçimi arasındaki farkı algıladığı, bu fark yüzünden gerginlik hissettiği ve gerginliği ortadan kaldırmak için girişimlerde bulunduğu, ancak girişimlerinin engellendiği bir durum olarak tanımlanmaktadır (Öğülmüş, 2006). Kişilerarası problem çözme becerisi ise bu farkın oluşturduğu gerginliği ortadan kaldırmak için yapılan çabaları kapsamaktadır (Çam ve Tümkaya, 2008). Sosyal problem çözme modelinde problem çözme, 1)Probleme olumlu yönelme, 2)Probleme olumsuz yönelme, 3) Rasyonel problem çözme, 4)İçtepisel-dikkatsiz stil ve 5)Kaçınan stil olarak boyutlandırılmıştır (D’ Zurilla, Nezu ve Maydeu-

Olivares 2004). Çam ve Tümkaya (2007) tarafından yapılan ve Sosyal problem çözme yaklaşımları içinde değerlendirilen bir çalışmada ise kişilerarası problem zme, 1)Probleme olumsuz yönelme, 2)Yapıcı problem zme, 3)Kendine güvensizlik, 4)Sorumluluk almama ve 5)Israrcı-sebatkar yaklaşımlar olarak boyutlandırılmıştır.

D’Zurilla ve Goldfried (1971) tarafından geliştirilen sosyal problem çözme modelinde bulunan problem çözme boyutlarına baktığımızda; problem çözme yapısı probleme yönelim ve problem çözme yaklaşımı olarak ikiye ayrılmaktadır. Probleme yönelim olumlu ve olumsuz olmak üzere iki boyut içermektedir. Probleme olumlu yönelim, işlevsel ve yapıcı bir niteliğe sahip iken probleme olumsuz yönelim işlevsel olmayan bir niteliğe sahiptir.

Problem zme yaklaşımı akılcı problem çözme, içtepisel-dikkatsiz problem çözme ve kaçıngan problem çözme yaklaşımı olmak üzere üç farklı problem çözme stilini içermektedir. Bu üç stil de problem yönelimi boyutlarında olduğu gibi işlevsel olan ve olmayan diye iki kategoriye ayrılmaktadır. Akılcı problem çözme işlevsel nitelikteyken; içtepisel-dikkatsiz problem çözme ve kaçıngan tarz problem çözme yapıcı olmayan yani işlevsel olmayan niteliktedir. Probleme olumlu yönelimi olan bir kişinin, akılcı problem çözme becerilerini kullanması beklenir. Buna karşın bireyin probleme olumsuz yönelme eğilimi olduğunda, içtepisel-dikkatsiz yaklaşımın ve kaçıngan yaklaşımın kullanılması, dolayısıyla problem çözme becerilerinin etkili biçimde kullanılmaması beklenir. Modeli oluşturan iki problem çözme boyutu ve üç problem çözme yaklaşımı şekil 2’de yer almaktadır (D’ Zurilla, Nezu ve Maydeu-Olivares 2004).

Şekil 2. D'Zurilla ve Ark.'nın beş boyutlu modeline bağlı olarak sosyal problem çözme sürecinin şematik sunumu (2004).

Probleme yönelim; kişinin geçmiş yaşantılarına dayanarak, yaşadığı problemlere yönelik genelleştirdiği inanç, algı, tutum, duygusal tepkiler ve görece kalıcı birtakım bilişsel, duygusal ve davranışsal şemalarının bütününi içeren bir süreci temsil eder (Dora, 2003). Diğer bir ifadeyle probleme yönelim, problem çözme sürecinin güdüsel bileşenidir. Probleme yönelim kişinin geçmiş yaşam deneyimlerinden ve geçmiş problem çözme deneyimlerinden etkilenir. Dolayısıyla bu durumdan, kişinin probleme yönelme şekli, problemi çözmek için harcayacağı çaba ve süre etkilenir. Bu etki kişinin problem çözme performansı üzerinde artırıcı ya da engelleyici etkiye sahip olduğu için problemin çözülmesini kolaylaştırabilir veya tersi şekilde zorlaştırabilir (Dora, 2003).

Probleme yönelme bileşeni, problemin etkili biçimde çözülmesi için gereken belirli problem çözme becerilerini içermez. Ancak probleme yönelme ve problem çözme becerisi bileşenleri birbirinden bağımsız gibi görünse de yakından ilişkilidir.

Probleme yönelim hem olumlu hem de olumsuz olabilir. Probleme olumlu yönelim kişinin problemi bir ‘mücadele’ ve ‘fırsat’ gibi değerlendirme eğilimini, iyimser biçimde problemin çözülebilir olduğuna inanmasını, problemi çözmek için kendi becerilerinin yeterli ve güçlü olduğunu algılamasını, bir problemi başarılı şekilde çözmenin zaman ve çaba gerektirdiğine inanmasını, problemleriyle yüz yüze geldiğinde onları görmezden gelmek ve kaçmak yerine üstüne gitmesini içerir.

Olumlu yönelimin tersine probleme olumsuz yönelim ise; kişinin problemi mutluluk için bir tehdit (kötümserlik) olarak görme eğilimini, problemin çözülemez olduğuna inanmasını, problemi başarılı şekilde çözmede kendi becerilerine güvenmemesini, problemleriyle yüz yüze geldiğinde engellenme ve üzüntü yaşamasını içeren birtakım bilişsel işlemi ifade eder.

Sosyal problem çözme yapısının problem çözme becerileri boyutu üç yaklaşımdan oluşmaktadır; akılcı problem çözme, içtepisel-dikkatsiz yaklaşım ve kaçınan yaklaşım. Akılcı problem çözmede, akla uygun ve etkili problem çözme becerileri bilinçli ve sistemli şekilde kullanılır. Bu tarz problem çözme becerilerine sahip kişiler bir problem ile karşılaştıklarında öncelikle bu durum ile ilgili dikkatli biçimde gerekli bilgileri toplayarak problemi tanımlayıp formüle ederler, ardından alternatif çözümlerini oluşturur ve istedikleri sonuca ulaşma sürecinde kendilerine engel olacak durumların neler olduğunu tanımlarlar. Bu şekilde kendilerine belirgin bir hedef oluşturmuş olurlar. Bu durumda kendilerine çeşitli çözüm yolları oluşturur, farklı alternatifleri karşılaştırıp değerlendirdikten sonra bir çözümü seçer ve bunu uygularlar. Son olarak ise uyguladıkları çözümün sonuçlarının ne olacağına ilişkin son değerlendirmelerini yaparlar.

İçtepisel-dikkatsiz yaklaşım, bireyin problem çözme tekniklerini işlevsel olmayan biçimde uygulamasını içeren, yapısal olmayan problem çözme yaklaşımlarından birisidir. Bu tarzda problem çözmeyi kullanan kişiler aşırı aceleci ve dikkatsiz davranışlarda bulundukları için az sayıda alternatif üretir, ürettiği alternatifler arasında da karşılaştırma ve değerlendirme yapmadan dürtüsel şekilde hareket ederler.

Genellikle akıllarına ilk gelen fikre göre çözüm üretmeye çalışır ve uyguladıkları çözümü değerlendirme konusunda yetersiz ve dikkatsiz davranırlar.

Kaçınan yaklaşım da işlevsel olmayan problem çözme yaklaşımlarından birisidir. Bu tarzda problem çözme kullanan kişiler karşılaştıkları problemler karşısında pasif bir tutum içinde sıklıkla problemten kaçmayı yeğlerler ve çözümü erteleme eğilimini gösterirler. Problemleri çözme sorumluluğunu üstlerine almayıp problemi çözme sorumluluğunu bulma arayışı içinde olurlar ve artık problemle ilgili hiçbir şey yapamayacak hale gelinceye kadar problemle uğraşmayı ertelerler ve problemin kendi kendine çözülmesini beklerler (D' Zurilla ve ark., 2004; D' Zurilla ve Nezu, 2007).

Ruh sağlığı ile ilgili çalışmalar yapan birçok araştırmacı etkili problem çözme becerisinin insanların yaşamındaki rolü üzerinde durmuşlar ve sağlıklı insan davranışları ile problem çözme becerisinin yüksek derecede ilişkili olduğunu vurgulamışlardır. Yapılan çalışmalarda psikolojik olarak iyi oluş (Yiğit, 2013), psikolojik rahatsızlık belirtileri (Ergin, 2009), depresyon ve kaygı düzeyleri (D'zurille ve Goldfried, 1971), sürekli öfke durumu ve öfkeyi ifade etme şekilleri ile stresli yaşam olayları ile başa çıkma (Arslan, 2010), bağlanma biçimleri ve iletişim becerileri (Nacar, 2010), duygusal zeka ve empatik eğilim (Palancı ve Okutan, 2010), sosyal öz yeterlik (Erözkan, 2014), daha olumlu benlik algısına sahip olma, kişilerarası ilişkilerde daha girişken olma, kendini problem çözmede yeterli olarak algılama ve akademik olarak daha uygun çalışma yöntemlerini bilme (Serin ve Derin, 2008) gibi pek çok değişken ile bireylerin problem çözme becerileri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Bireylerin ergenlik döneminde verdikleri kararlar onların sağlığı, psikolojik uyumları ve iyi oluş düzeyleri üzerinde yaşamları boyunca etkili olabilmektedir. (Ersever, 1996). Yapılan araştırmalarda, ergenlerin problem çözme becerileri arttıkça daha doğru kararlar verebildikleri görülmüştür (Güçray, 2001). Bunun yanında etkili problem çözme becerilerinin soyut işlemlere bağlı olduğu, soyut düşünme gücü geliştikçe etkin çözümlere ulaşmanın da daha sık ve daha kolay gerçekleştiği bilinmektedir. Ergenlik döneminde gelişen soyut düşünme gücü ile ergenler sorunlarına daha etkili çözümler bulabilme yetisi kazanmaktadır. Buna bağlı olarak çocuklarda problem çözme yöntemi daha çok deneme yanılmaya bağlı olurken, ergenlik dönemiyle

birlikte soyut düşüncenin geliştiği ve buna bağlı olarak problem çözme becerisinin arttığı görülmektedir (Piaget, 1952). Ancak, yapılan araştırmalar ergen popülasyonunun yalnızca üçte birinin soyut işlemsel döneme geçebildiklerini göstermiştir (Eccles, Wigfield ve Brynes, 2003). Ergenlerin soyut işlemler dönemine girmemiş olması onların problem çözme becerilerinin de düşük olduğu ve buna bağlı olarak negatif sonuçlar doğuran eylemlerde bulunabilecekleri düşüncesini doğurmaktadır. Bunun yanı sıra etkili problem çözme yaklaşımının elde edilen deneyimler sonucunda kazanıldığı belirtilmiştir (Kuzgun, 1992). Tüm bunlar birlikte ele alındığında ergenlerde problem çözme becerilerinin yeterli gelişmişlik seviyesinde olmayacağı, yaşantıların yetişkin bireylere göre görece daha az olmasının, onları problem çözme yaklaşımlarında daha fazla hataya ve etkili olmayan yaklaşımlara yönlendireceğini düşündürmektedir. Buna bağlı olarak, ergen bireylerin problem çözme süreçlerinde daha fazla hata yapacağı ve bunun risk alma davranışlarının bir yordayıcısı olacağı varsayımında bulunmaktadır.

İlgili alan yazın incelendiğinde ergenlerdeki etkili problem çözme becerilerinin, karşılaştıkları sorunları çözümlemelerinde ve riskli durumlardan kendilerini korumalarındaki işlevselliğinin vurgulandığı, problem çözmedeki yetersizliklerin ise saldırganlığa yol açtığı ve suç içeren davranışlarla ilişkili olduğu görülmektedir (Dodge ve Price, 1994). Güner (2000) problemleri durumlar ile karşılaştığında etkili çözümler üretemeyen kişilerin yanlış yaklaşımlar sergilediklerini ve bu problemlerden kaçınma yöntemi olarak sigara, alkol ve ilaç kullanımına yöneldiklerini belirtmiştir. Suçlu ve madde bağımlısı olan ergenlerin, kişilerarası sorunların çözümünde diğer ergenlere göre daha az etkili problem çözme stratejilerini kullandıkları görülmüştür (Hains and Herrman, 1989).

Problem çözme stilleri ile alkol ve madde kullanımı arasındaki ilişkinin incelendiği bir araştırmada; etkili problem çözme becerileri alkol ve madde kullanımı ile anlamlı düzeyde negatif ilişkili bulunmuştur. Depresif semptomları olan ve problem çözümünde kaçınan yaklaşımı kullanan bireylerde alkol ve madde kullanımının daha fazla olduğu görülmüştür. Araştırmacılar kişilerdeki bilişsel becerilerin ve etkili problem çözme yaklaşımlarının geliştirilerek alkol ve madde kullanımının azaltılabileceğini önermişlerdir (Sorsdahl ve ark., 2014). Kuperminc ve Allen (2001) tarafından yapılan bir başka araştırmada ise sosyal problem çözme becerilerinin anlamlı

düzeyde negatif olarak ilaç ve madde kullanımı ile ilişkili olduğu yani sosyal problem çözme becerileri arttıkça kişilerin ilaç ve madde kullanımlarının azaldığı bulunmuştur. Korkut'un (1994) ergen örnekleminde sigara içip içmeme durumu ile kişilerin sürekli kaygı düzeyleri ve problem çözme becerisi algıları arasındaki ilişkiyi incelediği ve problem çözme becerilerinin Problem Çözme Envanteri (Şahin, Şahin ve Heppner, 1993) ile incelendiği bir araştırmasında; sigara içen kişilerin içmeyenlere göre problem çözme becerilerini daha az olumlu olarak değerlendirdikleri ve bu kişilerdeki sürekli kaygı düzeyinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Jaffee ve D'Zurilla (2009) tarafından yapılan bir çalışmada ergenlerde kişilik yapısı ve madde kullanımı arasındaki ilişkide problem çözme becerilerinin rolü incelenmiştir. Araştırmada ergenlerin etkili problem çözme becerilerinin özellikle umutsuz kişilik yapısı ve yaşam boyu alkol ve esrar kullanımı ile önemli ölçüde ilişkili olduğu bulunmuştur. Buradan yola çıkılarak, problemli davranış gösteren bireylerde etkili problem çözme becerisini geliştirmenin problemli ve riskli davranış gösterme oranını da düşüreceği varsayımında bulunmaktadır. Bu varsayıma uygun olarak yapılan bir vaka çalışmasında, birçok problemli davranış sergilediği tespit edilen bir 11. sınıf öğrencisine problem çözme becerisini geliştirmek için 'Sorun Çözme Terapisi' uygulanmıştır. Terapi sonrası öğrencinin sorunlarını doğru şekilde analiz etme, sorunlarına daha bilinçli yaklaşma ve uygun çözümler üretme becerilerinin arttığı görülmüştür. Bunun sonucunda ise öğrencinin madde kullanımı gibi yanlış problem çözme yöntemlerine başvurma oranının ciddi oranda azaldığı belirlenmiştir (Kulaber Demirci, 2013).

Ergenlerdeki etkin olmayan problem çözme becerileri ile bazı risk alma davranışları arasındaki ilişkiyi gösteren bir çalışmada risk alma davranışlarında önemli bir unsur olan dürtüsellik problem çözme becerileri ile ilişkisi vurgulanmıştır. Bu çalışmada ilk olarak dürtüsellik düzeyinin, erkeklerde, saldırganlık ve aşırı alkol kullanımını kestirmekte işlevsel olduğu üzerinde durulmuş ve dürtüsellik düzeyinin saldırganlık ve aşırı alkol kullanımıyla olan ilişkisinde etkin olmayan problem çözme becerilerinin düzenleyici etkisinin olduğu bulunmuştur. Ayrıca araştırmada dürtüsellik ve saldırganlık düzeyinin sosyal problem çözme becerileri ile anlamlı düzeyde negatif ilişkili olduğu belirtilmiştir (McMurran, Blair ve Egan, 2002).

Problem çözme becerilerinin risk alma davranışlarıyla ilişkili olabileceğini ve bu davranışlara karşı koruyucu bir nitelik taşıyabileceğini düşündüren bir diğer boyut ise ergenlerdeki problem çözme becerileri ve intihar davranışı arasındaki ilişkidir. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki intiharı düşünen ve intihar girişiminde bulunan ergenlerin diğer risk alma davranışlarına katılma oranları da daha yüksektir. İntihar girişiminde bulunduğunu söyleyen ergenlerin sigara, alkol ve madde kullanımı, çakı, bıçak vb. kesici aletleri taşıma, fiziksel kavgaya karışma, saldırgan davranışlarda bulunma, emniyet kemeri takmadan araç kullanma ve korunmasız cinsel ilişki gibi birçok riskli davranışta bulunma düzeyleri intihar girişiminde bulunmayan ergenlere oranla anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur (Woods, Middleman, Beckford, Chase ve DuRant, 1997; Kann ve ark., 1996). İntihar ile ilgili literatür gözden geçirildiğinde, intihar ile birlikte ele alınan değişkenlerin özellikle öfke, dürtüsel davranışlar ve problem çözme becerilerindeki yetersizlik olduğu (Batıgün, 2002); yetersiz ve etkin olmayan kişilerarası problem çözme becerilerinin intihar davranışlarının güçlü bir yordayıcısı olduğu görülmektedir. Yetersiz problem çözme becerilerinin günlük yaşamdaki kişilerarası ilişkileri ve depresif semptomları olumsuz yönde etkileyerek kişilerdeki intihar eğilimini arttırdığı düşünülmektedir (Schotte, Cools ve Pavyar, 1996). Konuya ilişkin yapılan araştırmaların derlendiği bir çalışmada, intihar davranışı ve problem çözme becerisi arasındaki ilişkiler vurgulanarak, problem çözme becerilerindeki yetersizliğin, intihar davranışları ve intihar olasılığının yordanmasında önemli bir değişken olduğu ortaya konmaktadır (Pollock ve Williams, 1998). Etkili problem çözme becerilerine sahip bireyler, yaşam olayları karşısında daha dirençli olmakta, olumsuzluklarla başarılı şekilde mücadele etmekte ve intihar riskinden uzak kalmaktadırlar (Eskin, 2003). Bu yüzden problem çözme becerileri ve iletişim becerileri intihar davranışında, dolayısıyla ergenin kendisine zarar verme tehlikesi içeren risk alma davranışlarında koruyucu nitelik taşımaktadır (Özgüven ve ark., 2003). Bazı araştırmacılar ergenlerin sorunlarla baş etme becerilerinin arttırılmasının; sigara, alkol ve madde kullanımı, saldırganlık, şiddet, evden kaçma, intihar gibi davranışların önlenmesinde temel önleme çalışmalarından olduklarını ifade etmektedir (Korkut, 2007; Kulaksızoğlu, 2011).

Problem çözme becerilerinin risk alma davranışlarıyla ilişkili olabileceğini ve bu davranışlara karşı koruyucu bir nitelik taşıyabileceğini düşündüren bir diğer boyut ise ergenlerdeki problem çözme becerileri ve saldırgan davranışlar arasındaki ilişkidir. Konuya ilişkin yapılan çalışmalarda saldırganlık ve risk alma davranışlarının genellikle birlikte görüldüğü, ergenlerin saldırgan davranışlarının, risk alma davranışlarıyla ilişkili olduğu görülmüştür (Ellickson, Saner ve McGuigan, 1997; Michael ve Ben-Zur, 2007; Silver, Field, Sanders ve Diego, 2000). Yapılan bir açıklamaya göre risk alma davranışları ergenin kendisine zarar verme olasılığı yüksek olan davranışları yapması iken saldırganlık ergenin başka insanlara zarar verecek davranışlarda bulunmasıdır (Michael ve Ben-Zur, 2007). Saldırgan olan ergenlerin risk alma davranışlarına katılımlarının saldırgan olmayan ergenlere göre daha fazla olduğu yani saldırgan olan ergenlerin başkalarına zarar vermeyi önemsemedikleri gibi kendilerine de zarar vermeyi önemsemedikleri belirtilmektedir (Pekel Uludağlı ve Sayıl, 2009).

Problem çözme ile saldırganlık arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmalar incelendiğinde; ergenlerde problem çözme becerileri azaldıkça saldırgan davranışların arttığı görülmektedir. Saldırgan davranışlarda bulunan çocuk ve ergenlerin problem çözme becerilerinin yetersiz olduğunu, ayrıca problem çözme becerilerindeki yetersizlikler arttıkça saldırganlığın şiddetinin de arttığını vurgulanmaktadır (Slaby ve Guerra, 1988; Lochman ve Dodge, 1994). Başka bir çalışmada ise yapıcı problem çözme yaklaşımına sahip olan bireylerin bir çatışma durumunda daha az saldırganca davrandıkları; problem çözmede kendine güvensiz olan ve sorumluluk almayan bireylerin ise bir çatışma durumunda daha fazla saldırganca davrandıkları, etkili problem çözme yaklaşımları olan ısrarcı-sebatkar problem çözme yaklaşımı ve yapıcı problem çözme yaklaşımı ile iletişim becerileri arasında pozitif bir ilişkinin olduğu bulunmuştur (Çam ve Tümkaya, 2008). Bileklerini kesme, derisini yakma gibi risk alma davranışları kapsamına giren kendine zarar verme davranışında bulunan mahkum grubu ve kendine zarar verme davranışı olmayan mahkum grubu ile yapılan bir araştırmada, kendini yaralama davranışında bulunan kişilerin problem çözme becerilerinin zayıf ve yetersiz olduğu saptanmıştır (Haines ve Williams, 2003). Yapılan bazı müdahale çalışmalarında saldırgan davranışlarda bulunan ergenlerin problem çözme becerileri artırıldığında risk alma davranışlarına katılımlarının azaltıldığı görülmüştür. Lochman

(1992) tarafından yapılan bir müdahale çalışmasında öfkeyle başa çıkma ve sosyal problem çözme becerilerinin geliştirildiği programa katılan çocuklar 3 yıl sonra değerlendirildiğinde eğitim programına katılan çocukların programa katılmamış olan kontrol grubuna göre alkol ve diğer uyuşturucu maddelere daha az başvurdukları saptanmıştır.

Problem çözme becerilerinin risk alma davranışlarıyla ilişkili olabileceğini ve bu davranışlara karşı koruyucu bir nitelik taşıyabileceğini düşündüren bir diğer boyut ise ergenlerdeki problem çözme becerileri ve öfke düzeyi arasındaki ilişkidir. Yapılan bazı araştırmalarda problem çözme becerisinin öfke düzeyi ve buna bağlı olarak risk alma davranışı gösterme ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Yetersiz problem çözme becerilerinin ergenlerde öfkeye sebep olduğu ve öfkeyi takip eden saldırganlık, davranış bozuklukları ve risk alma davranışlarına yol açabileceği söylenmektedir (Korkut, 2002; Kesen, Deniz ve Durmuşoğlu, 2007; D’Zurilla ve ark., 2003). Yapılan bir araştırmada problem çözme becerileri ile öfke kontrolü arasında anlamlı pozitif ilişki bulunmuştur. Problem çözme becerileri ile öfke kontrol becerilerinin döngüsel bir ilişki içinde olduğu ifade edilmektedir. Öfke kontrolü yüksek olan bireyler problemlerini daha iyi analiz eder ve problemlerini çözerken farklı alternatifler üreterek daha doğru kararlar verebilirler. Karşılaştıkları problemleri çözebilen bu bireyler daha az öfkelenirler ve öfkelerini daha sağlıklı yöntemlerle ifade edebilirler ayrıca risk alma davranışlarına daha az başvurabilirler (Danışık, 2005). Problem çözme becerisi düşük olan bireyler öfkelenedikleri zaman zararlı davranışlar gösterebilirler. Yapılan bir çalışmada öfkelenerek cama yumruk atmış olan ve bu şekilde kendisini yaraladığı için hastaneye başvurmuş olan kişiler ile kaza ile yaralanma sonucu hastaneye başvurmuş kişilerin problem çözme becerileri karşılaştırılmıştır. Öfkelenerek cama yumruk atmış ve yaralanmış olan kişilerin problem çözme becerileri bakımından diğer gruba göre daha yetersiz olduğu saptanmıştır (Özen ve ark., 2010). D’Zurilla ve arkadaşları (2003) tarafından yapılan bir araştırmada ise probleme negatif yönelimi bulunan, problem çözme yaklaşımlarından etkin olmayan problem çözme yaklaşımları olan dikkatsiz ve kaçınan yaklaşımı kullanan bireylerin öfke duygusu ve kimi zaman bu öfke duygusunu izleyen saldırganlık ve risk alma davranışları gösterebilecekleri vurgulanmıştır.

Literatürde yer alan çalışma bulguları problem çözme becerilerinin risk alma davranışlarıyla ilişkili olabileceğini ve risk alma davranışları araştırılırken değerlendirilmesi gereken bir yapı olabileceğini düşündürmektedir. Bunun yanı sıra araştırmada yer alan değişkenlerin seçiminde temel alınmış kuram olan Problem Davranış Kuramı'nda problem çözme becerileri olarak ayrı bir yapı ele alınmamış olmasına rağmen kuramda yer alan çeşitli risk ve koruyucu faktörler ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkiyi gösteren araştırma bulgularına rastlamak mümkündür. Bu araştırmalar bir sonraki bölümde sunulmaktadır.

1.6. Problem Çözme Becerisi ve Problem Davranış Kuramı

Problem çözme becerilerinin, araştırmanın kuramsal temelini oluşturan Jessor'ın Problem Davranış Kuramı'nda tanımlanan bazı koruyucu ve risk faktörleriyle arasındaki ilişkiyi gösteren araştırmalara rastlamak mümkündür. Bu bölümde bu ilişkileri gösteren araştırma bulguları paylaşılmış ve risk alma davranışları çalışılırken problem çözme becerilerinin değerlendirilmesinin önemi üzerinde durulmuştur.

Problem Davranış Kuramına göre yüksek zeka, yüksek akademik motivasyon ve gelecek beklentisi risk alma davranışlarına yönelimi azaltan koruyucu faktörlerdendir (Jessor, 1998). Yapılan bazı araştırmalarda bu koruyucu faktörlerin problem çözme becerisi ile yakından ilişkili olduğu görülmüştür. Örneğin; üstün yetenekli öğrencilerin, problem çözme becerilerinin yüksek olduğu (Tay ve ark., 2009), akademik başarı ortalamaları düşük olan öğrencilerin ise problem çözme becerilerinin yetersiz olduğu (Sümbül ve Gürsel, 2001) araştırmalarda elde edilen bulgular arasındadır. Elliott ve Godshall (1991) tarafından üniversite öğrencileri ile yapılan bir çalışmada problem çözme becerilerinin çalışma alışkanlıkları ve akademik başarı ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Araştırma bulgularına göre problem çözme becerileri yüksek olan öğrencilerin daha etkili çalışma alışkanlıkları bulunmakta ve akademik başarı ortalamaları diğer öğrencilere göre daha yüksek olmaktadır.

Ayrıca, yapılan başka bir çalışmada da problem çözme becerisinin duygusal zeka ile pozitif yönlü olarak ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Buna göre yüksek duygusal zekaya sahip bireylerin problem çözme becerileri daha yüksektir (İşmen, 2001). Yüksek

duygusal zekanın, bireyler arası iletişimi kuvvetlendirdiği düşünülmektedir. Buradan yola çıkarak, problem çözme becerisi yüksek ergenlerin duygusal zeka düzeylerinin de yüksek olması ve buna bağlı olarak sağlıklı sosyal ilişkiler geliştirmeleri beklenmektedir. Buradan yola çıkılırsa, dolaylı olarak da olsa, bu kişilerin kurdukları güçlü sosyal ilişkiler bağlamında risk alma davranışları gösteren akran gruplarının içinde bulunmanın olumsuz sonuçlarından ve akran baskısından korunma oranlarının artacağı söylenebilir. Akran bakışı ve problem çözme becerisi arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmada akran baskısına maruz kalan ergenlerin aceleci problem çözme yani etkili olmayan problem çözme yaklaşımı sergiledikleri bulunmuştur. Bu ilişkiden yola çıkarak araştırmacılar, aceleci problem çözme yaklaşımı gösteren bu bireylerin, problem çözme becerilerini geliştirdikleri takdirde akran baskısına daha az maruz kalabilecekleri yorumunda bulunmuşlardır (Acun Kapıkıran ve Fiyakalı, 2005).

Problem çözme becerilerinin ergenleri risk alma davranışlarına sürükleyen etkenlerden koruyarak risk alma davranışlarının azaltılmasında etkili olabileceği düşünülmektedir. Problem Davranış Kuramı'na göre benlik saygısı ve yaşam doyumu risk alma davranışlarına karşı koruyucu faktörler arasında yer almaktadır (Jessor, 1998). Benlik saygısı ve yaşam doyumu düşük ergenlerin risk alma davranışlarına katılma olasılıkları daha yüksektir. Benlik saygısı ergenlerin olumsuz akran baskısına daha iyi direnç gösterebilmesini sağlayarak da risk alma davranışlarından koruyabilmektedir (Gelgard ve Gelgard, 2013). Alan yazında benlik saygısı ve yaşam doyumunun problem çözme becerileri ile de yakından ilişkili olduğunu ortaya koyan çalışmalara rastlamak mümkündür. Hazır ve Budak (2009) araştırmalarında benlik saygısı ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkilere değinmişlerdir. Araştırmada benlik saygısının problem çözme becerisindeki toplam varyansın %19'unu açıkladığı görülmüştür. Ayrıca benlik saygısı yüksek olan kişilerin problem çözme beceri algılarının, benlik saygısı düşük olanlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Hamarta (2009) tarafından yapılan bir araştırma bulgularına göre benlik saygısı ve yaşam doyumu arttıkça probleme negatif yönelme azalmaktadır. Benlik saygısı ve yaşam doyumu yüksek olan bireylerin problemlere pozitif yönelecekleri ve daha etkin problem çözme stratejileri kullanacakları söylenebilir. Düşük benlik saygısına sahip ergenler ise probleme daha az olumlu yaklaşmakta, probleme karşı etkin olmayan yaklaşımlar olan dikkatsiz ve

dürtüsel yaklaşımı göstermekte ve problemden kaçınma davranışını daha çok sergilemekte (Chang, D’Zurilla ve Sanna, 2004)

Ayrıca yüksek yaşam doyumu, kendini problem çözmeye konusunda yeterli algılama ile ilişkili görülmektedir. Bulut (2007) tarafından yapılan bir araştırmada bireylerdeki yaşam doyumu arttıkça etkin olmayan problem çözme yaklaşımı olan problemden kaçınma yaklaşımında azalma olduğu görülmüştür.

Problem Davranış Kuramı'na göre psikolojik sağlık ve sağlığa verilen önem risk alma davranışlarına karşı koruyucu faktörlerdendir (Jessor, 1998). Psikolojik sağlıkla ilgili yapılan çalışmalarda, psikolojik sağlık düzeyleri yüksek kişilerin, stresli yaşam olaylarıyla daha başarılı bir şekilde mücadele ettikleri ve bu kişilerin etkili problem çözme becerilerine sahip oldukları vurgulanmıştır (Öz ve Yılmaz, 2009). Oktan (2008) ergenlerde psikolojik sağlık arttıkça problem çözme becerilerinin de arttığını bulmuştur. Diğer yönden ise etkili problem çözme becerilerine sahip olan bireylerin ruhsal açıdan daha sağlıklı oldukları bulunmuştur (Nezu ve Perri, 1989). Alan yazında problem çözme becerilerinin psikolojik iyi oluş ile olumlu (Yiğit, 2013); psikolojik rahatsızlık belirtileri (Ergin, 2009), depresyon ve kaygı (D’zurilla ve Goldfried, 1971) ile olumsuz yönde ilişkili olduğunu gösteren çalışmalara rastlamak mümkündür.

Problem Davranış Kuramı'na göre depresif duygu durum ve günlük yaşamdan algılanan stres Kişilik Sistemi içerisinde yer alan risk faktörlerindendir (Jessor, 1998). Yapılan bazı çalışmalar depresif duygu durum (Schotte ve ark., 1996) ve stresle başa çıkma yaklaşımları (Arslan, 2010) ile problem çözme becerileri arasında ilişki olduğunu göstermektedir. Hissedilen duygular problem çözme sürecini etkileyen etmenlerden biridir. Düşük düzeyde stres, problem çözme sürecinde harekete geçmek için motive edici bir işlev görürken; yüksek düzeyde stres problem çözmede sürece zarar vermekte ve kişide depresyon, uyuşukluk ve bitkinlik gibi olumsuz duyguların oluşmasına neden olabilmekte (D’ Zurilla ve Nezu, 1999) ve problem çözme sürecini ketyebilmektedir (Nezu, Wilkins ve Nezu, 2004). Yapılan bir araştırmada depresyon belirtilerinin sıklığını ve şiddetini yordamada problem çözme becerilerinin önemli bir katkısının olduğu saptanmıştır. Etkili problem çözme becerileri olan kişilerin depresyon eğilimleri daha düşüktür (Heppner, Reeder ve Larson, 1983).

Türkiye'de ve yurtdışındaki alan yazın incelendiğinde problem çözme becerilerinin öz saygı, öz yeterlilik, akademik motivasyon, zeka, gelecek beklentisi, yaşam doyumu, antisosyal ve prososyal davranışlar, psikolojik sağlamlık, psikolojik rahatsızlık belirtileri ve depresyon gibi değişkenlerle çalışıldığı görülmüştür (Yiğit, 2013; Ergin, 2009; D'zurille ve Goldfried, 1971; Arslan, 2010; Nacar, 2010; Palancı ve Okutan, 2010; Erözkan, 2014). Bu değişkenler Jessor (1991) tarafından risk alma davranışlarına karşı tanımlanan koruyucu ve risk faktörlerindendir. Problem çözme becerilerinin risk alma davranışları üzerinde etkili olan koruyucu ve risk faktörleri ile ilişkili olduğu gösterilmiş olmasına rağmen problem çözme becerilerinin doğrudan risk alma davranışları ile ilişkisini inceleyen sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda sigara, alkol, madde ve ilaç kullanımı gibi risk alma davranışları tek tek incelenmiştir (Jaffee ve D'Zurilla, 2009; Sorsdahl ve ark., 2014; Kuperminc ve Allen; 2001). Problem çözme becerilerinin, risk alma davranışlarının açıklanmasında en sık başvurulan kuram olan Problem Davranış Kuramı çerçevesinde ele alınması; aile, akran ilişkileri ve akran risk alma davranışları ile birlikte bütüncül bakış açısıyla değerlendirilmesi, ergenlerin risk alma davranışlarına katılımını etkileyen faktörlerin tespit edilmesi ve alınacak koruyucu önlemlerin belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca yapılan literatür araştırmasında risk alma davranışının akran, aile ilişkileri ve ergenin problem çözme becerisi ile birlikte incelendiği bir araştırmaya rastlanılmamış olup, bu çalışmanın, ergenlerin arkadaş ve aile ilişkileri ve problem çözme becerilerinin risk alma davranışlarıyla ilişkisini ortaya koymak açısından ülkemiz yazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı ergenlik döneminde sergilenen risk alma davranışlarına aile, akran ve ergenin bireysel özelliklerinden problem çözme becerilerinin katkısını incelemektir. Bu çalışmada Problem Davranış Kuramı'nda yer alan Sosyal Çevre Sistemi, Kişilik Sistemi, Algılanan Çevre Sistemi Uzak Çevre ve Yakın Çevre Yapısı'nın risk alma davranışlarını yordama gücünün belirlenmesi amaçlanmıştır.

II. YÖNTEM

Bu bölümde; araştırmanın amacı, önemi ve gerekçesi, evren ve örnekleme, araştırmada kullanılan veri toplama araçları, veri toplamada izlenen yol ve toplanan verilere uygulanan istatistiksel işlemler hakkında bilgiler sunulmaktadır.

II.1. Araştırmanın Modeli

Ergenlik döneminde risk alma davranışları ile ilişkili olabileceği düşünülen değişkenlerin incelendiği bu çalışma korelasyonel bir çalışmadır. Ayrıca, gelişimsel olarak kesitsel desen kullanılmıştır.

II.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, ergenlik döneminde sergilenen risk alma davranışlarına aile, akran ve ergenin bireysel özelliği olan problem çözme becerilerinin katkısını incelemektir. Bu amaçla ergenin risk alma davranışlarına katılımının yordayıcıları olarak; akran grubunun risk alma davranışlarına katılımı, akranlar ve ebeveynler ile kurulan ilişkilerin kalitesi ve ergenin kişilerarası problem çözme becerisini değerlendirmektir. Bu değişkenler Problem Davranış Kuramında yer alan Sosyal Çevre Sistemi (sosyo-demografik değişkenler), Kişilik Sistemi (kişilerarası problem çözme becerisi), Algılanan Çevre Sistemi Uzak Çevre (ergen-anne/baba ilişkisindeki yakınlık, yakın iletişim, destekleme, akran kabulü, çatışma ve izleme düzeyi; akran ilişkilerinde bağlılık, güven-özdeşim, kendini açma ve sadakat düzeyi) ve Yakın Çevre Yapısı (arkadaşların risk alma davranışları ve ailede alkol kullanan kişinin varlığı) içerisinde değerlendirilerek sistemler içerisinde ele alınan değişkenlerin risk alma davranışına olan özgün katkıları incelenmektedir.

Bu amaç doğrultusundaki alt amaçlar şu şekildedir;

1. Ergenlerin risk alma davranışları yaşa göre farklılaşma göstermekte midir?
2. Ergenlerin risk alma davranışları cinsiyete göre farklılaşma göstermekte midir?

3. Ergenlerin risk alma davranışları aile ile ilgili değişkenlere göre (aile yapısı, ailenin sosyo-ekonomik durumu, anne-babanın eğitim düzeyi ve çalışma durumu, anne-babanın sigara ve alkol kullanım durumları ve kardeş sayısı) farklılaşma göstermekte midir?
4. Ergen risk alma davranışları ile akranların risk alma davranışları arasında bir ilişki var mıdır?
5. Ergen risk alma davranışları ile akran ilişkileri arasında bir ilişki var mıdır?
6. Ergen risk alma davranışları ile ergen-ebeveyn ilişkileri arasında bir ilişki var mıdır?
7. Ergen risk alma davranışları ile kişilerarası problem çözme becerisi arasında bir ilişki var mıdır?
8. Sosyal Çevre Sisteminde değerlendirilen değişkenlerin (Yaş, cinsiyet, ailenin sosyo-ekonomik durumu ve baba eğitim düzeyi) risk alma davranışlarını yordama gücü nedir ?
9. Kişilik Sisteminde değerlendirilen değişkenlerin (Kişilerarası problem çözme becerisi) risk alma davranışlarını yordama gücü nedir ?
10. Algılanan Çevre Sistemi-Uzak Çevre Yapısı içerisinde değerlendirilen değişkenlerin (Ergen-anne/baba ilişkisindeki yakınlık, yakın iletişim, destekleme, akran kabulü, çatışma ve izleme düzeyi; akran ilişkilerinde bağlılık, güven-özdeşim, kendini açma ve sadakat düzeyi) risk alma davranışlarını yordama gücü nedir ?
11. Algılanan Çevre Sistemi-Yakın Çevre Yapısı içerisinde değerlendirilen değişkenlerin (Arkadaşların risk alma davranışları ve ailede alkol kullanan kişinin varlığı) risk alma davranışlarını yordama gücü nedir?

II.3. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

Alan yazında risk alma davranışlarının ergen topluluğunda yaygınlığına dikkat çeken çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Currie ve ark., 2004; Ercan ve ark., 2001; Ögel ve ark., 2006). Ergenlerin kendilerine verdikleri zararların birçoğu risk alma davranışları sonucu olmaktadır. Risk alma davranışları nedeniyle problem yaşayan ergenlere yardım edebilmek için öncelikle bu tür davranışları tetikleyen faktörlerin belirlenmesi gerekmektedir. Ergenlerin risk alma davranışlarına katılımını etkileyen

faktörlerin tespit edilmesi, alınacak koruyucu önlemlerin belirlenmesi açısından da önem taşımaktadır.

Ergenlerin risk alma davranışlarının aile, akran ve ergenin bireysel özelliklerinden etkilendiği bilinmektedir. Yapılan literatür araştırmasında risk alma davranışının akran, aile ilişkileri ve ergenin problem çözme becerisi ile birlikte incelendiği bir araştırmaya rastlanılmamış olup bu çalışmanın, ergenlerin arkadaş ve aile ilişkileri ve problem çözme becerilerinin risk alma davranışlarıyla ilişkisini ortaya koymak açısından ülkemiz yazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

II.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmanın evreni İstanbul'da yaşayan ve 2015-2016 öğretim yılında liseye devam etmekte olan öğrencilerdir. Araştırmanın örneklemini ise İstanbul ilinde, alt, orta ve yüksek sosyo-ekonomik düzeyi temsil eden okullarda 9, 10 ve 11. sınıfa devam eden; yaşları 15 ile 18 arasında değişen (*Ort:* 16.11) 1067 ergenden oluşmaktadır. Örneklem grubunun %45'i (n=483) kadın, %55'i (n=584) erkek bireylerden oluşmaktadır.

II.5. Sayıtlar

Bu çalışma kişisel bildirimine dayanan bir çalışmadır. Katılımcıların veri toplama araçlarında doğru bilgi verdikleri kabul edilmektedir.

II.6. Sınırlılıklar

Bu araştırmanın örneklemini İstanbul ilinde, Maltepe İlçe Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı liselerde öğrenim gören öğrenciler oluşturduğu için sonuçların genellenebilirliği İstanbul ili ve verilerin toplandığı 2015-2016 öğretim yılı ile sınırlı kalmaktadır. Araştırma için kullanılan ölçekler kişisel bildirimine dayalıdır ve sadece ergenlerden veri toplanmıştır, ailelerden bilgi alınmamıştır.

II.7. Veri Toplama Araçları

Araştırmada Demografik Bilgi Formu ile birlikte toplam 6 veri toplama aracı kullanılmıştır. Bu bölümde kullanılan veri toplama araçları tanıtılmıştır.

II.7.1. Demografik Bilgi Formu

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik bilgilerinin alınması amacıyla araştırmacı tarafından demografik bilgi formu oluşturulmuştur. Bu formla öğrencilerden; yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik durum, kardeş sayısı, aile yapısı, anne-babanın çalışma durumu ve öğrenim düzeyleri ile ilgili bilgiler alınmıştır.

Formun bir örneği Ek-2’de sunulmuştur.

II.7.2. Risk Alma Ölçeği (Bayar ve Sayıl, 2005)

Bu ölçek, Bayar ve Sayıl (2005) tarafından geliştirilmiştir. 18 maddeden oluşan ölçekle ergenlerin, sigara, alkol, uyarıcı madde veya uyuşturucu kullanmak; çakı, bıçak vb. kesici aletleri taşımak; hız sınırını aşacak şekilde araç kullanmak gibi bazı risk alma davranışları değerlendirilmektedir. Ölçek puanlaması 5’li likert biçimindedir. Cevaplar, (1) hiçbir zaman ile (5) her zaman arasında olmak üzere beş derece üzerinden değerlendirilmektedir. Bu çalışmada Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli araştırma izinlerini alabilmek amacıyla ölçeğin bir maddesi çıkarılmıştır (Riskli, korunmasız ve bulaşıcı hastalık riski olan kişilerle, cinsel ilişkiye girmek). Bir madde çıkartıldıktan sonra kalan toplam 17 madde araştırmada kullanılmıştır. Bu şekilde ölçekten alınabilecek en yüksek puan 85 ve en düşük puan 17’dir. Ölçekten alınan yüksek puanlar risk alma davranışlarının fazla olduğunu göstermektedir.

Orijinal ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .84’tür. Bu araştırma örneklemini için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .90’dır. Araştırma örneklemini için verilerin faktör analizine uygun olup olmadığına Kaiser-Meyer- Olkin (KMO) Katsayısı ve Barlett Küresellik Testi ile bakılmıştır. KMO değeri .92; Barlett testi sonucu da anlamlı ($\chi^2=7994.464$; $p<0.00$) bulunmuştur. Bu değerler ile verilerin faktör analizine uygun olduğu tespit edilmiş ve Temel Bileşenler Analizi (PCA) yöntemi ile uygulanan

faktör analizi sonucunda tek bir bileşen bulunmuştur. En düşük faktör yükü .34'tür ve tek bileşenli yapısı ile ölçeğin açıkladığı toplam varyans %41.7'dir.

Ölçeğin bir örneği Ek-3'te sunulmuştur.

II.7.3. Sapkın Arkadaşlar Ölçeği (Galambos ve Maggs, 1991)

Sapkın Arkadaşlar Ölçeğinin orijinal formu, Galambos ve Maggs (1991) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, bireyin olumsuz nitelikte ve suç potansiyeli yüksek akranlarla ne ölçüde birlikte olduğunu saptamak amacıyla kullanılmaktadır. Dört maddeden oluşan ölçek (1) Hiç uymuyor (4) Tamamen uyuyor arasında dört derece üzerinden değerlendirilmektedir. Orijinal ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .74 olarak bulunmuştur. Ölçek Sayıl ve arkadaşları (2012) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Türkçe'ye uyarlama çalışmasında ölçeğe "Birlikte gezip dolaştığım arkadaşlarımdan çoğu kavga, çatışma gibi önemli bir olaya katılmıştır" gibi alan yazında sık olarak sözü edilen olumsuz davranışları ölçen üç madde eklenmiş ve ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .82 olarak rapor edilmiştir. Uyarlama çalışması sonunda elde edilen form toplam 7 maddeden oluşmaktadır. Dörtlü likert biçiminde değerlendirilen ölçekten alınabilecek en yüksek puan 28 ve en düşük puan 7'dir. Ölçekten elde edilen yüksek puan ergenin olumsuz davranış sergileyen arkadaşlara sahip olduğuna işaret etmektedir.

Bu araştırma örneklemini için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .86'dır. Araştırma örneklemini için verilerin faktör analizine uygun olup olmadığına Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Katsayısı ve Barlett Küresellik Testi ile bakılmıştır. KMO değeri .86; Barlett testi sonucu da anlamlı ($\chi^2=3248.972$; $p<0.00$) bulunmuştur. Bu değerler ile verilerin faktör analizine uygun olduğu tespit edilmiş ve Temel Bileşenler Analizi (PCA) yöntemi ile uygulanan faktör analizi sonucunda; ölçeğin orijinalinde olduğu gibi tek faktörlü bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. En düşük faktör yükü .70'dir ve tek bileşenli yapısı ile ölçeğin açıkladığı toplam varyans %56'dır.

Ölçeğin bir örneği Ek-4'te sunulmuştur.

II.7.4. Akran İlişkileri Ölçeği (Kaner, 2000)

Akran İlişkileri Ölçeği, ergenin akran ilişkilerini değerlendirmek amacıyla Kaner (2000) tarafından geliştirilmiştir. 18 maddeden oluşan ölçeğin puanlaması 5'li likert biçimindedir. Cevaplar, (1) Hiçbir zaman ile (5) Her zaman arasında beş derece üzerinden değerlendirilmektedir. Bağlılık, güven-özdeşim, kendini açma ve sadakat olmak üzere dört alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçek maddeleri toplanarak alt boyut puanları elde edilmektedir. Yüksek puanlar akran ilişkilerinde daha fazla bağlılık, daha fazla güven, daha fazla kendini açma ve daha fazla sadakati göstermekte iken düşük puanlar akran ilişkilerinde daha az bağlılık, daha az güven, daha az kendini açma ve daha az sadakati göstermektedir. Alt ölçek puanları toplanarak toplam akran ilişkileri puanı elde edilmektedir. Alınan toplam puanın yüksek olması arkadaşlarla olumlu ilişkileri göstermektedir.

Bağlılık alt ölçeğinde 'Arkadaşlarım beni sever.', 'Arkadaşlarım düşüncelerimi duymaktan hoşlanırlar.' ve 'Arkadaşlarım bana saygı duyarlar.' gibi ergenlerin birbirine karşılıklı sevgi ve yakınlık duygularını ifade eden 8 madde bulunmaktadır. Güven-özdeşim alt ölçeğinde 'En iyi arkadaşım gibi olmak isterim.', 'İşler yolunda gitmediğinde arkadaşlarıma güvenebilirim.' ve 'Arkadaşlarıma gerçekleri söyleyecek kadar güvenirim.' gibi ergenlerin birbirlerine güvenmeleri ve özdeşleşmeleriyle ilgili 4 madde bulunmaktadır. Kendini açma alt ölçeğinde 'Ailemle ilgili sorunlarımı arkadaşlarımla konuşurum.' ve 'Kendimi kötü hissettiğimde arkadaşlarımı aramak beni rahatlatır.' gibi ergenin sorunlarını arkadaşlarıyla paylaşımını ölçen 3 madde bulunmaktadır. Sadakat alt ölçeğinde 'Arkadaşlarımı korumak için gerektiğinde yalan söylerim.' ve 'Arkadaşlarım beni bir belaya sürükleseler bile, yine de onlarla olurum.' gibi ergenin arkadaşlık ilişkilerindeki sadakati ölçen 3 madde bulunmaktadır.

Kaner'in (2000) çalışmasında ölçeğin güvenirliğinin toplam puan için .86, bağlılık alt ölçeği için .86, güven-özdeşim alt ölçeği için .69, kendini açma alt ölçeği için .58 ve sadakat alt ölçeği için .58 olduğu bulunmuştur. Ölçeğin Spearman Brown testi yarılama güvenirlik katsayısı .73, test-tekrar test güvenirlik katsayısı ise .93 olarak raporlanmıştır.

Bu araştırma örneklemini için ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı toplam puan için .90, bağılılık alt ölçeği için .91, güven-özdeşim alt ölçeği için .73, kendini açma alt ölçeği için .76 ve sadakat alt ölçeği için .68'dir.

Verilerin faktör analizine uygun olup olmadığına Kaiser- Meyer- Olkin (KMO) Katsayısı ve Barlett Küresellik Testi ile bakılmıştır. KMO değeri .92; Barlett testi sonucu da anlamlı ($\chi^2=9649.750$; $p<0.00$) bulunmuştur. Bu değerler ile verilerin faktör analizine uygun olduğu tespit edilmiş ve Temel Bileşenler Analizi (PCA) yöntemi ile uygulanan faktör analizi sonucunda toplam dört bileşen bulunmuştur. Bu dört bileşenin literatürdeki bileşenlerle birebir örtüştüğü görülmektedir. Birinci bileşen toplam varyansın %42'sini açıklarken, 4 bileşen toplam varyansın %65'ini açıklamaktadır.

Ölçeğin bir örneği Ek-5' te sunulmuştur.

II.7.5. Kişilerarası Problem Çözme Envanteri (Çam ve Tümkaya, 2008)

Kişilerarası Problem Çözme Envanteri, 18-30 yaş arası üniversite öğrencilerinin kişilerarası problem çözme yaklaşımı ve becerilerini ölçmek amacıyla Çam ve Tümkaya, (2007) tarafından geliştirilmiştir. Daha sonra lise öğrencileri (15-18 yaş) için envanterin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır ve lise örnekleminde de envanterin kullanılabilmesi için yeterli psikometrik özelliklere sahip olduğu görülmüştür (Çam ve Tümkaya, 2008). Envanter beş alt ölçekten ve toplam 50 maddeden oluşmaktadır. Maddeler (1) Hiç uygun değil ile (5) Tamamıyla uygun arasında beş derece üzerinden değerlendirilmektedir. Ölçekte ters çevrilen madde bulunmamaktadır. Yapılan faktör analizi çalışmasında beş faktör elde edilmiştir. Bunlar; Probleme Olumsuz Yaklaşma (POY), Yapıcı Problem Çözme (YPC), Kendine Güvensizlik (KG), Sorumluluk Almama (SA) ve Israrcı-Sebatkar Yaklaşım (I-SY) alt ölçekleri olarak adlandırılmıştır. Beş faktörlü bu yapının kişilerarası problem çözme becerisi ile ilgili toplam varyansın %38.8'ini açıkladığı tespit edilmiştir. Ölçekten toplam puan alınmamaktadır. Her bir alt ölçek için elde edilen yüksek puan kişilerarası problem çözmeyle ilgili o özelliğin yüksek olduğunu göstermektedir.

Probleme Olumsuz Yaklaşma (POY) alt ölçeğinde 'Bir problem yaşadığımda kendimi tutamam, hemen ağlarım' ve 'Kişilerarası ilişkilerde bir sorun yaşadığımda, bu

durum bana sanki hayatın sonuymuş gibi gelir.' gibi probleme olumsuz yaklaşımı içeren 16 madde bulunmaktadır. Yapıcı Problem Çözme (YPC) alt ölçeğinde 'Yaşadığım bir problemi çözmek için, önce adım adım neler yapabileceğimi düşünürüm.' ve 'Problemlerden ders çıkartılacak durumlar olduğunu düşünerek olaya pozitif bakarım.' gibi etkili problem çözme becerilerini içeren 16 madde bulunmaktadır. Kendine Güvensizlik (KG) alt ölçeğinde 'Ne yaparsam yapayım kişilerarası ilişkilerimde yaşayacağım bir problemin önüne geçemem' ve 'Bir sorun yaşadığımda, onu çözme konusunda kendimden kuşulanırım.' gibi etkisiz problem çözme becerilerini içeren 7 madde bulunmaktadır. Sorumluluk Almama (SA) alt ölçeğinde 'Bir sorun durumunda ne olursa olsun ilk adımın atılmasını karşı taraftan beklerim.' ve 'Problem konusunda benim hatamın olmadığını düşünüyorsam çözüm için hiçbir girişimde bulunmam.' gibi etkisiz problem çözme becerilerini içeren 5 madde bulunmaktadır. Israrıcı-Sebatkar Yaklaşım (I-SY) alt ölçeğinde 'Kişilerarası ilişkilerimde bir problem yaşadığımda onu mutlaka çözmeye çalışırım' ve 'Problemin çözümü konusunda başarısız olacağımı düşünsem de onu çözmek için çabalarım.' gibi etkili problem çözme becerilerini içeren 6 madde bulunmaktadır.

Çam ve Tümkaya (2008) tarafından yapılan güvenilirlik çalışmalarında envanterin alt ölçek puanlarının Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları; Probleme Olumsuz Yaklaşım alt ölçeği için .89, Yapıcı Problem Çözme alt ölçeği için .87, Kendine Güvensizlik alt ölçeği için .67, Sorumluluk Almama alt ölçeği için .68 ve Israrıcı-Sebatkar Yaklaşım alt ölçeği için .70'dir. Envanterin test-tekrar test korelasyon değerleri ise alt ölçekler için sırasıyla .84, .78, .68, .70 ve .67'dir.

Bu araştırma örneklemini için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları; Probleme Olumsuz Yaklaşım alt ölçeği için .91, Yapıcı Problem Çözme alt ölçeği için .90, Kendine Güvensizlik alt ölçeği için .80, Sorumluluk Almama alt ölçeği için .70, Israrıcı-Sebatkar Yaklaşım alt ölçeği için .70'dir.

Verilerin faktör analizine uygun olup olmadığına Kaiser- Meyer- Olkin (KMO) Katsayısı ve Barlett Küresellik Testi ile bakılmıştır. KMO değeri .94; Barlett testi sonucu da anlamlı ($\chi^2=19049.310$; $p<0.00$) bulunmuştur. Yapılan Doğrulayıcı faktör analizinde tüm maddeler uygun görüldüğü alt ölçeklere kabul edilebilir sınırlar içinde yerleşmiş, envanterin beş faktörlü yapısı doğrulanmıştır.

Ölçeğin bir örneği Ek-6'da sunulmuştur.

II.7.6. Ergen Aile Süreci Ölçeği (Cernkovich ve Giordano, 1987)

Ölçeğin orijinal formu, ebeveyn davranışlarının çok boyutlu yapısını incelemek ve çocukları ile olan ilişkilerini ölçmek amacıyla, Cernkovich ve Giordano (1987) tarafından geliştirilmiştir. Daha sonra Vazsonyi, Hibbert ve Snider (2003) tarafından ölçeğe 6 madde eklenmiş ve bazı maddeler yeniden düzenlenmiştir. Daha sonra ölçek Sayıl ve ark. (2012) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Toplam 25 maddeden oluşan ölçek, ergenler tarafından hem anneleri hem de babaları için ayrı iki form olarak doldurulmaktadır. Ölçekte 1-14 arası maddeler (1) hiç uygun değil ile (5) çok uygun arasında; 15-25 arası maddeler (1) hiçbir zaman ile (5) her zaman arasında beş derece üzerinden değerlendirilmektedir. Yüksek puan o alt boyutla ilgili yüksek ebeveyn uygulamasına işaret etmektedir. Ölçek, yakınlık, destekleme, izleme, yakın iletişim, çatışma ve akran kabulü olmak üzere altı alt ölçekten oluşmaktadır.

Yakınlık alt ölçeğinde 'Annem bana yeterince sevgi/ilgi gösterir' ve 'Annemi üzecek bir şey yapmak istemem.' gibi ergen-ebeveyn arasındaki yakınlık düzeyini belirme amacıyla oluşturulmuş 6 madde bulunmaktadır. Destekleme alt ölçeğinde 'Bazen annem insanların içinde beni küçük düşürür.' ve 'Annem bazen beni ya da fikirlerimi dinlemez' gibi ebeveynin destekleme düzeyini belirme amacıyla oluşturulmuş 4 madde bulunmaktadır. İzleme alt ölçeğinde 'Annem arkadaşlarımla bulduğumda ya da biriyle dışarı çıktığımda, kiminle olduğumu bilmek ister' ve 'Eğer okuldan sonra hemen eve dönmeyeceksem annem nerede olduğumu haber vermemi ister.' gibi ebeveynin izleme düzeyini belirme amacıyla oluşturulmuş 4 madde bulunmaktadır. Yakın iletişim alt ölçeğinde 'Önemli kişisel kararlarını alırken annenle ne sıklıkta konuşursun?' ve 'Okuldaki sorunlarını annenle ne sıklıkta konuşursun?' gibi ergen-ebeveyn arasındaki yakın ilişkiyi belirme amacıyla oluşturulmuş 5 madde bulunmaktadır. Çatışma alt ölçeğinde 'Annenle ne sıklıkta anlaşmazlık yaşarsın ya da tartışırsın?' ve 'Annene ne sıklıkta kızgınlık hissedersin?' gibi ergen-ebeveyn arasındaki çatışma düzeyini belirme amacıyla oluşturulmuş 3 madde bulunmaktadır. Akran kabulü alt ölçeğinde 'Annen arkadaşlarını ne sıklıkta onaylar?' ve 'Annen arkadaşlarıyla dışarı

çıkmanı ne sıklıkta destekler?' gibi ebeveynin akran kabulü düzeyini belirme amacıyla oluşturulmuş 3 madde bulunmaktadır.

Vazsonyi ve arkadaşları (2003) tarafından ölçeğin alt boyutlarının Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı anne ve baba formları için sırasıyla .77 ve .82 (yakınlık), .77 ve .79 (destek), .78 ve .86 (izleme), .83 ve .86 (yakın iletişim), .78 ve .83 (çatışma), .75 ve .85 (akran kabulü) olarak bulunmuştur. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışması sonunda Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı değerleri anne ve baba formları için sırasıyla .77 ve .82 (yakınlık), .77 ve .79 (destekleme), .78 ve .86 (izleme), .83 ve .86 (yakın iletişim), .78 ve .83 (çatışma), .75 ve .85 (akran kabulü) olarak bulunmuştur (Sayıl ve ark, 2012).

Bu araştırma örneklemini için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı toplam puan için anne formunda .77; baba formunda ise .86'dır. Ölçeğin alt boyutlarının Cronbach Alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı anne formu alt ölçekleri için şu şekildedir .76 (yakınlık), .75 (destek), .83 (izleme), .83 (yakın iletişim), .85 (çatışma), .63 (akran kabulü). Baba formu alt ölçekleri için sırasıyla .88, .68, .91, .91, .82, 70 olarak bulunmuştur.

Ergen Aile Süreci Ölçeği anne formu için verilerin faktör analizine uygun olup olmadığına Kaiser- Meyer- Olkin (KMO) Katsayısı ve Barlett Küresellik Testi ile bakılmıştır. KMO değeri .90; Barlett testi sonucu da anlamlı ($\chi^2= 10527.566$; $p< 0.00$) bulunmuştur. Bu değerler ile verilerin faktör analizine uygun olduğu tespit edilmiş ve Temel Bileşenler Analizi (PCA) yöntemi ile uygulanan faktör analizi sonucunda tüm maddeler uygun görüldüğü alt ölçeklere kabul edilebilir sınırlar içinde yerleşmiş, ölçeğin altı faktörlü yapısı doğrulanmıştır. Birinci bileşen toplam varyansın % 29'unu açıklarken altı bileşen toplam varyansın %59.4'ünü açıklamaktadır.

Ergen Aile Süreci Ölçeği baba formu için verilerin faktör analizine uygun olup olmadığına Kaiser- Meyer- Olkin (KMO) Katsayısı ve Barlett Küresellik Testi ile bakılmıştır. KMO değeri .93; Barlett testi sonucu da anlamlı ($\chi^2= 14294.722$; $p< 0.00$) bulunmuştur. Bu değerler ile verilerin faktör analizine uygun olduğu tespit edilmiş ve Temel Bileşenler Analizi (PCA) yöntemi ile uygulanan faktör analizi sonucunda tüm maddeler uygun görüldüğü alt ölçeklere kabul edilebilir sınırlar içinde yerleşmiş, ölçeğin altı faktörlü yapısı doğrulanmıştır. Birinci bileşen toplam varyansın % 37'sini açıklarken altı bileşen toplam varyansın %70.2'sini açıklamaktadır.

Ölçeğin bir örneği Ek-7’de sunulmuştur.

II.8. Verilerin Toplanması

Araştırmanın İstanbul ilinde bulunan liselerde yapılabilmesi için İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden gerekli izinler alınmıştır. 2015-2016 öğretim yılında Mayıs ve Haziran aylarında uygulamalar yapılmıştır. Uygulamalara başlamadan önce araştırmanın yapılması planlanan okullar ziyaret edilerek okulların müdür ve rehber öğretmenleri ile görüşülüp çalışma hakkında bilgi verilmiştir. Öğrencilerin araştırmaya katılmaları konusunda okul müdürü, rehber öğretmenleri ve velilerden izin alındıktan sonra öğrencilerin uygun oldukları ders saatleri için randevular alınmıştır. Randevu verilen tarih ve saatte uygulama için okullara gidilip araştırmada kullanılması planlanan ölçekler dağıtılmıştır. Tek oturum ile uygulanacak ölçeklerin hepsi öğrencilere bir arada verilmiştir. Ölçek formları oluşturulurken yorulma ve sıkılma etkisinin ölçekler üzerinde eşit dağılması adına uygulanan beş ölçeğin yerleri değiştirilerek formlar oluşturulmuştur. Uygulamaların tamamlanması her öğrencinin hızına göre değişmekle birlikte ortalama 25-30 dakika sürmüştür. Doldurulan ölçekler öğrencilerden karışık bir şekilde toplanmıştır.

Uygulamaya başlamadan önce tüm katılımcılara araştırmanın gönüllülük esasına dayalı olarak yapıldığı anlatılmış, onam formu verilerek ölçekler ve araştırmanın amacı hakkında gerekli bilgiler aktarılmıştır. Katılımcıların adı ve soyadı gibi kimliklerini gösterecek herhangi bir bilgi yazmamaları gerektiği özellikle belirtilmiştir. Alınan bilgilerin sadece araştırma için kullanılacağı, okul ya da ebeveynlere bilgi verilmeyeceğine dair katılımcılara güvence verilmiştir. Uygulama sırasında; araştırmaya katılmayı kabul etmiş olmasına rağmen ölçek uygulamaları sırasında isteyen katılımcının istediği anda ölçekleri doldurmayı bırakabileceği vurgulanmıştır.

II.9. Verilerin İstatistiksel Analizi

Araştırma verilerinin analizi için “*Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) for Windows 23.00*” istatistik paket programı kullanılmıştır. Araştırma amacına uygun olarak toplanan verilerin analizinde ikili gruplarda ortalama farklılıklarının

anlamlılık düzeyi tespiti için “t” testi, ikiden fazla olan gruplarda ortalama farklılıklarının anlamlılık düzeyi tespiti için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Varyans analizi sonucunda çıkan “F” değerinin anlamlı olması durumunda ise hangi grupların ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olduğunun belirlenmesi için varyans homojenliği durumuna göre 'Tukey' veya 'Tamhane' testleri uygulanmıştır. Sosyo-demografik değişkenler, kişilerarası problem çözme becerisi, ebeveyn ilişkileri, akran ilişkileri ve akran risk alma davranışlarının ergenin risk alma davranışlarını ne derecede yordadığını tespit etmek için regresyon analizi yapılmıştır.

III. BULGULAR

Bu bölümde Risk Alma Ölçeği, Sapkın Arkadaşlar Ölçeği, Akran İlişkileri Ölçeği, Kişilerarası Problem Çözme Becerisi Envanteri ve Ergen Aile Süreci Ölçeği ile toplanan verilerin istatistiksel analizleri sonucunda elde edilen bulgular sunulmuştur. Bulgular araştırmanın amacına bağlı olarak oluşturulmuş alt problemlere yanıt verecek şekilde ele alınmış ve alt amaçların sırasına göre sıralanmıştır. Öncelikle her bir alt problem için kişi sayısı, grupların aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerini gösteren bir tablo verilmiş ve verilerin türüne göre t testi ve varyans analizi sonuçları açıklanmıştır. Tek Yönlü Varyans analizinin anlamlı çıkması durumunda ise Tamhane testi sonuçları açıklanmıştır. Bulgularda sunulan tablolarda her ölçekte farklı sayılarda katılımcının olduğu görülmektedir. Bunun nedeni veri girişleri sırasında her bir katılımcı formunun incelenmesi ve samimi cevap vermediği düşünülen katılımcıların o ölçeğe ilişkin puanlarının analize alınmamış olmasıdır. Ayrıca ölçekte bulunan soruların belli bir kısmını boş bıraktığı tespit edilen katılımcıların o ölçek formları dikkate alınmamıştır. Analizler sırasında bu ölçekler devre dışı bırakılmış; ancak aynı katılımcı tüm sorularını yanıtladığı ölçeklerde analize dahil edilmiştir.

Bu bölümde ilk olarak örneklemin sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bulgular sunulmaktadır.

III.1. Örneklemen Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın örneklemini; İstanbul Maltepe ilçesindeki farklı sosyo-ekonomik mahallelerde bulunan 7 farklı liseye devam eden toplam 1067 ergen oluşturmaktadır. Örneklem grubunun demografik değişkenlere göre dağılımları aşağıdaki tablolarda verilmiştir. Okullardan 9, 10 ve 11. sınıf düzeylerine göre seçilen öğrencilerin sayı ve yüzdeleri Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1

Okullardan 9, 10 ve 11. Sınıf Düzeylerine Göre Seçilen Öğrencilerin Sayı ve Yüzdeleri

Lise Tipi	Sınıf						Toplam	
	9.sınıf		10.sınıf		11. sınıf		n	%
	n	%	N	%	n	%		
Anadolu L.	200	53	199	53	133	43	532	49.9
Meslek L.	178	47	177	47	180	58	535	50.1
Toplam	378	35	376	35	313	30	1067	100

Tablo 1 incelendiğinde; örneklemin %50'sinin (n=532) anadolu lisesine, %50'sinin (n=535) meslek lisesine devam ettiği görülmektedir. Öğrencilerin sınıf düzeylerine göre dağılımı incelendiğinde ise örneklemini oluşturan grubun %35'inin (n=378) 9.sınıf, %35'inin (n=376) 10.sınıf, %30'unun (n=313) 11.sınıf düzeyinde olduğu görülmektedir.

Örneklemen yaş ve cinsiyet değişkenine göre dağılımı Tablo 2 'de sunulmaktadır.

Tablo 2

Örneklemen Yaş ve Cinsiyet Değişkenine Göre Dağılımı

Yaş	Cinsiyet				Toplam	
	Kadın		Erkek		n	%
	n	%	n	%		
15 yaş	138	28.6	172	29.5	310	29
16 yaş	190	39.3	192	32.9	382	36
17 yaş	134	27.7	183	31.3	317	30
18 yaş	21	4.3	37	6.3	58	5
Toplam	483	45	584	55	1067	100

Örneklemin %45'i (n=483) kadın, %55'i (n=584) erkektir. Örnekleimde bulunan ergenlerin %29'u (n=310) 15 yaşında, %36'sı (n=382) 16 yaşında, %30'u (n=317) 17 yaşında ve %5'i (n=58) 18 yaşındadır.

Örneklemin anne-babanın hayatta olma ve öz olması, çalışma durumu ve eğitim düzeylerine göre dağılımı Tablo 3 'te sunulmaktadır.

Tablo 3

Örneklemin Anne-Babanın Hayatta Olma ve Öz olması, Çalışma Durumu ve Eğitim Düzeyleri Göre Dağılımı

Değişkenler	Anne		Baba	
	n	%	n	%
Ebeveynin Hayatta Olup Olmaması				
Hayatta	1057	99.1	1046	98.0
Hayatta değil	10	.9	21	2.0
Biyolojik Ebeveyn Olup Olmama				
Öz	1059	99.3	1057	99.1
Üvey	8	.7	10	.9
Toplam	1067	100	1067	100
Çalışma Durumu				
Çalışıyor	319	30.2	891	85.2
Çalışmıyor	678	64.1	26	2.5
Emekli	42	4.0	72	6.9
Emekli ve çalışıyor	18	1.7	57	5.4
Toplam	1057	100	1046	100
Eğitim Düzeyi				
Okuryazar değil	30	2.8	3	.3
İlkokul mezunu	385	36.4	257	24.6
Ortaokul mezunu	254	24.0	248	23.7
Lise mezunu	272	25.7	365	34.9
Üniversite	105	9.9	155	14.8
Lisans Üstü	11	1.0	18	1.7
Toplam	1057	100	1046	100

Örneklem grubunda bulunan ergenlerin; %1'i (n=10) annesinin, %2'si (n=21) babasının hayatta olmadığını belirtmiştir. Bunun yanında %1'inin (n=8) üvey annesi, %1'inin (n=10) üvey babası vardır. Örneklemde bulunan ergenlerin annelerinin çoğunluğunun çalışmadığı, babaların ise çalıştığı; annelerin çoğunluğunun ilkokul babaların ise lise mezunu olduğu görülmektedir.

Örneklemin aile yapısı, gelir düzeyi, kardeş sayısına ve ailede sigara ve alkol kullanım durumuna göre dağılımı Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4

Örneklemin Aile Yapısı, Gelir Düzeyi, Kardeş Sayısı ve Ailede Sigara ve Alkol Kullanım Durumuna Göre Dağılımı

Değişkenler	n	%
Aile Yapısı		
Bütün aile	940	88.1
Parçalanmış aile	127	11.9
Toplam	1067	100
Gelir Düzeyi		
Alt	383	35.9
Orta	483	45.3
Yüksek	201	18.8
Toplam	1067	100
Kardeş Sayısı		
Tek çocuk	111	10.4
1 kardeş	527	49.4
2 kardeş	293	27.5
3+kardeş	136	12.7
Toplam	1067	100
Ailede Sigara Kullanımı		
Var	680	63.7
Yok	387	36.3
Toplam	1067	100
Ailede Alkol Kullanımı		
Var	185	17.3
Yok	882	82.7
Toplam	1067	100

Örneklemin aile yapıları incelendiğinde; %88'inin (n=940) bütün, %12'sinin (n=127) parçalanmış aileye sahip olduğu görülmektedir. Aylık gelir düzeyi açısından örnekleme bulunan ergenlerin %36'sı (n=383) alt, %45'i (n=483) orta, %19'u (n=201) üst düzeyde yer almaktadır. Kardeş sayısına göre dağılıma bakıldığında; örneklem grubunun yarısının (n=527) bir kardeşe sahip olduğu görülmektedir.

Ailede sigara ve alkol kullanımına bakıldığında ise örneklemin %64'ü (n=680) ailesinde sigara, %17'si (n=185) ailesinde alkol kullanımı olduğunu; %36'sı (n=387) ailesinde hiç kimsenin sigara içmediğini, %83'ü (n=882) ise ailesinde hiç kimsenin alkol kullanmadığını ifade etmiştir.

III.2. Risk Alma Ölçeğine İlişkin Bulgular

Risk Alma Ölçeği maddelerinin ortalama ve standart sapma değerleri EK 1'de sunulmaktadır. Risk Alma Ölçeği maddeleri en yüksek ortalamaya sahip olandan en düşük ortalamaya sahip olana doğru sıralanmıştır. En sık görülen risk alma davranışları; gerektiğinden fazla para harcamak, yaya geçidi kullanmamak ve başkalarıyla fiziksel kavgaya tutuşmaktır. En az görülen risk alma davranışları; uyarıcı madde veya uyuşturucu kullanmak, alkollü araç kullanmak ve anne-babanın izni olmadan aracını kullanmaktır.

III.2.1. Risk Alma Davranışlarının Yaş ve Cinsiyet Değişkenleri Açısından Karşılaştırılması

Risk alma davranış puanı ortalamaları ergen ile ilgili değişkenler olan yaş ve cinsiyet açısından karşılaştırılmıştır. Yaş ve cinsiyete göre risk alma ölçeğinin ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 5'te sunulmaktadır.

Tablo 5.

Yaş ve Cinsiyete Göre Risk Alma Ölçeğinin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Cinsiyet	Yaş	Ort.	SS
Kadın	15	26,36	9,46
	16	25,34	7,19
	17	27,64	10,28
	18	26,95	10,14
	Toplam	26,35	8,97
Erkek	15	30,33	11,55
	16	32,78	13,76
	17	34,01	12,84
	18	40,50	18,01
	Toplam	32,90	13,32
	15	28,49	10,80
	16	29,06	11,58
	17	31,22	12,18
	18	35,03	16,62
	Toplam	29,86	11,96

Ergenlerin risk alma davranışlarında cinsiyet ve yaşa göre farklılaşma 2x4 faktörlü varyans analizi ile incelenmiştir. Analiz sonuçlarına bakıldığında hem cinsiyetin ($F_{1,1058}=70,941$, $p<0.001$) hem de yaşın ($F_{3,1058}=6,352$, $p<0.01$) risk alma davranışı üzerinde temel etkisi bulunmuştur. Buna göre erkekler kadınlardan istatistiksel olarak anlamlı biçimde daha fazla risk alma davranışı göstermektedir ve yaş arttıkça risk alma davranışları artmaktadır. Cinsiyet ve yaşın risk alma davranışı üzerindeki ortak etkisi de anlamlıdır ($F_{3,1058}=3,823$, $p<0.05$). Ortak etkinin kaynağını belirlemek amacıyla Tamhane testi ile yapılan ileri analizlere göre kadınlarda yaş gruplarına göre risk alma davranışları arasında farklılaşma yokken; erkeklerde risk alma davranışlarının 15 ve 16 yaşındaki ergen gruplarına kıyasla 18 yaşındaki ergen grupta en yüksek düzeyde olduğu görülmüştür.

III.2.2. Risk Alma Davranışlarının Aile ile İlgili Çeşitli Değişkenler Açısından Karşılaştırılması

Risk alma davranışlarının ergenin ailesi ile ilgili değişkenler olan; ailenin sosyo-ekonomik durumu, anne-babasının eğitim düzeyi ve çalışma durumu, sigara ve alkol kullanım durumları ve ergenin aile yapısı, kardeş sayısı gibi değişkenler açısından

karşılaştırılması yapılmıştır. Bu değişkenlere göre risk alma ölçeğinin ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 6' da sunulmaktadır.

Tablo 6

Aile ile İlgili Çeşitli Değişkenlere Göre Risk Alma Ölçeğinin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişkenler	N	Ort.	SS
Sosyo-ekonomik Düzey			
Alt	382	28,76	11,70
Orta	483	30,42	12,72
Üst	201	33,33	13,80
Toplam	1066	30,37	12,67
Anne Eğitimi			
Düşük	414	29,48	13,18
Orta	526	30,98	12,58
Yüksek	116	31,33	11,26
Toplam	1056	30,43	12,70
Anne Çalışma Durumu			
Çalışıyor+Emekli çalışıyor	337	30,98	12,19
Çalışmıyor	677	29,97	12,69
Emekli	42	33,50	16,11
Toplam	1056	30,43	12,70
Baba Eğitimi			
Düşük	259	29,28	12,37
Orta	613	31,16	13,24
Yüksek	173	28,92	10,23
Toplam	1045	30,32	12,61
Baba Çalışma Durumu			
Çalışıyor+Emekli çalışıyor	948	30,37	12,55
Çalışmıyor	26	30,92	11,02
Emekli	71	29,44	13,95
Toplam	1045	30,32	12,61
Aile Yapısı			
Bütün Aile	939	30,03	12,34
Parçalanmış Aile	127	32,94	14,67
Kardeş Sayısı			
Tek çocuk	111	31,45	12,24
1 kardeş	526	29,75	11,62
2 kardeş	293	31,60	13,89
3 +	136	29,25	13,95
Toplam	1066	30,37	12,67
Ailede Sigara Kullanımı			
Var	679	31,11	12,95
Yok	387	29,08	12,06
Ailede Alkol Kullanımı			
Var	185	36,66	15,26
Yok	881	29,05	11,64

Farklı sosyo-ekonomik düzeyde bulunan ergenlerin risk alma davranış puanı ortalamalarının istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için Tek yönlü Varyans Analizi yapılmıştır. Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonuçları Tablo 7'de sunulmaktadır.

Tablo 7

Sosyo-ekonomik Düzeye Göre Risk Alma Ölçeği Toplam Puanlarına Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	KT	SD	KO	F	p
Gruplararası	2754.040	2	1377.020	8.703	.000***
Gruplarıçi	168184.706	1063	158.217		
Toplam	170938.746	1065			

*** $P < .001$

Tek yönlü varyans analizi sonucu ergenlerin risk alma davranış puanı ortalamalarının sosyo-ekonomik düzeye göre istatistiksel açıdan anlamlı biçimde farklılaştığını göstermektedir ($F_{2,1063}=8.703$, $p<0.001$, $\eta^2=.2$). Alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzey grupları arasında bulunan bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için Tamhane testi yapılmıştır. Tamhane testi sonuçları incelendiğinde; üst sosyo-ekonomik düzeyde olan ergenlerin risk alma davranış puanı ortalamalarının alt ve orta sosyo-ekonomik düzeydeki ergenlerin risk alma davranış puanı ortalamalarından istatistiksel açıdan anlamlı şekilde daha fazla olduğu görülmüştür ($p<0.05$). Üst sosyo-ekonomik düzeydeki ergenler daha fazla risk alma davranışı göstermektedir.

Risk alma davranışlarının anne eğitim düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için Tek yönlü Varyans Analizi yapılmıştır. Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonuçları Tablo 8'de sunulmaktadır.

Tablo 8

Anne Eğitim Düzeyine Göre Risk Alma Ölçeği Puanlarına Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	KT	SD	KO	F	p
Gruplararası	629,054	2	314,527	1.955	.142
Gruplariçi	169417,194	1053	160,890		
Toplam	170046,248	1055			

Tek yönlü Varyans Analizi sonucu anneleri farklı eğitim düzeyinde olan ergenlerin risk alma davranış puanı ortalamalarının istatistiksel olarak farklılaşmadığını göstermektedir ($F_{2,1053}=1.955$, $p>0.05$, $\eta^2=0$).

Risk alma davranışlarının anne çalışma durumuna göre istatistiksek olarak anlamlı biçimde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için Tek yönlü Varyans Analizi yapılmıştır. Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonuçları Tablo 9'da sunulmaktadır.

Tablo 9

Anne Çalışma Durumuna Göre Risk Alma Ölçeği Puanlarına Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	KT	SD	KO	F	p
Gruplararası	641,871	2	320,936	1.995	.137
Gruplariçi	169404,377	1053	160,878		
Toplam	170046,248	1055			

Tek yönlü Varyans Analizi sonucu anne çalışma durumuna göre ergenlerin risk alma davranış puanı ortalamalarının istatistiksel olarak farklılaşmadığını göstermektedir ($F_{2,1053}=1.955$, $p>0.05$, $\eta^2=0.004$).

Risk alma davranışlarının baba eğitim düzeyine göre istatistiksek olarak anlamlı biçimde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için Tek yönlü Varyans Analizi yapılmıştır. Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonuçları Tablo 10'da sunulmaktadır.

Tablo 10

Baba Eğitim Düzeyine Göre Risk Alma Ölçeği Puanlarına Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	KT	SD	KO	F	P
Gruplararası	1053,137	2	526,569	3.328	.036*
Gruplariçi	164855,147	1042	158,210		
Toplam	165908,284	1044			

* P<.05

Tek yönlü Varyans Analizinin sonucu baba eğitim düzeyine göre risk alma davranış puanı ortalamalarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığını göstermektedir ($F_{2,1042}=3,328$, $p<0.05$, $\eta^2=.01$). Farklı eğitim düzeyleri arasında bulunan bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için Tamhane testi yapılmıştır. Tamhane testi sonuçları incelendiğinde; babası orta eğitim düzeyinde olan ergenlerin risk alma davranış puanı ortalamalarının babası yüksek eğitim düzeyinde olan ergenlerin risk alma davranış puanı ortalamalarından daha yüksek olduğu görülmüştür.

Risk alma davranışlarının baba çalışma durumuna göre istatistiksek olarak anlamlı biçimde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için Tek yönlü Varyans Analizi yapılmıştır. Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonuçları Tablo 11'de sunulmaktadır.

Tablo 11

Baba Çalışma Durumuna Göre Risk Alma Ölçeği Puanlarına Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	KT	SD	KO	F	P
Gruplararası	67,073	2	33,537	,211	.810
Gruplariçi	165841,211	1042	159,157		
Toplam	165908,284	1044			

Tek yönlü Varyans Analizinin sonucu baba çalışma durumuna göre ergenlerin risk alma davranış puanı ortalamalarının istatistiksel olarak farklılaşmadığını göstermektedir ($F_{2,1042}=0,211$ $p>0.05$, $\eta^2=.0004$).

Risk alma davranışlarının kardeş sayısına göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için Tek yönlü Varyans Analizi yapılmıştır. Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonuçları Tablo 12'de sunulmaktadır.

Tablo 12

Kardeş Sayısı Durumuna Göre Risk Alma Ölçeği Puanlarına Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı	KT	SD	KO	F	P
Gruplararası	940,510	3	313,503	1,958	.119
Gruplarıçi	169998,236	1062	160,074		
Toplam	170938,746	1065			

Tek yönlü Varyans Analizinin sonucu kardeş sayısı durumuna göre ergenlerin risk alma davranış puanı ortalamalarının istatistiksel olarak farklılaşmadığını göstermektedir ($F_{3,1062}=1,958$, $p>0.05$, $\eta^2=.005$).

Risk alma davranışlarının aile bütünlüğü değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklemeler için *t* testi ile incelenmiştir. Parçalanmış aileye sahip ergenlerin bütün aileye sahip olan ergenlere göre daha fazla risk alma davranışı gösterdiği tespit edilmiştir ($t=-2,137$, $s.d.=151,075$, $p<0.05$).

Risk alma davranışlarının ailede sigara ve alkol kullanım durumu göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklemeler için *t* testi ile incelenmiştir. Ailesinde sigara/alkol kullanan en az bir kişi olduğunu belirten katılımcıların verileri ailede sigara/alkol kullanımı var olan grupta değerlendirilmiştir. Ailede anne-baba-kardeş-ağabey'den hiçbirinin sigara içmediğini belirten katılımcıların verileri ailede sigara/alkol kullanımı yok olan grupta değerlendirilmiştir.

Ailesinde sigara kullanımı olan ergenlerin, ailesinde sigara kullanımı olmayan ergenlere göre ($t=-2.53$, $sd=1064$, $p<.05$); ailesinde alkol kullanımı olan ergenlerin, ailesinde alkol kullanımı olmayan ergenlere göre ($t= -6.40$, $sd=230,98$ $p<.001$) daha fazla risk alma davranışında bulundukları tespit edilmiştir

Bunun yanında risk alma davranış puanı ortalamaları ile ailede alkol ve sigara kullanan kişi sayısı arasındaki ilişkiyi değerlendirmek amacıyla Pearson Korelasyon Analizi yapılmıştır. Risk alma davranış puanı ortalamaları ile ailede sigara kullanan kişi sayısı arasında pozitif yönde, anlamlı, zayıf düzeyde bir ilişki bulunmuştur ($r= .09$, $p<0.01$). Buna göre ailede anne-baba-kardeş-ağabey gibi sigara içen bireylerin sayısı arttıkça ergenin risk alma davranış puanı ortalamaları da artmaktadır. Risk alma davranış puanı ortalamaları ile ailede alkol kullanan kişi sayısı arasında ise pozitif yönde, anlamlı, zayıf düzeyde bir ilişki bulunmuştur ($r= .23$, $p<0.01$). Buna göre ailede anne-baba-kardeş-ağabey gibi alkol içen bireylerin sayısı arttıkça ergenin risk alma davranış puanı ortalamaları da artmaktadır.

III.3. Araştırmadaki Sürekli Ölçümler Arasındaki Korelasyon İlişkileri

Risk Alma Davranış Puanı, Arkadaş İlişkileri Puanı, Arkadaş Risk Alma Puanı, Ebeveyn İlişkileri Puanı ve Kişilerarası Problem Çözme Puanı arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla Pearson Korelasyon Analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 13'de sunulmaktadır.

Tablo 13

Sürekli Ölçümler Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları

	RAD	SARK	ARKI	BAĞ	GÜV	KA	SAD	ANDES	ANYAK	ANİZ	ANİL	ANÇAT	ANAKKA	BADES	BAYAK	BAİZ	BAIL	BAÇAT	BAAKKA	POY	YPÇ	KG	SA	I-SY
RAD	1																							
	(1066)																							
SARK	,690**	1																						
	(1058)	(1058)																						
ARKI	,105**	,052	1																					
	(1060)	(1052)	(1061)																					
BAĞ	,009	-,056	,867**	1																				
	(1060)	(1052)	(1061)	(1061)																				
GÜV	-,022	-,060	,839**	,664**	1																			
	(1060)	(1052)	(1061)	(1061)	(1061)																			
KA	,060	,071*	,754**	,502**	,543**	1																		
	(1060)	(1052)	(1061)	(1061)	(1061)	(1061)																		
SAD	,368**	,311**	,545**	,224**	,338**	,343**	1																	
	(1060)	(1052)	(1061)	(1061)	(1061)	(1061)	(1061)																	
ANDES	-,167**	-,166**	-,002	,132**	,043	-,104**	-,205**	1																
	(1064)	(1056)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1065)																	
ANYAK	-,169**	-,214**	,151**	,267**	,152**	,043	-,139**	,302**	1															
	(1064)	(1056)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1065)	(1065)															
ANİZ	-,242**	-,248**	,144**	,201**	,122**	,147**	-,113**	0,043	,512**	1														
	(1064)	(1056)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1065)	(1065)	(1065)														
ANİL	-,230**	-,249**	,193**	,299**	,168**	,155**	-,169**	,302**	,640**	,467**	1													
	(1064)	(1056)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1065)	(1065)	(1065)	(1065)													
ANÇAT	,161**	,121**	,056	-,066*	-,015	,195**	,160**	-,525**	-,323**	-,042	-,187**	1												
	(1064)	(1056)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1065)	(1065)	(1065)	(1065)	(1065)												
ANAKKA	,069*	-,052	,181**	,213**	,186**	,050	,043	,209**	,330**	,075**	,276**	-,184**	1											
	(1064)	(1056)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1065)	(1065)	(1065)	(1065)	(1065)	(1065)											
BADES	-,172**	-,147**	,010	,112**	,022	-,051	-,152**	,421**	,102**	,058	,118**	-,254**	,064*	1										
	(1059)	(1051)	(1055)	(1055)	(1055)	(1055)	(1055)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1060)										
BAYAK	-,218**	-,226**	,165**	,278**	,185**	,030	-,125**	,197**	,397**	,264**	,382**	-,242**	,192**	,240**	1									
	(1059)	(1051)	(1055)	(1055)	(1055)	(1055)	(1055)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1060)	(1060)									
BAİZ	-,200**	-,177**	,151**	,222**	,173**	,095**	-,130**	,098**	,244**	,361**	,332**	-,099**	,057	,071*	,571**	1								
	(1059)	(1051)	(1055)	(1055)	(1055)	(1055)	(1055)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1060)	(1060)	(1060)								
BAIL	-,143**	-,153**	,102**	,181**	,099**	,047	-,110**	,134**	,294**	,173**	,433**	-,142**	,167**	,195**	,722**	,529**	1							
	(1059)	(1051)	(1055)	(1055)	(1055)	(1055)	(1055)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1060)	(1060)	(1060)	(1060)							
BAÇAT	,199**	,154**	-,016	-,096**	-,070*	,072*	,128**	-,280**	-,107**	-,024	-,073*	,358**	-,082**	-,510**	-,415**	-,150**	-,265**	1						
	(1059)	(1051)	(1055)	(1055)	(1055)	(1055)	(1055)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1060)	(1060)	(1060)	(1060)	(1060)						
BAAKKA	,049	-,052	,099**	,135**	,113**	-,054	,063*	,061*	,181**	-,018	,119**	-,142**	,489**	,090**	,411**	,172**	,373**	-,121**	1					
	(1059)	(1051)	(1055)	(1055)	(1055)	(1055)	(1055)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1059)	(1060)	(1060)	(1060)	(1060)	(1060)	(1060)					
POY	,024	,034	,075**	-,062	,053	,200**	,138**	-,249**	-,038	,116**	-,005	,286**	-,094**	-,179**	-,124**	,043	-,071*	,206**	-,109**	1				
	(1004)	(996)	(1002)	(1002)	(1002)	(1002)	(1004)	(1004)	(1004)	(1004)	(1004)	(1004)	(1004)	(1001)	(1001)	(1001)	(1001)	(1001)	(1001)	(1004)				
YPÇ	-,163**	-,173**	,197**	,226**	,152**	,152**	,006	,030	,183**	,188**	,250**	-,065*	,129**	,042	,185**	,171**	,194**	-,057	,141**	,198**	1			
	(1004)	(996)	(1002)	(1002)	(1002)	(1002)	(1002)	(1004)	(1004)	(1004)	(1004)	(1004)	(1004)	(1001)	(1001)	(1001)	(1001)	(1001)	(1001)	(1004)	(1004)			
KG	,141**	,168**	,026	-,108**	,032	,073*	,198**	-,265**	-,101**	-,100**	-,140**	,189**	-,067*	-,182**	-,111**	-,037	-,013	,170**	-,033	,594**	,078*	1		
	(1004)	(996)	(1002)	(1002)	(1002)	(1002)	(1002)	(1004)	(1004)	(1004)	(1004)	(1004)	(1004)	(1001)	(1001)	(1001)	(1001)	(1001)	(1001)	(1004)	(1004)	(1004)		
SA	,166**	,186**	,054	-,008	-,019	,097**	,147**	-,138**	-,032	,046	-,044	,204**	-,024	-,075*	-,067*	-,012	-,056	,132**	-,091**	,409**	,018	,499**	1	
	(1004)	(996)	(1002)	(1002)	(1002)	(1002)	(1002)	(1004)	(1004)	(1004)	(1004)	(1004)	(1004)	(1001)	(1001)	(1001)	(1001)	(1001)	(1001)	(1004)	(1004)	(1004)	(1004)	
I-SY	-,057	-,076*	,222**	,248**	,166**	,176**	,020	,057	,183**	,133**	,238**	-,018	,135**	,045	,156**	,106**	,162**	-,021	,119**	,201**	,646**	,087**	,095**	1
	(1004)	(996)	(1002)	(1002)	(1002)	(1002)	(1002)	(1004)	(1004)	(1004)	(1004)	(1004)	(1004)	(1001)	(1001)	(1001)	(1001)	(1001)	(1001)	(1004)	(1004)	(1004)	(1004)	1004

Risk alma Davranışları Ölçeği =RAD, Sapan Arkadaşlar Ölçeği= SARK, Arkadaş İlişkileri Ölçeği=ARKI, Arkadaş İlişkileri Ölçeği, Bağlılık Alt Boyutu= BAĞ, Arkadaş İlişkileri Ölçeği, Güven Alt Boyutu= GÜV, Arkadaş İlişkileri Ölçeği, Kendini Açma Alt Boyutu= KA, Arkadaş İlişkileri Ölçeği, Sadakat Alt Boyutu= SAD, Ergen Aile Süreci Ölçeği-Anne Formu-Destekleme Alt Boyutu=ANDES, Ergen Aile Süreci Ölçeği-Anne Formu-Yakınlık Alt Boyutu= ANYAK, Ergen Aile Süreci Ölçeği-Anne Formu-İzleme Alt Boyutu= ANİZ, Ergen Aile Süreci Ölçeği-Anne Formu-Yakın İletişim Alt Boyutu=ANİL, Ergen Aile Süreci Ölçeği-Anne Formu-Çatışma Alt Boyutu=ANÇAT, Ergen Aile Süreci Ölçeği-Anne Formu-Akran Kabulü Alt Boyutu=ANAKKA, Ergen Aile Süreci Ölçeği-Baba Formu-Destekleme Alt Boyutu=BADES, Ergen Aile Süreci Ölçeği-Baba Formu-Yakınlık Alt Boyutu= BAYAK, Ergen Aile Süreci Ölçeği-Baba Formu-İzleme Alt Boyutu= BAİZ, Ergen Aile Süreci Ölçeği-Baba Formu-Yakın İletişim Alt Boyutu= BAIL, Ergen Aile Süreci Ölçeği-Baba Formu-Çatışma Alt Boyutu=BAÇAT, Ergen Aile Süreci Ölçeği-Baba Formu-Akran Kabulü Alt Boyutu= BAAKKA, Kişilerarası Problem Çözme Envanteri- Probleme Olumsuz Yaklaşma=POY, Kişilerarası Problem Çözme Envanteri- Yapıcı Problem Çözme=YPÇ, Kişilerarası Problem Çözme Envanteri- Kendine Güvensizlik =KG, Kişilerarası Problem Çözme Envanteri- Sorumluluk Almama=SA, Kişilerarası Problem Çözme Envanteri- Isıracı-Sebatkar Yaklaşım=I-SY

III.3.1. Risk Alma Ölçeği ve Sapkın Arkadaş Ölçeği Arasındaki İlişkiler

Sapkın Arkadaş Ölçeği ile Risk Alma Ölçeği arasında pozitif yönde, anlamlı, güçlü bir ilişki vardır ($r=.69$, $p<0.001$). Ergenin arkadaş grubunun risk alma davranış puanı arttıkça ergenin risk alma davranış puanı da artmaktadır.

III.3.2. Risk Alma Ölçeği ve Akran ilişkileri Ölçeği Arasındaki İlişkiler

Akran İlişkileri Ölçeği ile Risk Alma Ölçeği arasında pozitif yönde, anlamlı, ancak çok zayıf bir ilişki vardır ($r=.11$, $p<0.01$). Akran İlişkileri Ölçeği sadakat alt boyutu ile Risk Alma Ölçeği arasında pozitif yönde, anlamlı, orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur ($r=.37$, $p<0.01$). Bunun yanında Akran İlişkileri Ölçeği alt ölçeklerinden bağlılık, güven ve kendini açma alt boyut puanları ile risk alma davranış puanı arasındaki ilişkiler anlamlı değildir ($p>0.05$). Buna göre ergenin arkadaş ilişkileri toplam puanı ve sadakat puanı arttıkça risk alma davranışları puanı da artmaktadır.

III.3.3. Risk Alma Ölçeği ve Ergen Aile Süreci Ölçeği Arasındaki İlişkiler

III.3.3.1. Risk Alma Ölçeği ve Ergen Aile Süreci Ölçeği-Anne Formu Arasındaki İlişkiler

Ergen Aile Süreci Ölçeği Anne formunun yakınlık, destekleme, izleme, yakın iletişim, çatışma ve akran kabulü olmak üzere toplam altı boyutu ile Risk Alma Ölçeği arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Risk Alma Ölçeği ile Ergen Aile Süreci Ölçeği-Anne formu destekleme ($r=-.17$, $p<0.01$), yakınlık ($r=-.17$, $p<0.01$), izleme ($r=-.24$, $p<0.01$), yakın iletişim ($r=-.23$, $p<0.01$) alt boyutu arasında negatif yönde, anlamlı, zayıf bir ilişki; çatışma ($r=.16$, $p<0.01$) ve akran kabulü ($r=.07$, $p<0.05$) alt boyutu arasında pozitif yönde, anlamlı, zayıf bir ilişki vardır. Buna göre ergen-anne ilişkilerinde destekleme, yakınlık, izleme ve yakın iletişim arttıkça ergenin risk alma davranışlarına katılımı düşmekte iken; destekleme, yakınlık, izleme ve yakın iletişim azaldıkça ergenin risk alma davranışlarına katılımı artmaktadır. Ergen-anne ilişkilerinde çatışma ve akran kabulü arttıkça ergenin risk alma davranışlarına katılımı artmakta iken; çatışma ve akran kabulü azaldıkça ergenin risk alma davranışlarına katılımı azalmaktadır. Başka bir

deyişle ergen-anne ilişkilerinde destekleme, yakınlık, izleme ve yakın iletişimi düşük olan; çatışma ve akran kabulü yüksek olan ergenler daha fazla risk alma davranışı göstermektedir.

III.3.3.2. Risk Alma Ölçeği ve Ergen Aile Süreci Ölçeği-Baba Formu Arasındaki İlişkiler

Ergen Aile Süreci Ölçeği Baba formunun yakınlık, destekleme, izleme, yakın iletişim, çatışma ve akran kabulü olmak üzere toplam altı boyutu ile Risk Alma Ölçeği arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Risk Alma Ölçeği ile Ergen Aile Süreci Ölçeği-Baba formu destekleme ($r=-.17, p<0.01$), yakınlık ($r=-.22, p<0.01$), izleme ($r=-.20, p<0.01$), yakın iletişim ($r=-.14, p<0.01$) alt boyutu arasında negatif yönde, anlamlı, zayıf; çatışma ($r=.20, p<0.01$) alt boyutu arasında pozitif yönde, anlamlı, zayıf bir ilişki vardır. Ergen Aile Süreci Ölçeği-Baba formu akran kabulü alt boyutu ile Risk Alma Ölçeği arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p>0.05$). Buna göre ergen-baba ilişkilerinde destekleme, yakınlık, izleme ve yakın iletişim arttıkça ergenin risk alma davranışlarına katılımı düşmekte; çatışma arttıkça ergenin risk alma davranışlarına katılımı artmaktadır. Başka bir deyişle ergen-baba ilişkilerinde destekleme, yakınlık, izleme ve yakın iletişimi düşük olan; çatışması yüksek olan ergenler daha fazla risk alma davranışı göstermektedir.

III.3.4. Risk Alma Ölçeği ve Kişilerarası Problem Çözme Envanteri Arasındaki İlişkiler

Kişilerarası Problem Çözme Envanteri alt boyutları olan Yapıcı Problem Çözme, Kendine Güvensizlik, Sorumluluk Almama, Isırcı Sebatkar Yaklaşım ve Probleme Olumsuz Yaklaşma ile Risk Alma Ölçeği arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Risk Alma Ölçeği ile Kişilerarası Problem Çözme Envanteri Kendine Güvensizlik ($r=.14, p<0.01$) ve Sorumluluk Almama ($r=.17, p<0.01$) alt boyutu arasında pozitif yönde, anlamlı ve zayıf bir ilişki; Yapıcı Problem Çözme ($r=-.16, p<0.01$) alt boyutu arasında ise negatif yönde, anlamlı ve zayıf bir ilişki vardır. Kişilerarası Problem Çözme Envanteri Isırcı Sebatkar Yaklaşım ve Probleme Olumsuz Yaklaşma alt boyutları ile Risk Alma Ölçeği

arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p>0.05$). Buna göre problem çözmede yapıcı problem çözme yaklaşımı arttıkça risk alma davranışlarına katılım azalmakta; kendine olan güvensizlik ve sorumluluk almama arttıkça risk alma davranışlarına katılım artmaktadır. Başka bir deyişle problem çözmede sorumluluk almayan, kendine güvenmeyen ve yapıcı problem çözme becerileri düşük olan ergenler daha fazla risk alma davranışı göstermektedir..

III. 4. Regresyon Analizi

Ergenlerin risk alma davranışı puanlarını en iyi yordayan değişkenlerin saptanması amacıyla Hiyerarjik Regresyon Analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analizde Problem Davranış Kuramı'ndan hareketle birinci adımda Sosyal Çevre Sistemi, ikinci adımda Kişilik Sistemi, üçüncü adımda Algılanan Çevre Sistemi-Uzak Çevre Yapısı ve son olarak dördüncü adımda Algılanan Çevre Sistemi-Yakın Çevre Yapısı içerisinde ele alınan değişkenler modele katılmıştır. Böylece ele alınan sistemlerin ve sistemlerdeki değişkenlerin risk alma puanlarının açıklanmasına yapabileceği özgün katkılar belirlenmeye çalışılmıştır.

Birinci adımda modele dahil edilen ve Sosyal Çevre Sisteminde değerlendirilen değişkenler şöyledir:

- Yaş
- Cinsiyet
- Ailenin Aylık Gelir Düzeyi
- Baba Eğitim Düzeyi

İkinci adımda modele dahil edilen ve Kişilik Sisteminde değerlendirilen değişkenleri şöyledir:

Kişilerarası Problem Çözme Envanteri

- Probleme Olumsuz Yaklaşma Alt Ölçeği
- Yapıcı Problem Çözme Alt Ölçeği
- Kendine Güvensizlik Alt Ölçeği
- Sorumluluk Almama Alt Ölçeği
- Israrcı-Sebatkar Yaklaşım Alt Ölçeği

Üçüncü adımda modele dahil edilen ve Algılanan Çevre Sistemi-Uzak Çevre Yapısı içerisinde değerlendirilen değişkenleri şöyledir:

Ergen Aile Süreci Ölçeği

- Anne Formu-Yakınlık Alt Ölçeği
- Anne Formu-Destek Alt Ölçeği
- Anne Formu-İzleme Alt Ölçeği
- Anne Formu-Yakın İletişim Alt Ölçeği
- Anne Formu-Çatışma Alt Ölçeği
- Anne Formu-Akran kabulü Alt Ölçeği
- Baba Formu -Yakınlık Alt Ölçeği
- Baba Formu-Destek Alt Ölçeği
- Baba Formu-İzleme Alt Ölçeği
- Baba Formu-Yakın İletişim Alt Ölçeği
- Baba Formu-Çatışma Alt Ölçeği
- Baba Formu-Akran Kabulü Alt Ölçeği

Akran İlişkileri Ölçeği

- Bağlılık Alt Ölçeği
- Güven-özdeşim Alt Ölçeği
- Kendini Açma Alt Ölçeği
- Sadakat Alt Ölçeği

Dördüncü adımda modele dahil edilen ve Algılanan Çevre Sistemi-Yakın Çevre Yapısı içerisinde değerlendirilen değişkenleri şöyledir:

- Sapkın Arkadaşlar Ölçeği
- Ailede Alkol Kullanımı

III. 4.1. Risk Alma Davranışı Puanının Yordayıcıları

Risk Alma davranışı puanlarının yordanmasına ilişkin gerçekleştirilen Hiyerarşik Regresyon Analizi sonuçları Tablo 14-a, Tablo 14-b, Tablo 14-c, Tablo 14-d'de sunulmaktadır.

Tablo 14-a'dan da izlenebileceği gibi birinci adımda risk alma puanlarını anlamlı şekilde yordayan değişkenler 'Yaş', 'Cinsiyet', 'Ailenin Aylık Geliri' değişkenleridir. Sosyal Çevre sisteminde bulunan değişkenler risk alma davranışları toplam varyansının .09'unu açıklamaktadır.

İkinci adımda Kişilik Sistemi değişkenleri olarak eklenen Kişilerarası Problem Çözme Envanteri alt ölçekleri açıklanan varyansı .06 düzeyinde arttırarak toplam varyansı .15'e çıkartmıştır(bkz.Tablo 14-b). Bu aşamada modele eklenen değişkenlerden 'Yapıcı Problem Çözme Alt Ölçeği', ' Sorumluluk Almama Alt Ölçeği', 'Israrcı-Sebatkar Yaklaşım Alt Ölçeği' değişkenleri istatistiksel açıdan anlamlı bir etki yaratmaktadır.

Üçüncü adımda Algılanan Çevre Sistemi-Uzak Çevre Yapısı değişkenleri olarak modele eklenen Ergen Aile Süreci Ölçeği Anne ve Baba Formu Alt Ölçekleri ile Akran İlişkileri Ölçeği Alt Ölçekleri açıklanan varyansı .14 düzeyinde arttırarak toplam varyansı .29'a çıkartmıştır (bkz.Tablo 14-c). Bu aşamada modele eklenen değişkenlerden 'Anne -İzleme Alt Ölçeği', 'Anne-Yakın İletişim Alt Ölçeği', 'Anne-Çatışma Alt Ölçeği', 'Anne-Akran Kabulü Alt Ölçeği', 'Baba-Yakınlık Alt Ölçeği' ve 'Baba-Akran Kabulü Alt Ölçeği', Akran İlişkileri 'Bağlılık Alt Ölçeği' , 'Güven-özdeşim Alt Ölçeği' , 'Kendini Açma Alt Ölçeği' , 'Sadakat Alt Ölçeği' değişkenleri istatistiksel açıdan anlamlı bir etki yaratmaktadır. Bu adımda, Birinci ve ikinci aşamada istatistiksel açıdan anlamlı bir etki yaratan 'Yaş', 'Ailenin Aylık Geliri, değişkenlerinin anlamlılık düzeyi .05 sınırına düşerken, birinci ve ikinci adımda anlamlı etki yaratmayan 'Baba Eğitim Düzeyi' değişkeninin .05 düzeyinde anlamlı etki yarattığı görülmüştür.

Dördüncü adımda Algılanan Çevre Sistemi-Yakın Çevre Yapısı değişkenleri olarak modele eklenen 'Sapkın Arkadaşlar Ölçeği' ve 'Ailede Alkol Kullanımı' değişkenleri açıklanan varyansı .26 düzeyinde arttırarak toplam varyansı .55'e çıkartmıştır (bkz.Tablo 14-d). Bu aşamada modele eklenen iki değişken de risk alma davranışı puanlarını anlamlı biçimde yordamaktadır. 'Sapkın Arkadaşlar Ölçeği' ve 'Ailede Alkol Kullanımı' değişkenleri modele girdiğinde birinci ve ikinci adımda anlamlı etki yaratan 'Yaş' değişkeni; ikinci adımda anlamlı etki yaratan 'Sorumluluk Almama Alt Ölçeği' ve 'Israrcı-Sebatkar Yaklaşım Alt Ölçeği' değişkenleri; üçüncü adımda anlamlı etki yaratan 'Baba Eğitim Düzeyi', 'Anne-İzleme Alt Ölçeği', 'Anne-Yakın İletişim Alt Ölçeği', 'Baba-yakınlık Alt Ölçeği' ve Akran İlişkileri-Kendini Açma Alt Ölçeği' değişkenleri modelde anlamlı etki yaratmaktan uzaklaşmıştır.

Sonuçlar değerlendirildiğinde 'Kimler daha çok risk alma davranışı gösterir?' sorusunu; erkek, sosyo-ekonomik durumu yüksek ailelerde yetişen, yapıcı problem çözme becerileri düşük, annesiyle yüksek düzeyde çatışma yaşayan, birlikte olduğu

arkadaşları annesi tarafından yüksek düzeyde kabul edilen, arkadaş ilişkilerinde sadakat ve bağlılığı yüksek, güveni düşük olan, risk alma davranışı gösteren arkadaşlara sahip olan ve ailesinde alkol kullanan kişi sayısı yüksek olan ergenler olarak cevaplamak mümkün gözükmemektedir.

Tablo 14-a

Risk Alma Puanını Yordayıcı Hiyerarşik Regresyon Analizi (1. adım)

1.ADİM	B	Std. Hata	Beta	t	R ²	ΔR ²
Sosyal Çevre Sistemi	-,952	6,714		-,142	.098****	.094****
Yaş	1,564	,405	,118	3,866****		
Cinsiyet	5,857	,722	,249	8,112****		
Ailenin Aylık Gelir Düzeyi	1,524	,422	,120	3,609****		
Baba Eğitim Düzeyi	-,581	,358	-,054	-1,622		

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$, **** $p < .0001$

Tablo14-b

Risk Alma Puanını Yordayıcı Hiyerarşik Regresyon Analizi (2. adım)

2. ADİM	B	Std. Hata	Beta	t	R ²	ΔR ²
Sosyal Çevre Sistemi+Kişilik Sistemi	-,282	6,732		-,042	.154****	.146****
Yaş	1,451	,394	,109	3,685****		
Cinsiyet	6,022	,753	,257	7,994****		
Ailenin Aylık Gelir Düzeyi	1,511	,412	,119	3,667****		
Baba Eğitim Düzeyi	-,370	,350	-,034	-1,059		
Kişilerarası Problem Çözme						
Probleme Olumsuz Yaklaşma	,016	,034	,019	,476		
Yapıcı Problem Çözme	-,213	,039	-,216	-5,516****		
Kendine Güvensizlik	,032	,090	,015	,356		
Sorumluluk Almama	,387	,092	,148	4,221****		
Israrıcı-Sebatkar Yaklaşım	,231	,100	,090	2,306*		

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$, **** $p < .0001$

Tablo 14-c

Risk Alma Puanını Yordayıcı Hiyerarşik Regresyon Analizi (3. adım)

3. ADIM	B	Std. Hata	Beta	t	R ²	ΔR^2
Sosyal Çevre Sistemi+Kişilik Sistemi+ Algılanan Çevre Sistemi,Uzak Çevre Yapısı	9,253	7,317		1,265	.304****	.286****
Yaş	,869	,370	,065	2,346*		
Cinsiyet	4,696	,837	,200	5,610****		
Ailenin Aylık Gelir Düzeyi	,798	,386	,063	2,067*		
Baba Eğitim Düzeyi	-,681	,323	-,063	-2,107*		
<i>Kişilerarası Problem Çözme</i>						
Probleme Olumsuz Yaklaşma	-,023	,033	-,027	-,695		
Yapıcı Problem Çözme	-,160	,036	-,163	-4,413****		
Kendine Güvensizlik	-,050	,085	-,023	-,585		
Sorumluluk Almama	,287	,086	,109	3,328***		
Israrıcı-Sebatkar Yaklaşım	,206	,093	,081	2,211*		
<i>Ergen Aile Süreci-Anne Formu</i>						
Anne- Destekleme Alt Ölçeği	,035	,113	,012	,311		
Anne- Yakınlık Alt Ölçeği	,140	,114	,054	1,235		
Anne- İzleme Alt Ölçeği	-,522	,131	-,140	-3,989****		
Anne- Yakın İletişim Alt Ölçeği	-,208	,105	-,084	-1,987*		
Anne- Çatışma Alt Ölçeği	,437	,166	,097	2,637**		
Anne- Akran Kabulü Alt Ölçeği	,506	,147	,119	3,431***		
<i>Ergen Aile Süreci-Baba Formu</i>						
Baba-Destekleme Alt Ölçeği	-,009	,138	-,002	-,064		
Baba-Yakınlık Alt Ölçeği	-,229	,088	-,125	-2,592**		
Baba-İzleme Alt Ölçeği	,062	,089	,025	,693		
Baba-Yakın İletişim Alt Ölçeği	,072	,094	,033	,759		
Baba-Çatışma Alt Ölçeği	,277	,142	,071	1,946		
Baba-Akran Kabulü Alt Ölçeği	-,016	,133	-,004	-,118		
<i>Akran İlişkileri Ölçeği</i>						
Bağlılık Alt Ölçeği	,202	,075	,111	2,705**		
Güven Alt Ölçeği	-,545	,122	-,180	-4,464****		
Kendini Açma Alt Ölçeği	,286	,121	,089	2,373*		
Sadakat Alt Ölçeği	,857	,117	,239	7,339****		

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$, **** $p < .0001$

Tablo 14-d

Risk Alma Puanını Yordayıcı Hiyerarşik Regresyon Analizi (4. adım)

4. ADIM	B	Std. Hata	Beta	t	R ²	ΔR^2
Sosyal Çevre Sistemi+Kişilik Sistemi+ Algılanan Çevre Sistemi Uzak Çevre Yapısı+ Algılanan Çevre Sistemi Yakın Çevre Yapısı	-,357	5,832		-,061	.565****	,553****
Yaş	,043	,295	,003	,145		
Cinsiyet	3,843	,664	,164	5,789****		
Ailenin Aylık Gelir Düzeyi	,877	,307	,069	2,857**		
Baba Eğitim Düzeyi	-,315	,256	-,029	-1,229		
<i>Kişilerarası Problem Çözme</i>						
Probleme Olumsuz yaklaşma	,022	,026	,026	,858		
Yapıcı problem Çözme	-,072	,029	-,073	-2,477**		
Kendine Güvensizlik	-,118	,067	-,055	-1,765		
Sorumluluk Almama	,098	,069	,037	1,419		
Israrcı-Sebatkar Yaklaşım	,106	,074	,041	1,436		
<i>Ergen Aile Süreci-Anne Formu</i>						
Anne-Destekleme Alt Ölçeği	,074	,090	,025	,823		
Anne-Yakınlık Alt Ölçeği	,113	,090	,044	1,256		
Anne-İzleme Alt Ölçeği	-,190	,105	-,051	-1,813		
Anne-Yakın İletişim Alt Ölçeği	-,140	,083	-,057	-1,688		
Anne-Çatışma Alt Ölçeği	,417	,131	,093	3,183**		
Anne-Akran Kabulü Alt Ölçeği	,377	,117	,089	3,214***		
<i>Ergen Aile Süreci-Baba Formu</i>						
Baba-Destekleme Alt Ölçeği	,060	,109	,015	,550		
Baba-Yakınlık Alt Ölçeği	-,129	,070	-,070	-1,840		
Baba-İzleme Alt Ölçeği	-,002	,070	-,001	-,028		
Baba-Yakın İletişim Alt Ölçeği	,023	,075	,011	,311		
Baba-Çatışma Alt Ölçeği	,164	,113	,042	1,455		
Baba-Akran Kabulü Alt Ölçeği	,018	,105	,005	,175		
<i>Akran İlişkileri Ölçeği</i>						
Bağlılık Alt Ölçeği	,168	,059	,092	2,838**		
Güven Alt Ölçeği	-,267	,097	-,088	-2,739**		
Kendini Açma Alt Ölçeği	,056	,096	,017	,586		
Sadakat Alt Ölçeği	,305	,096	,085	3,189***		
Sapkın Arkadaş Ölçeği	1,718	,073	,582	23,422****		
Ailede Alkol Kullanımı	1,141	,612	,042	1,864*		

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$, **** $p < .0001$

IV. TARTIŞMA

Bu bölümde ergen risk alma davranışları ile kişilerarası problem çözme becerisi, ebeveyn ve akran ilişkileri ve akran risk alma davranışları arasındaki ilişkilere yönelik elde edilen bulgular tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Risk alma ölçeği maddeleri en yüksek ortalamaya sahip olandan en düşük ortalamaya sahip olana doğru sıralanmıştır. Ergenlerde en sık görülen risk alma davranışlarının; gerektiğinden fazla para harcamak, yaya geçidi kullanmamak, başkalarıyla fiziksel kavgaya tutuşmak; en az görülen risk alma davranışlarının ise: uyarıcı veya uyuşturucu madde kullanmak, alkollü araç kullanmak ve anne-babanın izni olmadan aracını kullanmak olduğu görülmüştür. Elde edilen bu bulgu ilgili literatürle uyumlu niteliktedir. Yapılan çalışmalarda ergenlerin uyarıcı veya uyuşturucu madde kullanmak, alkollü araç kullanmak gibi antisosyal ve suç niteliği taşıyabilecek riskli davranışlardan çok genellikle gerektiğinden fazla para harcamak ve yaya geçidini kullanmamak gibi ergenlik dönemi gelişimi bakımından daha normatif olarak kabul edebileceğimiz risk alma davranışlarını daha sık olarak yaptıklarını belirttikleri görülmektedir (Pekel Uludağlı ve Sayıl, 2009).

IV.1. Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Risk Alma Davranışlarına İlişkin Bulguların Tartışılması

Risk alma davranışlarının yaş ve cinsiyet değişkenleri açısından karşılaştırılması yapıldığında; ergenlerin risk alma davranışı sergileme düzeylerinin cinsiyete ve yaşa göre farklılık gösterdiği, erkek ergenlerin kadın ergenlere göre, yaşı daha büyük olan ergenlerin ise daha küçük olan ergenlere göre daha fazla risk alma davranışı sergilediği saptanmıştır.

Risk alma davranışlarındaki cinsiyet farklılığına ilişkin elde edilen bulgu, erkek ergenlerin kadın ergenlerden daha fazla risk alma davranışında bulunduğunu ortaya koyan araştırma bulguları ile paralellik göstermektedir (Aras ve ark., 2007; Bayar ve Sayıl, 2005; Pekel Uludağlı ve Sayıl, 2009, Yılmaz, 2000; Kıran 2002; Yılmaz, 2011; Eke ve ark., 2005; Gullone ve ark., 2000; Kazel, 2001; Paetsch ve Bertrand, 1997; Slovic, 1966). Gülgez ve Kısaç (2014) tarafından yapılan araştırmada erkek öğrencilerin

sigara ve içki içme, uyuşturucu kullanma, kesici alet taşıma ve genel risk alma davranışı puanlarının kadınlardan daha yüksek olduğu gösterilirken; Eke ve arkadaşları (2005), 15-17 yaş grubundaki erkek ergenlerin herhangi bir risk alma davranışında bulunma risklerinin kadın ergenlere oranla 3 kat daha fazla olduğunu göstermişlerdir.

Cinsiyetler arası gözlenen bu farklılık toplumun erkek ve kadınlara yüklediği toplumsal roller ve erkek ve kız çocukları arasındaki yetiştirme biçimi farklılıkları ile açıklanabilir. Arnett (1992), ergenlerin risk alma davranışlarını arttıran benmerkezcilik ve heyecan aramanın, standartlara uyum konusunda yumuşak olunan ve tutarsız davranılan geniş sosyalleşme ortamında, daha kolay bir şekilde ortaya çıktığından söz etmektedir. Türk toplumunda ebeveynlerin kız çocuklarına karşı daha sınırlayıcı ve kısıtlayıcı davranışları, erkeklerin ise ebeveyn denetimi olmadan akranları ile ev dışında daha fazla zaman geçirebilmeleri, daha geç vakitlere kadar dışarıda kalabilmeleri nedeniyle riskli davranışları deneme fırsatlarının daha çok olması onların daha çok risk alma davranışında bulunmasına neden olmuş olabilir. Ayrıca, özellikle ergenlikle birlikte cinsiyete özgü toplumsallaşma artmakta; kadınlardan fedakarlık, koruyuculuk, sıcaklık gibi özellikler beklenirken; erkeklerin rekabetçi, saldırgan ve bağımsız olmaları teşvik edilmektedir (Delikara, 2000). Bu da erkek ergenlerin çetelere girme, başkalarıyla fiziksel kavgaya tutuşma, kesici ve delici alet taşıma, gece eve geç gelme, pub, bar, disko gibi mekanlara izinsiz gitme, kumar oynama (iddia, bahis oyunu, at yarışı vb.) gibi bazı risk alma davranışlarını daha çok gerçekleştirmesine yol açabilmektedir. Bununla birlikte toplumsallaştırma tarzında yaşanan farklar kız çocuklarının daha çok sosyal arzulanabilirlik isteği içerisine girmelerine neden olmaktadır. Bu da kadın ergenlerin daha çok sosyal olarak kabul edilebilecek yanıtlar verme eğilimini arttırarak, Risk Alma Ölçeği'ndeki maddelerde daha düşük davranış rapor etmiş olabileceklerini düşündürmektedir.

Yaş değişkenine göre risk alma davranışı puanları incelendiğinde; yaş düzeyi yükseldikçe risk alma davranışlarının da arttığı görülmüştür. Bu bulgu erken ergenlik dönemine göre orta ergenlik döneminde daha fazla risk alma davranışı görüldüğünü ortaya koyan araştırma bulguları ile paralellik göstermektedir (Gülgez ve Kısaç, 2014; Balkaya ve Ceyhan, 2007; T. Yılmaz, 2000; Siyez, 2006; Kıran-Esen, 2003). Eke ve arkadaşları (2005) yaş ilerledikçe ergenlerin riskli davranışlarda bulunma olasılığının

yaklaşık 2 kat arttığını; lise ve üniversite öğrencileri ile çalışan Uludağlı ve Sayıl (2009) ise lise birinci sınıftan başlayarak ergenlerin risk alma davranışlarının sınıf düzeyi arttıkça arttığını, ancak üniversite son sınıfta hem kız hem de erkek öğrencilerin risk alma davranışlarında düşüş olduğunu göstermişlerdir.

Yaş ile birlikte riskli davranışların artması; orta ergenlik döneminde anne babanın değersizleştirilmesi, ilk ergenlik evresine kıyasla ebeveyn denetimi olmadan akranlarla geçirilen vaktin artması, akran ilişkilerinin önem kazanması, akran baskısının artması ve ergenin bir an önce yetişkin statüsüne geçme isteği ile açıklanabilir. Ergenler risk alma davranışlarını yetişkin statüsünün bir sembolü olarak görüp, bu davranışlar ile yetişkin statüsüne ulaşmaya çalışabilirler (Jessor, 1991; Arnett, 1992). Çalışma örneklemindeki 9, 10 ve 11. sınıf öğrencileri olan ergenler toplumsal olarak onaylanmayan risk alma davranışlarını yaşları ilerledikçe daha çok sergileyerek ebeveynlerine karşı koyma, büyüdüklerini ispatlama ve yetişkin rollerini deneme çabası içerisinde olabilirler. Bunun yanı sıra ergenler anksiyeteden kaçınmak için de riskli davranışlarda bulunuyor olabilirler (Jessor, 1991). Siyez (2006) yaşı ve sınıf düzeyinin artması ile birlikte problem davranışların görülme sıklığındaki artışı yaşla birlikte ergenin üzerine düşen sorumlulukların artmasına ve ergenin rahatlayabilmek için farklı arayışlar içerisine girmesine bağlamıştır. Lise öğrencilerinde sınıf düzeyi yükseldikçe ailenin ve öğretmenlerin beklentileri artmaktadır. Ergenliğin getirdiği bir dizi değişime uyum sağlamaya çalışan ergenler hem çevrenin beklentilerini karşılamak, hem de yaklaşan üniversite giriş sınavına iyi şekilde hazırlanıp, birçok farklı meslek arasında meslek seçimi yaparak geleceklerini kurmak zorunda kalırlar. Bu dönemdeki ergenlerin daha sık risk alma davranışında bulunması gelecek kaygısı ve sınav ile ilgili endişeleri ile açıklanabilir.

IV.2. Aile ile İlgili Çeşitli Değişkenlere Göre Risk Alma Davranışlarına İlişkin Bulguların Tartışılması

Bu bölümde risk alma davranışlarının ergenin ailesi ile ilgili değişkenler olan; ailenin aylık gelir düzeyi, anne-babanın eğitim düzeyi, çalışma durumu, sigara ve alkol

kullanım durumları, ergenin aile yapısı ve kardeş sayısı gibi değişkenler ile yapılan karşılaştırma bulguları tartışılmıştır.

Farklı gelir gruplarına göre risk alma davranışı puanları incelendiğinde; üst gelir düzeyinde olan ergenlerin alt ve orta gelir düzeyindeki ergenlere göre daha yüksek risk alma davranışı puanlarına sahip olduğu görülmüştür. Aylık gelir düzeyine ilişkin elde edilen bulgu, alt sosyo-ekonomik düzeydeki ergenlerin daha çok risk alma davranışında bulunduğunu (Capaldi ve ark., 2002; Blum, Beuhring, Shew, Bearinger, Sieving, Resnick, 2000; Lammers ve ark., 2000) ve sosyo-ekonomik düzeye göre risk alma davranışlarında farklılaşma olmadığını (Balkaya ve Ceyhan, 2007) gösteren araştırma bulgularıyla örtüşmemektedir. Fakat sosyo-ekonomik düzey arttıkça risk alma davranışlarının arttığını ortaya koyan bir çok araştırma bulgusu ile paralellik göstermektedir (Aras ve ark., 2007; Ögel ve ark., 2004; Yılmaz, 2000; Hawkins ve ark., 1992; Vukovic ve Bjegovic, 2007). Ögel ve arkadaşları (2004) sosyo-ekonomik düzeyi yüksek ergenlerin daha fazla alkol kullandığını, özel okulda okuyan ergenlerin ise daha yüksek düzeyde madde kullandıklarını bulmuştur.

Aylık gelirin artmasıyla birlikte risk alma davranışlarının artışı; yüksek gelire sahip olan ve yüksek eğitilmiş olduğu düşünülen bu ebeveynlerin ergene gösterdiği hoşgörünün, izin vericiliğinin artması ve daha az cezalandırıcı olmaları ayrıca yüksek gelirin bazı risk alma davranışları için fırsat yaratarak daha fazla risk alma davranışında bulunmaya yol açması ile açıklanabilir. Gelir seviyesi yüksek olan ergenlerin sigara, uyuşturucu madde ve alkol gibi ekonomik olarak güç gerektiren maddelere ulaşmaları daha kolay olabilmekte ve boş zamanlarını risk alma davranışlarında bulunmanın daha kolay olduğu mekanlarda geçirebilmektelerdir. Ayrıca bu ergenlerin ailelerinin ya da kendilerinin arabası olabilmektedir. Kendi arabası olan ergenlerin, diğer ergenlere göre alkollü araba kullanma, emniyet kemeri takmadan araba kullanma ya da hız sınırını aşarak araba kullanma olasılıkları daha yüksektir olabilmektedir (Arnett, 1992; Yılmaz, 2000; Arslan-Şahin, 2011).

Anne-babanın eğitim düzeyine göre risk alma davranışı puanları incelendiğinde; anneleri farklı eğitim düzeyinde olan ergenlerin risk alma davranışı puanlarının benzer olduğu ancak baba eğitim düzeyine göre risk alma davranışı puanlarının farklılaştığı görülmüştür. Buna göre babası orta eğitim düzeyinde olan ergenlerin babası yüksek

eğitim düzeyinde olan ergenlere göre daha fazla risk alma davranışında bulundukları görülmüştür. Alan yazında anne-baba eğitim düzeyi ile ilgili araştırma bulgularının çelişkili olduğu görülmektedir. Klein ve arkadaşları (1993) ebeveynin eğitim düzeyi ile ergenlerin riskli davranışları arasında bir ilişki bulunmadığını belirtirken; Aras ve arkadaşları (2007), Kazel (2001) ve Yılmaz (2000) tarafından yapılan araştırmalarda ebeveyn eğitim düzeyi arttıkça ergenin risk alma davranışının arttığı belirtilmiştir. Yılmaz'a (2000) göre risk alma davranışlarından bazıları için ergenin para harcaması gerekmektedir. Eğitim seviyesi yüksek ailenin daha yüksek aylık gelirin olabileceği ve yüksek gelirin risk alma davranışlarına neden olabileceği yorumunda bulunulmuştur.

Araştırmamızda anne eğitim düzeyine ilişkin elde edilen bulgu Deniz (2011) tarafından liseli ergenlerle yapılan araştırmanın sonuçlarıyla tutarlı niteliktedir. Anne eğitim düzeyleri ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim seviyesinde olan ergenlerin toplumsal konumla, trafikle ve madde kullanımı ile ilgili risk alma boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Baba eğitim düzeyine ilişkin elde edilen bulgu literatürdeki araştırmalar neticesinde beklenen yönde bulunmamıştır (Aras ve ark., 2007; Kazel, 2001; Yılmaz, 2000). Orta eğitim düzeyinde babaların çocuklarının daha çok risk alma davranışlarına katılmasında araştırmada elde edilen başka bir bulgunun etkili olabileceği düşünülmüştür. Ergenlerin arkadaş seçiminin anne-baba eğitim düzeyi ile ilişkisine bakıldığında anne eğitim düzeyine göre ergenlerin sapkın arkadaş ölçeğinde elde ettikleri puanlar arasında anlamlı farklılaşma görülmezken baba eğitimine göre anlamlı farklılaşmaların olduğu; yüksek eğitim düzeyindeki babaların çocuklarının orta eğitim düzeyindeki babaların çocuklarına göre daha az sapkın arkadaş ediniyor oldukları görülmüştür. Sapkın arkadaşların risk alma davranışlarının en güçlü yordayıcısı olduğu göz önüne alındığında ise; babaları üst eğitim seviyesinde olan ergenlerin daha az risk alma davranışı göstermelerinde daha az sapkın davranış gösteren arkadaş edinmelerinin etkili olabileceği düşünülmüştür. Yüksek eğitilmiş olan ve çocuk yetiştirme konusunda daha bilinçli olduklarını varsaydığımız babalar, ekonomik kaynaklarını daha çok çocukları için kullanıp, çocuklarının boş zamanlarını çeşitli kurslar ile yapılandırarak bir yetişkin kontrolünde geçirmelerini sağlıyor ve risk alan akranlarla birlikte olmalarını azaltarak çocuklarını riskli davranışlardan koruyor olabilirler. Bunun yanı sıra babalardaki eğitim seviyesi

dağılımına bakıldığında örnekleme orta eğitilmiş babaların çoğunlukta, yüksek eğitilmiş babaların ise azınlıkta oldukları görülmektedir. Eğitim seviyesine göre gelir düzeyleri incelendiğinde ise örneklemin büyük kısmı orta eğitim seviyesinde ve orta ekonomik düzeydedir ve yüksek eğitilmiş olup ekonomik olarak da yüksek olan babaların sayısı azınlıktadır. Örneklem sayıları arasındaki bu eşitsizliğin de elde edilen bulgudan sorumlu olabileceği düşünülmüştür.

Anne-babanın çalışma durumuna göre risk alma davranışı puanları incelendiğinde; anne-babanın çalışma durumuna göre ergenlerin risk alma davranışı puanları arasında farklılaşma olmadığı görülmüştür. Çalışan anneler ve çocukları üzerinde yapılan araştırmalar arasında tam bir tutarlılık olmamakla birlikte, bulgular genellikle annenin çalışmasının ergeni olumsuz yönde etkilediği şeklindedir. Yılmaz'ın (2000) araştırmasında anne-babaları çalışan ergenlerin risk alma davranışı puanının çalışmayanların puanından yüksek olduğu belirtilmiştir. Araştırmamızda anne çalışma durumuna ilişkin elde edilen bulgular anne çalışma durumuna göre olumlu sağlık davranışlarının (Arslan Şahin, 2011) ve bağımlılık yapan maddelere ilişkin tutumların farklılaşmadığını (Aksoy, 2006) gösteren araştırma bulguları ile tutarlı niteliktedir. Ayrıca örnekleme bulunan ergenlerin babalarının çoğu çalışırken annelerin ise çoğu çalışmamaktadır. Çalışan ve çalışmayan gruplar karşılaştırılırken annelerde çalışan babalarda ise çalışmayan örneklemin yetersiz kalması nedeniyle gruplar arasında farklılaşmanın çıkmamış olabileceği düşünülmüştür.

Aile bütünlüğü değişkenine göre risk alma davranışı puanları incelendiğinde; parçalanmış aileye sahip ergenlerin daha fazla risk alma davranışında bulundukları yönündeki bulgumuz literatürdeki araştırma sonuçlarıyla tutarlı niteliktedir (Vukovic ve Bjegovic, 2007; Santelli ve ark., 2000; Akduman ve ark., 2007; Yılmaz, 2000). Hoffman'ın (2006) ergenlerin aile yapısı ve problem davranışları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yaptığı araştırmasında, anne babası boşanmış, tek başına annesi ile, tek başına babası ile ya da annesi ve üvey babası ile birlikte yaşayan ergenlerde problem davranışların görülme oranı daha yüksek bulunmuştur. Buna göre iki ebeveynli ailelerde yaşamayan ergenleri risk alma davranışlarından koruduğu; parçalanmış ailelerde yaşamayanın ise ergenlerde daha fazla risk alma davranışı gösterme ile ilişkili olduğu söylenmektedir (Santelli ve ark., 2000).

Kardeş sayısı değişkenine göre risk alma davranışı puanları incelendiğinde; risk alma davranışı puanlarının kardeş sayısı değişkenine göre farklılaşmadığı görülmüştür. Kardeş sayısı değişkenine ilişkin elde edilen bulgu alan yazında risk alma davranışlarının kardeş sayısına göre farklılaştığını gösteren (Yılmaz, 2000; Aras ve ark., 2007) araştırma bulgularıyla örtüşmemektedir. Araştırmamızda kardeş sayısı değişkenine ilişkin elde edilen bulgu Deniz (2011) tarafından yapılan araştırma bulgularını destekler niteliktedir. Söz konusu araştırmada toplumsal konumla, trafikle ve madde kullanımı ile ilgili risk alma davranışlarının kardeş sayısına göre değişmediği tespit edilmiştir. Alan yazında az çocuklu ailelerdeki ergenlerin daha fazla risk alma davranışında bulunduğu, bu durumun az çocuk sahibi olan ailelerin yüksek sosyo-ekonomik düzeyde olmasından kaynaklanabileceği ileri sürülmüştür (Yılmaz, 2000). Bizim araştırmamızda kardeş sayısına göre farklılaşma çıkmamasında sosyo-ekonomik gruplara göre sahip olunan çocuk sayısı dağılımlarının benzer olmasının neden olmuş olabileceği düşünülmüştür. Sosyo-ekonomik gruplara göre kardeş sayısı dağılımlarına bakıldığında alt, orta ve üst sosyo-ekonomik gruplardaki ailelerin çoğunlukla iki çocuğu olduğu, bunu sıklık dağılımı olarak üç sosyo-ekonomik grupta da üç çocuk, tek çocuk ve sonrasında dört ve fazlası çocuğun izlediği görülmüştür.

Ailede alkol ve sigara kullanımı değişkenine göre risk alma davranışı puanları incelendiğinde; ailesinde sigara kullanımı olan ergenlerin ailesinde sigara kullanımı olmayan ergenlere göre, ailesinde alkol kullanımı olan ergenlerin ailesinde alkol kullanımı olmayan ergenlere göre daha fazla risk alma davranışında bulundukları tespit edilmiştir. Bu bulgu ebeveynleri risk alma davranışları sergileyen ergenlerin daha fazla risk aldığını gösteren araştırma bulgularıyla tutarlı niteliktedir (Erdoğan, 2005; Aras ve ark., 2007; Yılmaz, 2000; Güney, 2007; Hessler, 2008; Little ve Steinberg, 2006; Bulut, 2010). Vogel ve arkadaşları (2003) ebeveynlerin sigara içmesiyle ergenlerin sigara içme davranışı arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğunu, anababası sigara içen ergenlerin sigara kullandığını göstermiştir. Bu sonuç Sosyal Öğrenme Kuramı'na göre de açıklanabilir. Çocuk için anne-baba, nasıl davranacağı konusunda bir modeldir. Ailede alkol kullanan kişinin olması ergenin model alma yolu ile öğrenerek de bu davranışı taklit etmesine yol açabilir (Steinberg, 2013). Ebeveynler ergenlerin davranışlarını model olma şeklinde etkilemenin yanında arkadaş seçimlerini etkileyerek de dolaylı

şekilde ergenin risk alma davranışı üzerinde etkili olmaktadır. Yapılan bir araştırmada sigara içen ailesi olan ergenlerin daha çok sigara içen kişilerle arkadaş oldukları yani ebeveynlerin ergenlerin yeni arkadaş seçimlerinde de etkili olarak ergeni daha fazla risk alma davranışında bulunmaya ittikleri belirtilmiştir (Engels ve ark., 2004).

Ayrıca Jessor'ın (1998) Problem Davranış Kuramı'na göre de aile geçmişinde risk alma davranışlarının görülmesi örneğin aile bireylerinden birisinde alkolizm geçmişinin olması risk alma davranışları için genetik risk faktörüdür (Jessor, 1998). Yapılan çalışmalar birinci derece akrabalarında alkolik bulunan kişilerin kontrol grubundaki kişilere kıyasla alkol bağımlısı olma risklerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Birçok aile, ikiz ve evlat edinme çalışması alkolizmin kalıtsal geçişinin olduğuna işaret etmektedir. Alkol bağımlılığı ile ilgili 1951 ile 1999 yılları arasında yayınlanan çalışmaların meta-analizinin gerçekleştirildiği bir çalışmada, çalışmaların 21 tanesinde, ailesinde alkol bağımlılığı olan kişilerde alkolizmin genetik geçişinin olduğu bulunmuştur (Walters, 2002; Hesselbrock, Hesselbrock ve Chartier, 2013).

IV.3. Regresyon Analizine İlişkin Bulguların Tartışılması

Ergenlerin risk alma davranışı puanlarını en iyi yordayan değişkenlerin saptanması amacıyla Hiyerarjik Regresyon Analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analizde Problem Davranış Kuramı'ndan hareketle birinci adımda Sosyal Çevre Sistemi, ikinci adımda Kişilik Sistemi, üçüncü adımda Algılanan Çevre Sistemi-Uzak Çevre Yapısı ve son olarak dördüncü adımda Algılanan Çevre Sistemi-Yakın Çevre Yapısı içerisinde ele alınan değişkenler modele eklenmiştir. Böylece ele alınan sistemlerin ve sistemlerdeki değişkenlerin risk alma puanlarının açıklanmasına yapabileceği özgün katkılar belirlenmeye çalışılmıştır.

IV.3.1. Sosyal Çevre Sisteminde Değerlendirilen Değişkenlerin Risk Alma Davranışlarını Yordama Gücüne İlişkin Bulguların Tartışılması

Araştırma bulguları incelendiğinde; Sosyal Çevre Sisteminde değerlendirilen yaş, cinsiyet, ailenin sosyo-ekonomik durumu değişkenlerinin ergenlerde risk alma davranışının anlamlı yordayıcıları olduğu görülmektedir. Sosyal Çevre Sisteminde

bulunan bu değişkenler risk alma davranışları toplam varyansının .09'unu açıklamaktadır. Bu aşamada modele eklenen değişkenlerden babanın eğitim düzeyi değişkeni istatistiksel açıdan anlamlı bir etki yaratmamıştır.

Elde edilen sonuçlara göre erkek ergenler daha fazla risk alma davranışı göstermektedir ve yaş ve aylık gelir düzeyi arttıkça risk alma davranışı puanları artmaktadır. Yaş, cinsiyet, aylık gelir düzeyi ve babanın eğitim düzeyi ile ilgili bulguların ayrıntılı tartışılması cinsiyet ve yaşa göre risk alma davranışlarının tartışıldığı bölüm ve aile ile ilgili değişkenlere göre risk alma davranışlarının tartışıldığı bölümde yapılmıştır.

IV.3.2. Kişilik Sisteminde Değerlendirilen Değişkenlerin Risk Alma Davranışlarını Yordama Gücüne İlişkin Bulguların Tartışılması

Kişilik Sistemi değişkenleri olarak değerlendirilen Kişilerarası Problem Çözme Envanteri alt ölçeklerinden Yapıcı Problem Çözme Alt Ölçeği, Sorumluluk Almama Alt Ölçeği, Israrcı-Sebatkar Yaklaşım Alt Ölçeği değişkenlerinin ergenlerin risk alma davranışı toplam varyansının .06'sını açıkladığı bulunmuştur.

Ergenlerde yapıcı problem çözme becerileri arttıkça risk alma davranışı puanları azalmaktadır. Yapıcı problem çözme güçlü, mantıklı ve bir amaca yönelik olan sosyal problem çözme yaklaşımı içerisinde yer alan etkili problem çözme yaklaşımlarından birisidir. Yaşanan bir problemi çözmek için, önce adım adım neler yapabileceğini düşünmek ve problemlerden ders çıkartılacak durumlar olduğunu düşünerek olaya pozitif bakmak gibi etkili problem çözme becerilerini içermektedir. Bu yaklaşım kişilerarası bir problem yaşandığında problemin etkili ve yapıcı biçimde çözümlenmesine katkı sağlayan; duygu, düşünce ve davranışlarla ilgilidir. Bir kişinin karşılaşmış olduğu problemi çözmek için aktif davranış göstermesini, problemlili durumu aşmak için çaba harcamasını ve başaracağına inanması ifade etmektedir. (D'Zurilla ve ark., 2003, Çam ve Tümkeya, 2008).

Yapıcı problem çözme becerilerinin risk alma davranışlarının yordayıcı olması ve yapıcı problem çözme becerileri yüksek olan ergenlerin daha az risk alma davranışında bulunması literatürdeki araştırma bulgularıyla tutarlı niteliktedir (Schotte

ve ark., 1996; Pollock ve Williams, 1998; McMurren ve ark., 2002; Sorsdahl ve ark., 2014; Kuperminc ve Allen, 2001; Eskin, 2003). Daha önce yapılan araştırmalara bakıldığında; suçlu ve madde bağımlısı olan ergenlerin, kişilerarası sorunların çözümünde diğer ergenlere göre daha az etkili problem çözme stratejilerini kullandıkları gösterilmiş olup (Hains and Herrman, 1989); kişilerdeki bilişsel becerilerin ve etkili problem çözme yaklaşımlarının geliştirilerek alkol ve madde kullanımının azaltılabileceğini önerilmiştir (Sorsdahl ve ark., 2014).

Jaffee ve D'Zurilla (2009) problemli davranış gösteren bireylerin etkili problem çözme becerilerini geliştirerek problemli ve riskli davranış gösterme oranlarının düşürülebileceğini belirtmiştir. Yapılan bir araştırmada 'Sorun Çözme Terapisi' eğitimi verilerek problem çözme becerileri geliştirilen lise öğrencisinin sorunlarını doğru şekilde analiz etme, sorunlarına daha bilinçli yaklaşma ve uygun çözümler üretme becerilerinin arttığı; bunun sonucunda ise öğrencinin madde kullanımı gibi yanlış problem çözme yöntemlerine başvurma oranının ciddi oranda azaldığı belirlenmiştir (Kulaber Demirci, 2013).

Ergenlerde risk alma davranışlarının anlamlı yordayıcısı olduğu görülen sorumluluk almama yaklaşımı artıkça risk alma davranışı puanları artmaktadır. Sorumluluk almama problem çözme konusunda sorumluluk üstlenmeme, problem durumunda ne olursa olsun ilk adımın atılmasını karşı taraftan bekleme, problemli durumda haklılığı ispat edip üste çıkmak için sonuna kadar kendini savunma, problemin kendi hatası olmadığını düşünüyorsa çözüm için hiçbir girişimde bulunmama gibi etkisiz problem çözme becerilerini içermektedir. Etkisiz bir problem çözme yaklaşımı olan sorumluluk almamayı benimseyen ergenlerin risk alma davranışlarına katılımlarının daha yüksek olması ilgili literatür araştırmaları neticesinde beklenen bir sonuçtur. Problemleri karşısında sorumluluk almayan bireylerin karşılaştıkları problemler karşısında pasif bir tutum içinde sıklıkla probleminden kaçmayı yeğledikleri ve çözümü erteleme eğiliminde oldukları için; Sosyal Problem Çözme Modeli'nde tanımlanan probleme yönelme yaklaşımlarından kaçınan yaklaşımı benimsediklerini söyleyebiliriz. Bu yaklaşımı benimseyen bireyler, problemleri çözme sorumluluğunu üstlerine almayıp problemi çözmeyi üstlenecek birileri bulma arayışı içinde olurlar ve artık problemle ilgili hiçbir şey yapılamayacak hale gelinceye kadar problemle

uğraşmayı ertelerler ve problemin kendi kendine çözülmesini beklerler (D' Zurilla ve ark., 2004; D' Zurilla ve Nezu, 2007). Alan yazında problemlili durumlar ile karşılaştığında etkili çözümler üretemeyen kişilerin yanlış yaklaşımlar sergiledikleri ve bu problemlerden kaçınma yöntemi olarak sigara, alkol ve ilaç kullanımına yöneldikleri belirtilmektedir (Güner, 2000). Sorumluluk almama değişkenine ilişkin elde edilen bulgu problemlere karşı kaçınan yaklaşım içerisinde olan ve sorumluluk almayan bireylerin risk alma davranışlarına daha yatkın olduğunu gösteren araştırma bulgularıyla tutarlı niteliktedir. D' Zurilla ve arkadaşları (2003) probleme negatif yönelimi bulunan, problem çözme yaklaşımlarından etkin olmayan problem çözme yaklaşımları olan dikkatsiz ve kaçınan yaklaşımı kullanan bireylerin öfke duygusu ve kimi zaman bu öfke duygusunu izleyen saldırganlık ve risk alma davranışları gösterebileceklerini vurgulamışlardır. Sorsdahl ve arkadaşları (2014) ise depresif semptomları olan ve problem çözümünde kaçınan yaklaşımı kullanan bireylerin alkol ve madde kullanımı gibi risk alma davranışlarına daha fazla karıştığını göstermiş; bu kişilerdeki bilişsel becerilerin ve etkili problem çözme yaklaşımlarının geliştirilerek alkol ve madde kullanımının azaltılabileceğini önermişlerdir.

Ergenlerde risk alma davranışlarının anlamlı yordayıcısı olduğu görülen probleme ısrarcı-sebatkar yaklaşıma artıkça risk alma davranışı puanları artmaktadır. İsrarcı-sebatkar yaklaşım, Sosyal Problem Çözme Modeli'nde etkili problem çözme becerisi olarak ele alınmaktadır. Kişilerarası ilişkilerde karşılaşılan problemlerin çözümü için ısrarcı-sebatkar düşünce ve davranışlarla ilişkili olup kişinin ısrarla çaba harcamasını ifade etmektedir (D' Zurilla ve ark., 2003; Maydeu-Olivares ve D' Zurilla, 1996). Bu yaklaşımda kişinin problem çözümünde engellerle karşılaştığında vazgeçmemesi ve çabasının sürekliliği vurgulanmaktadır. Problemin çözümü sürecinde ısrarcı-sebatkar olma yapıcı problem çözmenin en önemli unsurlarından biridir. Kişilerarası ilişkilerde bir problem yaşadığında onu mutlaka çözmeye çalışma, problemin çözümü konusunda başarısız olunacağı düşünülse de onu çözmek için çabalama ve bir problem yaşandığında problem çözülünceye kadar inatla üstüne gitme gibi etkili problem çözme becerilerini içermektedir (Çam ve Tümkaya, 2008).

İsrarcı-sebatkar yaklaşım değişkeninin risk alma davranışlarını pozitif yönde yordadığına ilişkin bulgu ilgili literatür araştırması sonucunda beklenen yönde değildir

Problem karşısında başarısız olacağını düşünse bile çaba harcayan, inatla üstüne giden (Kuperminc ve Allen, 2001; Jaffee ve D'Zurilla, 2009; Arslan, Hamarta, Arslan ve Saygın, 2010) ve etkili problem çözen bireylerin risk alma davranışlarına katılımlarının daha az olması beklenmektedir (Sorsdahl ve ark., 2014). Araştırmamızda elde edilen bu sonucun ergenlerle çalışıyor olmaktan kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Problemi çözmek için ısrarla ve inatla üstüne giden yetişkinler ile ergenler farklı yollar izleyebilirler. Yetişkin bireyler deneyimlerinden yararlanarak daha mantıklı ve gerçekçi yollar ararken, ergenlerin ise 'bana bir şey olmaz' düşüncesiyle problemi çözme pahasına ne olursa olsun yapabilecekleri ve bu durumda başka bir risk alma davranışında bulunabilecekleri (Örneğin bir problemi çözmek için kavga etmek gibi.) düşünülmüştür.

Bu araştırmada regresyon analizinde kendine güvensizlik değişkeninin ergenlerin risk alma davranışının anlamlı bir yordayıcısı olmadığı görülmüştür. Kendine güvensizlik değişkeni ile risk alma arasında korelasyon ilişkisi incelendiğinde iki değişken arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu korelasyon ilişkisi problem çözmede kendine güvenmeyen ergenlerin daha fazla risk alma davranışı gösterdiğini düşündürmektedir. Ancak diğer problem çözme ve probleme yaklaşma boyutları ile bir arada incelendiğinden regresyonda anlamlı etki görülmemiş olabilir.

Kendine güvensizlik ne yapılsa yapılsın kişilerarası ilişkilerde yaşanan bir problemin önüne geçilemeyeceğini düşünme ve bir sorun yaşandığında, onu çözme konusunda kendinden kuşkulama gibi problemi çözme konusunda bireyin sahip olduğu güven eksikliğini gösteren etkisiz problem çözme becerilerini içermektedir (Çam ve Tümkaya, 2008). Araştırmadan elde edilen, problem çözmede kendine güvenmeyen, problem çözme becerilerini daha az olumlu değerlendiren dolayısıyla etkili problem çözemeyen ergenlerin daha fazla risk alma davranışında bulunduğunu gösteren bulgu ilgili literatür araştırması sonucunda beklenen yöndedir (Sorsdahl ve ark., 2014; Jaffee ve D'Zurilla, 2009). Ergenlerde sigara içip içmeme durumu ile kişilerin sürekli kaygı düzeyleri ve problem çözme becerisi algıları arasındaki ilişkinin incelendiği bir araştırmada sigara içen ergenlerin içmeyenlere göre problem çözme becerilerini daha az olumlu olarak değerlendirdikleri bulunmuştur (Korkut, 1994). Ayrıca alan yazında risk alma davranışlarının öncüllerinden birisi olarak kabul edilen saldırganlık davranışı

(Uludağlı ve Sayıl, 2009) ile kendine güvensiz yaklaşım arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler gösterilmiştir (Çam ve Tümkeya, 2008; Arslan ve ark., 2010). Bunun yanı sıra Problem Davranış Kuramı'na göre benlik saygısının risk alma davranışlarına karşı koruyucu faktörler arasında yer aldığı ve benlik saygısı yüksek ergenlerin risk alma davranışlarına katılma olasılıklarının daha düşük olduğu (Jessor, 1998) göz önüne alındığında; problem çözme beceri algıları düşük olan, kendine güvenmeyen ergenlerin benlik saygılarının daha düşük olduğu (Hazır ve Budak, 2009; Chang ve ark., 2004); bu ergenlerin akran baskısına da yüksek benlik saygısı olan ergenler kadar iyi direnç gösteremedikleri için (Gelgard ve Gelgard, 2013; Hamarta, 2009) risk alma davranışlarına daha yatkın oldukları düşünülebilir.

Bu araştırmada probleme olumsuz yaklaşıma değişkeninin ergenlerin risk alma davranışının anlamlı bir yordayıcısı olmadığı görülmüştür. Ayrıca probleme olumsuz yaklaşıma ile risk alma davranışı puanları arasında anlamlı ilişkilerin olmadığı bulunmuştur. Probleme olumsuz yaklaşıma kişilerarası bir problemle karşılaşıldığında yaşanan çaresizlik, karamsarlık ve üzüntü gibi yoğun olumsuz duygu ve düşüncelerle ilgilidir. Kişilerarası ilişkilerde bir sorun yaşandığında, bu durum sanki hayatın sonuymuş gibi hissetmek ve bir problem yaşandığında kendini tutamayıp, hemen ağlamak gibi probleme olumsuz yönelim tarzını içermektedir. Probleme olumsuz yönelimi olan bireylerde problemleri mutlulukları ve iyi oluşları için tehdit olarak görme ve problemi çözebileceğine inanmama eğilimi bulunmaktadır, düşük problem çözme öz yeterliliğine sahiplerdir ve problemli durum karşısında kolayca düş kırıklığına uğrayabilirler. Bu bireylerin, içtepsel-dikkatsiz yaklaşım ve kaçınan yaklaşımı kullanması, dolayısıyla problem çözme becerilerinin etkili biçimde kullanılamaması beklenir (D'Zurilla ve ark., 2004).

Elde edilen bu sonucun risk alma davranışlarına ilişkin puanın toplu olarak değerlendirilmiş olmasından kaynaklı olabileceği düşünülmüştür. Çünkü alan yazında probleme olumsuz yaklaşıma ile ilgili söz konusu çalışmaların sigara, alkol, madde ve ilaç kullanımı gibi risk alma davranışları üzerine olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda probleme olumsuz yaklaşıma ile sigara, alkol, madde ve ilaç kullanımı arasındaki ilişkiler gösterilmiş olmasına rağmen risk alma davranışlarının tümünü birlikte değerlendiren bir araştırmaya rastlanmamıştır (Jaffee ve D'Zurilla, 2009; Sorsdahl ve

ark., 2014; Kuperminc ve Allen; 2001). Araştırmada elde edilen bu bulgunun daha sonra yapılacak araştırmalarda daha ayrıntılı sorgulanması önerilmektedir. Risk alma davranışlarını sağlıkla ilgili risk alma davranışları, trafikle ilgili risk alma davranışları gibi kategorilendirerek çalışmak bu konuda daha net sonuçlar elde edilmesini sağlayabilir. Bunun yanı sıra probleme olumsuz yaklaşma ile kendine güvensizlik ve sorumluluk almama yaklaşımı arasında anlamlı pozitif ilişkiler bulunmuştur. Probleme olumsuz yaklaşan ergenlerin kendine güvenmedikleri, problemi çözmek için sorumluluk almayarak herhangi bir girişimde ve denemede bulunmadıkları düşünülebilir. Israrcı-sebatkar olan ergenler problemlerin üstüne ısrarla gidip dürtüsel davranma, ne olursa olsun yapma ve bu nedenle problem çözme sırasında örneğin bir problemi kavga ederek çözmeye çalışma gibi farklı risk alma davranışlarında bulunabilirlerken; probleme olumsuz yaklaşan ergenler problem durumunda çaresizlik, güvensizlik gibi olumsuz duygu ve düşünce içinde oldukları için problemin çözümü adına aksine hiç denemelerde bulunmuyor dolayısıyla da daha düşük risk alma davranışı rapor ediyor olabilirler. Bu kişiler risk alma davranışında bulunmuyor olabilirler fakat daha uzun vadede anksiyete ve depresyon gösterme riski taşıyor olabilirler. Bu sorunlar daha uzun vadede alkol ve madde kullanımı gibi risk alma davranışlarını arttırabilir. Yeni çalışmalarla probleme olumsuz yaklaşan kişilerdeki farklı psikolojik durumlar incelenerek bu konuda daha net bilgilerin sağlanması önerilmektedir.

IV.3.3. Algılanan Çevre Sistemi-Uzak Çevre Yapısı İçerisinde değerlendirilen Değişkenlerin Risk Alma Davranışlarını Yordama Gücüne İlişkin Bulguların Tartışılması

Algılanan Çevre Sistemi-Uzak Çevre Yapısı değişkenleri olarak modele eklenen Ergen Aile Süreci Ölçeği Anne ve Baba Formu Alt Ölçekleri ile Akran İlişkileri Ölçeği Alt Ölçekleri toplam varyansın .14'ünü açıklamaktadır. Anne-İzleme, Yakın İletişim, Çatışma ve Akran Kabulü Alt Ölçeği, Baba-Yakınlık ve Akran Kabulü Alt Ölçeği ile Akran İlişkilerinde Bağlılık, Güven-özdeşim, Kendini Açma ve Sadakat Alt Ölçeği değişkenlerinin ergenlerde risk alma davranışının anlamlı yordayıcıları olduğu görülmektedir. Anne-Yakınlık ve Destekleme Alt Ölçeği, Baba-Destekleme, İzleme,

Yakın İletişim, Çatışma ve Akran Kabulü Alt Ölçeği değişkenleri istatistiksel açıdan anlamlı bir etki yaratmamıştır.

Ergen-anne/baba ilişkilerindeki destekleme değişkeni risk alma davranışlarının anlamlı bir yordayıcısı olmamasına rağmen; anne ve babadan algılanan destek ile risk alma davranışları arasında negatif korelasyon bulunmuştur. Anne ve babadan algılanan desteğin ergenlerin riskli davranışlar gösterme ihtimalini düşürdüğü yönündeki bulgumuz ilgili literatürle örtüşmektedir. Literatürde, aileden alınan duygusal destek azaldıkça ergenin riskli ve suçlu davranış gösterme olasılığının arttığı belirtilmektedir (Windle, 1991; Aksoy, Kahraman ve Kılıç, 2008; Gandur, 2010; Yıldız Peker, 2012). Aileden destek olarak sevgi ve yardım ihtiyacını karşılayan ergenlerin akranlarından ilgi görme ve akran grubuna kabul edilme çabaları daha az olduğu için bu ergenler akran baskısına karşı korunmuş olabilirler. Ayrıca desteklemenin yüksek olduğu ailelerde sıcak, sevecen bir aile ortamının olduğu ve çatışmaların daha az olduğu kabul edildiğinde bu ailelerdeki ergenlerin risk alma davranışlarına katılma olasılıklarının daha düşük olabileceği düşünülmüştür.

Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre, babadan algılanan izleme düzeyi risk alma davranışlarının anlamlı yordayıcısı değil iken; anneden algılanan izleme düzeyi risk alma davranışlarının anlamlı bir yordayıcıdır ve risk alma davranışları ile hem anneden hem de babadan algılanan izleme düzeyi arasında negatif korelasyon vardır. İzleme alt boyutu ile anne babanın ergen arkadaşları ile buluştuğunda ya da biriyle dışarı çıktığında, kiminle olduğunu bilmek istemeleri ve eğer okuldan sonra hemen eve dönmeyecekse nerede olduğunu haber vermesini istemeleri gibi ebeveynin izleme düzeyi belirlenmiştir. Buna göre; ebeveynlerin ergenlerin aktivitelerine katıldıkları, uzaktan bile olsa onları izledikleri, bilgi edinmeye çalıştıkları ve aktiviteleri üzerinde kontrol sağladıkları durumlarda, ergenlerin riskli davranışa karışma olasılığı daha düşüktür. Burada bahsedilen izleme, ebeveynin ergen üzerinde baskı kurmasından uzak olup, sadece nerede olduğu ve ne yaptığı konusunda bilgi sahibi olmasını içermektedir. Çünkü izlemeden farklı bir yaklaşım olan baskı kurmada ergenin riskli davranışlarının arttığı bilinmektedir (Pekel Uludağlı ve Sayıl, 2009). İzleme düzeyine ilişkin elde edilen bulgu; ailenin izlemesinin ergeni riskli davranışlara karşı koruduğu, düşük düzeyde aile kontrolü algılayan ergenlerin anti-sosyal aktivitelere katılım ve risk alma davranışları ya

da suç içeren davranışlara katılımlarının daha yaygın olduğunu gösteren araştırma bulgularıyla tutarlı niteliktedir (Pettit ve ark., 2001; DiClemente ve ark., 2001; Laird ve ark., 2003). Bulut (2010) tarafından yapılan çalışmada boş zamanlarında ne yaptığını anne babası hiçbir zaman bilmeyen ergenlerin kural dışı davranış puanları ara sıra ve çoğu zaman bilenlerden, ara sıra bilenlerin puanları da çoğu zaman bilenlerden anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Buna göre ailesinden düşük düzeyde kontrol algılayan ergenlerin kural dışı davranışlarının daha yüksek düzeyde olduğu gösterilmiştir. DiClemente ve arkadaşları (2001), ebeveynlerinden algıladıkları düşük düzeyde izleme davranışı ile son bir ayda marihuana ve alkol kullanımı; son altı ay içinde bir kavgaya karışma ve tutuklanma yaşantısı arasında anlamlı ilişkiler bulmuşlardır. Anne izleme düzeyi risk alma davranışlarını yordamasına karşın baba izleme düzeyinin anlamlı yordayıcı olmaması; örneklemimizdeki babaların çoğu çalışırken annelerin büyük kısmının çalışmıyor olması ve çocuklar ile daha çok annenin ilgilenerek çocuğu izleyen ebeveynin çoğunlukla anne olmasından kaynaklanmış olabilir.

Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre, babadan algılanan akran kabulü risk alma davranışlarının anlamlı yordayıcısı değil iken; anneden algılanan akran kabulü risk alma davranışlarının anlamlı bir yordayıcıdır ve risk alma ile anneden algılanan akran kabulü arasında pozitif korelasyon vardır. Akran kabulü alt boyutu ile anne babasının ergenin arkadaşlarını ne sıklıkta onayladığı ve arkadaşları ile dışarı çıkmasını ne sıklıkta destekledikleri gibi ebeveynin akran kabulü düzeyi belirlenmiştir. Buna göre annesi arkadaşlarını ve onlarla vakit geçirmesini onaylayan ergenlerin daha fazla risk alma davranışında bulunduğunu gösteren bulgumuz, akran kabulü arttıkça risk alma davranışlarının azaldığını gösteren araştırma sonuçlarıyla (Balkaya ve Ceyhan, 2007) örtüşmemektedir. Bu çalışmada elde edilen, anne-akran kabulü yüksek olan grubun risk alma davranışlarının daha fazla olduğu yönündeki bulgu, sapkın arkadaşlar değişkeninin ergenlerde risk alma davranışının en iyi yordayıcısı olduğu göz önüne alınarak değerlendirildiğinde; ergenin risk alma olasılığı yüksek olan arkadaşları olduğunda, annenin bu arkadaşları onaylaması ve yüksek akran kabulü göstermesi ergenin bu arkadaşları ile daha çok zaman geçirme fırsatı yakalamasına ve daha fazla akran baskısına maruz kalmasına neden olarak risk alma davranışlarına katılımını arttırmış olabilir. Bunun yanı sıra akran kabulü düşük ebeveynler akranlarla geçirilen zamanı

sınırlayarak ya da ergenin sapkın davranış gösteren arkadaşlarını değiştirmesini sağlayarak ergenin sapkın arkadaşlarını dolayısıyla risk alma davranışlarını düşürüyor olabilirler.

Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre baba ile olan yakın iletişim risk alma davranışlarının anlamlı yordayıcısı değil iken; anne ile olan yakın iletişim risk alma davranışlarının anlamlı bir yordayıcıdır ve hem anne hem de baba ile olan yakın iletişim ile risk alma davranışları arasında negatif korelasyon vardır. Yakın iletişim alt boyutu ile ergenin önemli kişisel kararlarını alırken ve okulda sorunları olduğunda anne babasıyla ne sıklıkta paylaştığı gibi ergen-ebeveyn arasındaki yakın ilişki düzeyi belirlenmiştir. Buna göre kararlar alırken anne babasına danışan ve problemleri olduğunda anne babası ile paylaşan ergenlerin risk alma davranışlarına katılımı daha düşüktür. Elde edilen bu bulgu anne ve/veya babası ile yakın iletişim düzeyi yüksek olan ergenlerin risk alma davranışlarına katılımının daha düşük olduğunu gösteren diğer araştırma bulguları ile tutarlı neteliktir (Aksoy ve ark., 2008; Bulut, 2010; Steinberg, 2013; Oman, Vesely ve Aspy, 2005; Demir ve ark., 2005). Yapılan araştırmalarda ebeveynlerin çocuklarının dünya görüşünü anlamaya çalışması, sorunları hakkında konuşması, sevgilerini sözel olarak dile getirmesi gibi olumlu aile içi iletişimin ergenleri kural dışı davranışlar ve suç içeren davranışlardan koruduğu (Oman ve ark., 2005; Bulut, 2010); ilgisiz-kayıtsız tutum gösteren ebeveyne sahip ergenlerin ise alkol, madde bağımlılığı, erken yaşta cinsellik ve suç niteliği taşıyan davranışları sergileme olasılıklarının daha yüksek olduğu söylenmektedir (Steinberg, 2013). Anne babaları ile sıcak ve yakın ilişkilere sahip olan ergenlerin aile tutum ve değerlerini benimsemeleri daha olasıdır. Aksi durumda ergenlerin, genellikle anne-babalarının onaylamadığı riskli davranışlar gösteren arkadaşlar edindikleri görülmektedir (Steinberg, 2013). Bu nedenle ailedeki sıcak, sevecen ve destekleyici ortamın ergenleri risk alan akranlardan da koruyarak riskli davranışlara karşı koruyucu bir işleve sahip olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre babadan algılanan yakınlık risk alma davranışlarının anlamlı bir yordayıcısıdır. Yakınlık alt boyutu ile ergenin anne babasından yeterince sevgi/ilgi görmesi ve onları üzecek bir şey yapmak istememesi gibi ergenin annesine/babasına duyduğu yakınlık belirlenmiştir. Baba formunda tek anlamlı yordayıcı olmasına rağmen anneden algılanan yakınlığın anlamlı bir yordayıcı

olmaması ilgi çekici bulunmuştur. Anneden algılanan yakınlık ile risk alma davranışları arasında anlamlı negatif ilişkiler bulunmasına karşın, yakınlığın anlamlı yordayıcı olmamasında risk alma davranışlarında anlamlı yordayıcı olan anne-yakın iletişim değişkeni ile yüksek korelasyon göstermiş olması ve bu iki değişkenin aynı adımda regresyon analizine dahil edilmiş olmasının etkili olabileceği düşünülmüştür. Ebeveynler ile olan ilişkideki yakınlık ile risk alma davranışları arasındaki negatif korelasyona göre; anne babasından yeterince sevgi/ilgi gördüğünü düşünen ve onları üzecek veya hayal kırıklığına uğratacak bir şey yapmak istemeyen ergenler daha az risk alma davranışında bulunmaktadır. Elde edilen bulgu ilgili literatürde çocuğa onu sevdiğini söyleyen, iltifat etme gibi olumlu duygularını daha fazla ifade eden anne babaların çocuklarının ergenlik döneminde problem davranışlarının daha düşük düzeyde olduğunu ve (Stevens, Vollebergh, Pels, Crijnen, 2007) anne ve/veya babasından yeteri kadar sevgi görmeyen ergenlerin çoğu zaman sevgi gören ergenlere göre daha fazla risk aldığını gösteren araştırma (Bulut, 2010) bulguları ile tutarlı niteliktedir.

Ailesinden yakınlık bulamayan, sorunlarını ailesi ile paylaşamayan ergenlerin akranlarına daha yakın olduğu ve böylelikle akranları tarafından sevilme, onaylanmak, kabul görmek için akran gruplarının benimsediği olumsuz davranışlara ve akran baskısına daha açık olduğu düşünülmektedir. Duygusal açıdan yakın ve destekleyici olup, baskıcı ve yasaklayıcı olmayan, uyumlu aile ilişkileri ergenin olumsuz akran gruplarıyla birlikte olma olasılığını azaltıp akran grubunun olumsuz etkilerinden ergeni koruyarak da ergenin riskli davranışlarına karışmasını engelleyebilmektedir (Bayar, 1999). Bu çalışmada da Ergen-Aile Süreci Ölçeği ile Sapkın Arkadaşlar Ölçeği arasındaki ilişkiler ilgili literatürle uyumlu sonuçlar vermiştir. Anne babaları ile olan ilişkilerinde yakınlığın, desteklemenin, izleme ve yakın iletişim yüksek olduğunu ifade eden ergenlerin daha az sapkın davranışlar gösteren arkadaşlarının olduğu; anne babaları ile olan ilişkilerinde çatışmanın fazla olduğunu söyleyen ergenlerin ise daha çok sapkın davranışlar gösteren arkadaşlarının olduğu bulunmuş olup; bu arkadaşlarının ergeni daha fazla risk almaya itmiş olduğu düşünülmüştür.

Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre Ergen Aile Süreci Ölçeği baba formu alt ölçekleri ile risk alma davranışları arasında anlamlı ilişkiler vardır fakat bu alt ölçeklerden sadece Yakınlık Alt Ölçeği'nin ergenlerde risk alma davranışlarının anlamlı

yordayıcısı olduğu görülmüştür. Baba-Destekleme, İzleme, Yakın İletişim, Çatışma ve Akran Kabulü Alt Ölçeklerinin risk alma davranışlarını yordamamasında Türk toplumunda ergenlerin genel olarak anneleri ile daha yakın ilişkiler kurmalarının ve babaların evde daha az vakit geçirmesi, çocukları ile anne kadar yakın ilişkiler kurmamaları gibi etkenlerin ergen-ebeveyn ilişkilerinde anne ile kurulan ilişki niteliğinin daha önemli hale gelmiş olmasından kaynaklı olabileceği düşünülmüştür. Bunun yanı sıra regresyon analizine anne ve baba alt ölçeklerinin birlikte alınmış olması anne ile olan ilişkileri daha çok ön plana çıkararak baba ile ilişkili alt ölçeklerin etkisini kısıtlamış olabilir. Regresyon analizine anne ve baba formları farklı basamaklarda alınarak ergen baba ilişkisi daha net gözlemlenebilir.

Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre, ergen-baba ilişkisindeki çatışma düzeyi risk alma davranışlarının anlamlı yordayıcısı değil iken; ergen-anne ilişkisindeki çatışma düzeyi risk alma davranışlarının anlamlı bir yordayıcıdır ve hem anne hem baba ilişkisindeki çatışma düzeyi ile risk alma davranışları arasında pozitif korelasyon vardır. Çatışma alt boyutu ile ergenin anne babası ile ne sıklıkta anlaşmazlık ya da tartışma yaşadığı, onlara ne sıklıkta kızgınlık hissettiği gibi ergen-ebeveyn arasındaki çatışma düzeyi belirlenmiştir. Buna göre anne babasıyla sıklıkla anlaşmazlık yaşayan, onlara kızgınlık hisseden, aile içi iletişimde problem yaşayan ergenler daha fazla risk alma davranışında bulunmaktadır. Bu bulgu diğer araştırma bulguları ile tutarlı niteliktedir (Buehler, Benson ve Gerard, 2006; Torrente ve Vazsonyi, 2008; Steinberg, 2013). Aile işlevselliğinin düşük olması ve ailede çatışmaların yaşanmasının ergenlerde görülen sigara, alkol ve diğer uyuşturucu maddelerin kullanımını, erken yaşta cinsel ilişkiye girme ve anti-sosyal davranışları arttırdığı söylenmektedir (Siyez, 2006). Demir ve arkadaşlarının (2005) araştırmasında sorunlu aile atmosferi yaşayan gençlerin, arkadaşları ve flörtleriyle de olumsuz etkileşimleri olduğu ve intihar düşüncesi dahil pek çok sapmış davranış içinde oldukları saptanmıştır. Uzak, düşmanca ya da çatışmalı aile ilişkileri olan ergenlerin diğer ergenlere göre akran baskısına daha yatkın oldukları (Steinberg, 2013), bu durumun da onların diğer ergenlere göre daha fazla risk alma davranışında bulunmasında etkili olabileceği düşünülmüştür.

Araştırmada Algılanan Çevre Sistemi-Uzak Çevre Yapısı değişkenleri olarak değerlendirilen değişkenlerden birisi de akran ilişkileridir. Jessor'a (1998) göre,

akranlar ergenlerin risk alma davranışında önemli bir etkiye sahiptir ve akranların baskısı, ergenlerin risk alma davranışı üzerinde ailenin etkisinden daha fazladır. Bu araştırmada arkadaş ilişkilerindeki bağlılık, güven-özdeşim, kendini açma ve sadakatin ergenlerin risk alma davranışının anlamlı yordayıcıları olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgulara göre arkadaşlık ilişkilerinde yüksek oranda bağlılık hisseden, kendini açan, sadık olan ve düşük oranda güven-özdeşim hisseden ergenler daha çok risk alma davranışı göstermektedir. Bu konuda ilgili literatürde farklı bulgular sunan araştırmaların olduğu görülmektedir. Bu araştırmada elde edilen bulgu arkadaş ilişkilerinde daha çok bağlanan, güvenen ve sadakat gösteren grubun risk alma davranışlarının daha düşük olduğunu gösteren araştırma bulgularıyla örtüşmemektedir (Lansford ve ark., 2003; Yılmaz, 2000).

Araştırmada elde edilen bulgular akranlara bağlılık, güven ve saygı ile antisosyal davranış ve suça yönelme davranışları arasında pozitif ilişki olduğunu; sapan akranlara olan bağlılığın ergenin uyuşturucu kullanma ya da suçlu davranışlarda bulunmasında etkili olduğunu gösteren araştırma bulgularıyla tutarlı niteliktedir. Bazı çalışmalarda risk alan ergenlerin arkadaşlık ilişkilerinde daha çok mahremiyet yaşadıkları, soğuk ve kırılgan ilişkiler yerine arkadaşlarına güvendikleri, birbirlerine bağlı oldukları ortaya koyulmuştur (Brownfield ve Thompson, 1991; Giordano, Cemkovich ve Pugh, 1986).

Arkadaş ilişkilerindeki bir diğer boyut, arkadaşlarla olan ilişkinin kalitesi yüksek, kurulan yakınlık ve geçirilen süre fazla ise; bu arkadaşların risk alma davranışı arttıkça ergenin de risk alma davranışının artmasıdır. Çünkü arkadaşla özdeşleşme derecesi ve benzerlik, ergen üzerinde akran etkisini arttırmaktadır; bu nedenle aralarındaki etkileşim güçlü olan arkadaşlar, genel arkadaş grubuna göre ergen üzerinde daha etkili olmaktadır (Jaccard ve ark., 2005; Agnew, 1991). Buna göre risk alan arkadaşlara bağlı ve sadık olan, onlara kendini açan ergenlerin bu arkadaşlarından etkilenecek risk almaya daha yatkın hale gelmiş olmaları muhtemeldir. Ayrıca akran grubuna bağlılığı ve sadakati yüksek olan ergen üzerinde ailenin etkisi azalmaya başlamaktadır (Akdemir Gangur, 2010). Akranlarıyla daha fazla vakit geçiren ergen ailenin toplumsal kontrolünden ve otorite figüründen uzaklaşarak akran baskısına daha çok maruz kalabilir (Güney, 2007). Kendini kötü hissettiğinde bunu arkadaşları ile paylaşan, ailesi ile ilgili sorunlarını arkadaşlarına açan, arkadaşları başını derde soksa

bile onlarla olan ve başı derde giren arkadaşlarını korumak için gerekirse yalan söylemeyi göze alan ergenler bu dönemde akranlarının kendisini daha iyi anladığını ve saygı duyduğunu düşünebilirler. Bu durum akran grubu içerisinde benimsenen davranış örüntülerinin ve tutumların daha önemli hale gelmesine ve böylece ergenin daha fazla risk alma davranışında bulunmasına yol açmış olabilir. Akdemir Gangur (2010) tarafından yapılan bir araştırmanın bulguları incelendiğinde, araştırma bulgularımızla tutarlı şekilde; suça yönelen ergenlerin risk alma davranışı puanlarının en iyi yordayıcısının Akran İlişkileri Ölçeği'nde yer alan Sadakat Alt Ölçeği olduğu ve Sadakat Alt Ölçeği ile risk alma davranışı arasındaki ikili korelasyonun pozitif yönde ve anlamlı olduğu görülmektedir. Akran ilişkilerindeki sadakat ergeni risk alma davranışında bulunan akranları olsa dahi onlara bağlı kalmaya zorlamaktadır. Arkadaşı ne yaparsa yapsın onun yanında olmanın o dönemde toplumsal olarak özendirilen 'delikanlılık' olarak görülmesi ergeni daha çok risk alma davranışında bulunmaya itiyor olabilir. Bunun yanı sıra akran grubu tarafından kabul edilmenin ve akranlarının kendisi hakkında iyi düşünceler taşımasının ergen için çok önemli olduğu bilinmektedir. Ergenin akranlarına sadık kalmasında ve bağlı olmasının altında akranları tarafından dışlanma korkusu ve kabul görme arzusu yatıyor olabilir. Bu da yine ergenin hissettiği akran baskısını arttırarak risk almasını arttırmış olabilir.

IV.3.4. Algılanan Çevre Sistemi-Yakın Çevre Yapısı İçerisinde Değerlendirilen Değişkenlerin Risk Alma Davranışlarını Yordama Gücüne İlişkin Bulguların Tartışılması

Algılanan Çevre Sistemi-Yakın Çevre Yapısı değişkenleri olarak modele eklenen Sapkın Arkadaşlar Ölçeği ve Ailede Alkol Kullanımı değişkenlerinin toplam varyansın .26'sını açıkladığı ve iki değişkenin de ergenlerde risk alma davranışının anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmektedir.

Elde edilen bulgulara göre ergenin riskli davranışlar gösteren akranları arttıkça risk alma davranışının arttığı görülmüştür. Sapkın arkadaşlar ölçeğine ilişkin elde edilen bu bulgu; ergenin risk alma davranışlarının en güçlü ve tutarlı yordayıcılarından birinin risk alan arkadaşların varlığı olduğunu ve riskli davranışlar gösteren arkadaşla sahip olan

ergenlerin arkadaşları bu tür davranışlar göstermeyenlere göre daha fazla risk alma davranışında bulunduğunu gösteren araştırma bulgularıyla tutarlı niteliktedir (Delikara, 2000; Yılmaz, 2000; Arnett, 1992; Berk, 1998; Goldstein ve ark., 2005; Aras ve ark., 2007). Lise öğrencilerinde arkadaş özelliklerinin, ergenin uyuşturucu madde kullanımına etkisinin araştırıldığı bir çalışmada madde kullanan arkadaşın sahip olmanın maddeye başlama riski oluşturan en önemli etken olduğu ve madde kullanan arkadaşları olanların, madde kullanma riskinin yaklaşık 6 kat fazla olduğu görülmüştür (Erdem, Eke, Ögel ve Taner, 2006). Jessor'a göre geleneklere uymayan, sapkın ya da marjinal davranışlara hoşgörü gösteren, herhangi bir toplumsal kurumla bağlantısı olmayan bireylerden oluşan çevrelerde yaşayan gençlerin, madde kullanma, riskli cinsellik gibi her türlü riskli davranışı göstermesi olasıdır (Jessor, 1991).

Sapkın arkadaşların ergenin risk alma davranışlarını arttırması Sosyal Öğrenme Kuramı'ndaki model alma ile de açıklanmakla birlikte ergenin risk alma davranışları ve sapkın arkadaşların varlığı arasındaki ilişkide hala açıklığa kavuşturulması gereken bir nokta bulunmaktadır. Acaba ergenler risk alan akranları olduğu için mi risk almaya yönelmektedir, yoksa risk almaya eğilimli olan ve hali hazırda zaten bu davranışları gösteren ergenler kendileri gibi bu davranışları gösteren kişileri kendilerine daha yakın görüp bu kişilerden mi arkadaş edinmektedir? Yapılacak araştırmalarda bu noktanın aydınlatılması ergenin risk alma davranışları ile risk alan arkadaşları arasındaki ilişkinin açıklanmasına katkı sağlayacaktır.

Elde edilen bulgulara göre ailede alkol kullanımının risk alma davranışının anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmüş; ailesinde alkol kullanıldığını söyleyen ergenlerin ailesinde alkol kullanımı olmayan ergenlere göre daha fazla risk alma davranışında bulundukları tespit edilmiştir. Ayrıca ailede alkol kullanım düzeyi ile risk alma davranışı puanları arasındaki ikili korelasyon pozitif yönde ve anlamlı olarak bulunmuştur. Buna göre ailede anne-baba-kardeş-ağabey gibi alkol içen bireylerin sayısı arttıkça ergenin risk alma davranışı puan ortalamaları da artmaktadır. Bu bulgu ebeveynleri risk alma davranışları sergileyen ergenlerin daha fazla risk aldığını gösteren araştırma bulgularıyla tutarlı niteliktedir (Erdoğan, 2005; Aras ve ark., 2007; Yılmaz, 2000; Güney, 2007; Hessler, 2008; Little ve Steinberg, 2006; Bulut, 2010). Yapılan araştırmalarda ebeveynlerin risk alma davranışları sergilediği durumda ergenin de bu

davranışları sergileme olasılığının arttığı belirtilmektedir. Aile ile ilgili çeşitli değişkenlere göre risk alma davranışlarının tartışıldığı bölümde ilgili araştırmalar verilerek bu konu tartışılmıştır.

V. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırmadan elde edilen bulgular neticesinde ulaşılan genel sonuçlar belirtilmiş ve elde edilen sonuçlara yönelik alanda çalışanlara, ailelere ve bu konuyu çalışacak yeni araştırmacılara öneriler sunulmuştur.

Problem Davranış Kuramı'nda tanımlanan sistemlerin tümünün risk alma davranışlarını yordadığı görülmüştür. Risk alma davranışlarının en güçlü yordayıcısı problem davranışlarla ilgili ebeveyn ve arkadaş modelleri ile ebeveynlerin ve arkadaşların onayını içeren Algılanan Çevre Sistemindeki Yakın Yapıdır. Bunu ebeveyn ve arkadaş ilişkilerinin değerlendirildiği Algılanan Çevre Sistemindeki Uzak Yapı izlemektedir. Yaş, cinsiyet, ailenin gelir düzeyi ve anne-babanın eğitim düzeyi ile ilgili faktörlerin değerlendirildiği Sosyal Çevre Sisteminin yordama gücü bakımından üçüncü sırada geldiği ve son olarak Kişilik Sisteminin risk alma davranışları üzerinde açıklanan varyansa en düşük katkıyı sağlayan sistem olduğu tespit edilmiştir. Kişilik Sisteminde kişinin kişilik yapısı değil, kişiliğini belirleme de önemli olan yapılar değerlendirilmektedir. Bu araştırmada kişilik sistemi içerisinde değerlendirilen problem çözme becerileri risk alma davranışlarında açıklanan varyansa en düşük katkıyı sağlayan değişken olmasına rağmen; bu araştırma yapılacak müdahale çalışmalarında Problem Çözme Becerilerinin de geliştirilmesinin risk alma davranışlarının azaltılmasında etkili olacağını göstermiştir. Çünkü Algılanan Çevre Sistemi Yakın Yapı içerisinde değerlendirilen sapkın arkadaşların varlığı ve ailede alkol kullanımı değişkenleri analize dahil edildiğinde ilk üç adımda anlamlı etki yaratan yaş, baba eğitim düzeyi, Sorumluluk Almama Alt Ölçeği, Israrcı-Sebatkar Yaklaşım Alt Ölçeği, Anne-İzleme Alt Ölçeği, Anne-Yakın İletişim Alt Ölçeği, Baba-Yakınlık Alt Ölçeği ve Akran İlişkileri-Kendini Açma Alt Ölçeği değişkenleri modelde anlamlı etki yaratmaktan uzaklaşmasına rağmen Yapıcı Problem Çözme Becerileri risk alma davranışları üzerinde anlamlı yordayıcı olma etkisini sürdürmüştür. Bunun yanı sıra dördüncü adımda yukarıda sayılan değişkenlerin yordayıcı özelliklerini kaybetmeleri

ergenin sapkın arkadaşlarının risk alma davranışlarının en güçlü yordayıcı olduğunu göstermiştir. Burada sapkın arkadaş varlığının risk alma davranışlarını yordamada diğer sistemler içerisinde değerlendirilen bazı değişkenlerden daha güçlü ve tutarlı olduğu; bunun yanı sıra sapkın arkadaşların varlığında ergenin anne-baba ilişkilerindeki bir çok değişkenin yordayıcı özelliğini yitirmesine rağmen Yapıcı Problem Çözme Becerilerinin önemini koruduğu görülmüştür.

Bu araştırma ergenlerdeki problem çözme becerileri ile aile-akran ilişkileri, akran risk alma davranışları ve ergenin risk alma davranışlarını aynı çalışma içinde inceleyen ilk çalışmadır. Buna benzer çalışmalar yapılarak, elde edilen bulguların yeni bulgularla desteklenmesi yararlı olacaktır. Araştırmada ele alınan ve risk alma davranışlarını yordayıcısı olduğu tespit edilen değişkenlerin ergenlerin risk alma davranışlarına ilişkin toplam puanlarındaki varyansın % 55'ini açıklamış olmaları, ergenlerin risk alma davranışlarına ilişkin % 45'lik bir bölümünün hala açıklanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Araştırmada Problem Davranış Kuramı kapsamında ele alınan sistemlerin daha ayrıntılı incelenmesi ve her sistemin risk alma davranışlarını yordama gücünün daha net belirlenmesi için sistemler içerisinde ele alınan değişkenlerin arttırılması gerektiği düşünülmektedir. Bu konuda çok boyutlu değerlendirme yapan araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Araştırmada Kişilik Sistemi içerisinde ergenlerin kişilerarası problem çözme becerisileri değerlendirilmiştir. Kişilik sistemi içerisindeki motivasyonel yapı, kişisel inanç yapısı ve kişisel kontrol yapısında bulunan başarıya, sağlığa, okula, geleceğe ilişkin değerler ve beklentiler, yıkıcılık toleransı, sosyal eleştiri, yabancılaşıma ve benlik algısı gibi değişkenlerinin değerlendirildiği yeni araştırmalar yapılabilir.

Bu araştırmanın örneklemini İstanbul ilinde, Maltepe İlçe Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı liselerde öğrenim gören öğrenciler oluşturduğu için sonuçların genellenebilirliği İstanbul ili ile sınırlı kalmıştır. Başka illerde benzer çalışmalar yapılarak daha geniş evren ve örneklemelere ulaşılması önerilmektedir. Ayrıca yaş ranjı daha geniş alınarak ortaokul, ilkokul ve üniversite öğrencilerini kapsayan örneklem grubu ile çalışılabilir.

Araştırma için kullanılan ölçekler kişisel bildirime dayalı olması ve sadece ergenlerden veri toplanması bu çalışmanın önemli sınırlılıklarından biridir. İleriki

çalışmalarda ergen-aile ilişkileri değerlendirilirken ailelerin bildirimlerine yer verilmesi, ergenin problem çözme becerileri değerlendirilirken öğretmenleri, akranları ve ailesinde değerlendirmelerinin alınması daha doğru sonuçlar sağlayabilir.

Ergenlerde risk alma davranışlarının azaltılması için okullarda görev alan psikolojik danışmanlar risk altında olan grupları tespit edip önleyici müdahale çalışmaları yapabilirler. Risk alma davranışlarını önleme amaçlı rehabilitasyon proğramları hazırlanarak ergenlere anlaşmazlıkları çözme, sağlıklı ilişkiler kurma, arkadaş seçimi, problem çözme becerileri, öfke kontrol becerileri hakkında seminerler verilebilir. Risk altında olan gruplar belirlenerek onlarla grup terapileri yapılabilir, bireysel danışmanlık hizmetleri verilebilir. Bunun yanı sıra ailelere yönelik programlar hazırlanarak ergenlik döneminin özellikleri ve bu dönemde ergen ile nasıl daha sağlıklı ilişkiler kurabilecekleri anlatılabilir; risk alma davranışları ve ergeni bu davranışlardan nasıl koruyacakları hakkında bilgilendirme yapılabilir. Araştırma sonucu risk alma davranışlarında akran etkisinin büyük olduğu görölmektedir. Ergenlerin ebeveyn denetimi olmadan akranları ile geçirdikleri zamanlar resim, müzik, tiyatro, spor gibi etkinlikler aracılığıyla daha kontrollü hale getirilebilir. Aileler çocuklarının arkadaş seçimi ve arkadaş denetimi konusunda bilinçlendirebilir.

KAYNAKÇA

- Acun Kapıkıran, N. ve Fiyakalı, C. (2005). Lise öğrencilerinde akran baskısı ve problem çözmeye. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 11-17.
- Agnew, R. (1991). The interactive effects of peer variables on delinquency. *Criminology*, 29 (1), 47-72.
- Akdemir Gandur, P. (2010). *Suçta yönelen ergenlerin risk alma davranışlarının yordanması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Akduman, G.G., Akduman, B. ve Cantürk, G. (2007). Ergen suçluluğunda bazı kişisel ve ailesel özelliklerin incelenmesi. *Türk Pediatri Arşivi*, 42, 156–161.
- Aksoy, A.B., Kahraman, Ö.G. ve Kılıç, Ş. (2008). Ergenlerin algıladıkları ebeveyn izleme ve destek davranışları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(15), 1-14.
- Aksoy, K. (2006). *Lise öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelere ilişkin tutumları ve bu tutumlara etki eden değişkenlerin incelenmesi*. Bilim Uzmanlığı Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Alexander, C., Piazza, M., Mekos, D. ve Valente, T. (2001). Peers, schools, and adolescent cigarette smoking. *The Journal of Adolescent Health: Official Publication Of The Society For Adolescent Medicine*, 29 (1), 22–30.
- Alexander, C.S., Kim, Y.J., Ensminger, M., Johnson, K.E., Smith, B.J. ve Dolan, L.J. (1990). A measure of Risk Taking for Young Adolescents: Reliability and Validity Assessments. *Journal of Youth and Adolescence*, 19 (6), 559-69.
- Andrews, M., Ainley, M. ve Frydenberg, E. (2004). Adolescent engagement with problem solving tasks: the role of coping style, self-efficacy, and emotions. In *Proceeding of the AARE International Conference*.
- Aras, Ş., Günay, T., Özcan, S. ve Orçin, E. (2007). İzmir ilinde lise öğrencilerinin riskli davranışları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 8, 186-196.
- Archer, S. L. ve Waterman, A. S. (1990). Varieties of identity diffusions and foreclosure: An exploration of subcategories of the identity statuses. *Journal of Adolescent Research*, 5, 96–111.

- Arnett, J. J. (1992). Reckless behavior in adolescence: a developmental perspective. *Developmental Review*, 12 (4), 339-373.
- Arnett, J. J. (1999). Adolescent storm and stress reconsidered. *American Psychologist*, 54 (5), 317-326.
- Arslan, C. (2010). Öfke ve öfkeyi ifade etme biçimlerinin, stresle başa çıkma ve kişilerarası problem çözme açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10 (1), 7-43.
- Arslan-Şahin, G. (2011). *Ankara'daki iki lisenin öğrencilerinde riskli sağlık davranışları ve bunlara akran baskısı ile diğer bazı faktörlerin etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Atak, H. (2011). Yetişkinliğe geçiş yıllarında sigara içme davranışının psikososyal belirleyicileri ve sigara içmenin yaşam doyumu ve öznel iyi oluşla ilişkisi. *Klinik Psikiyatri*, 14, 29-43.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R.C., Smith, E.E., Bem, D.J. ve Hoeksema, S.N. (1999). *Psikolojiye giriş*. (Çev: Yavuz Alogan). Arkadaş Yayınları. Ankara.
- Arslan, C., Hamarta, E., Arslan, E. ve Saygın, Y. (2010). Ergenlerde saldırganlık ve kişilerarası problem çözmenin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(1), 379-388.
- Balkaya, A. ve Ceyhan, E. (2007). Lise öğrencilerinin suç davranışı düzeylerinin bazı kişisel ve ailesel nitelikler bakımından incelenmesi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 3(11), 13-27.
- Basmacı, K. S. (1998). *Üniversite öğrencilerinin problem çözme becerilerini algılamalarının bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Batıgün, A. D. (2002). *Gençler ve intihar: diğer yaş gruplarıyla farklılaşan özellikler* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Ankara.
- Bayar, N. (1999). *Ergenlerde risk alma davranışı: içtepisellik, aile yapısı ve demografik değişkenler açısından gelişimsel bir inceleme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bayar, N. ve Sayıl, M. (2005). Brief report: risk taking behaviors in a non-western urban adolescent sample. *Journal of Adolescence*, 28, 671-676.

- Bayhan, P. ve Işıtan, S. (2010). Ergenlik döneminde ilişkiler: akran ve romantik ilişkilere genel bakış. *Aile ve Toplum, Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 5(20), 33-44.
- Berndt, T. J. (1999). Friends' influence on students' adjustment to school. *Educational Psychologist*, 34, 15–28.
- Blum, R.W., Beuhring, T., Shew, M.L., Bearinger, L.H., Sieving, R.E. ve Resnick, M.D. (2000). The effects of race/ethnicity, income, and family structure on adolescent risk behaviors. *Journal Of Public Health*, 90, 1879-1884.
- Brownfield, D. ve Thompson, K. (1991). Attachment to peers and delinquent behavior. *Canadian Journal of Criminology*, 1, 45-60.
- Buehler, C., Benson, M.J. ve Gerard, J.M. (2006). Interparental hostility and early adolescent problem behavior: the mediating role of specific aspects of parenting. *Journal Of Research On Adolescence*, 16(2), 265–292.
- Bulut F. (2010). *Ergenlerde görülen kuraldışı davranışların aile işlevselliği, aile risk faktörü ve yaşam kalitesi açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Bulut, N. (2007). Okul psikolojik danışmanlarının yaşam doyumu stresle başa çıkma stratejileri ve olumsuz otomatik düşünceleri arasındaki ilişkiler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(27) 1-13.
- Campo, A. T. ve Rohner, R.P. (1992). Relations between perceived parental acceptance-rejection, psychological adjustment and substance abuse among young adults. *Child Abuse & Neglect*, 16, 429-440.
- Capaldi, D. M., Stoolmiller, M., Clark, S., ve Owen, L. D. (2002). Heterosexual risk behaviors in at-risk young men from early adolescence to young adulthood: Prevalence, prediction, and association with STD contraction. *Developmental Psychology*, 38(3), 394–406.
- Castrucci, B.C. ve Gerlach, K.K. (2006). Understanding the association between authoritative parenting and adolescent between authoritative parenting and adolescent smoking. *Maternal and Child Health Journal*, 10(2), 217-224.
- Cenkseven Önder, F. ve Yılmaz, Y. (2012). Ortaöğretim öğrencilerinde görülen kuraldışı davranışları yordamada yaşam doyumu ve anne-baba stillerinin rolü. *Kuram ve*

Uygulamada Eğitim Bilimleri (Educational Sciences: Theory & Practice), 12(3), 1737-1748.

Cernkovich, S. A. ve Giordano, P. C. (1987). Family relationships and delinquency. *Criminology*, 25, 295-321

Chang, E. C. D’Zurilla, T. J. ve Sanna, L. J. (2004). *Social problem solving: Theory, research and training*. Washington, DC: American Psychological Association.

Cui, M., Conger, R. D., Bryant, C. M. ve Elder, G. H. (2002). Parental behavior and the quality of adolescent friendships: A social-contextual perspective. *Journal of Marriage and Family*, 64, 676-689.

Currie, C., Roberts, C., Morgan, A., Smith, R., Settertobulte, W., Samdal, O., ve Barnakov- Rasmussen, V. (2004). *Young people's health in context*. C. Currie (Ed.). World Health Organization Regional Office for Europe.

http://www.who.int/immunization/hpv/target/young_peoples_health_in_context_who_2011_2012.pdf

Çam, S. ve Tümkaya, S. (2007). Kişilerarası problem çözme envanteri’nin (KPÇE) geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3 (28), 95-111.

Çam, S. ve Tümkaya, S. (2008). Kişilerarası problem çözme envanteri lise öğrencileri formu’nun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(2), 1-17.

Çelikkaleli, Ö. ve Gündüz, B. (2010). Ergenlerde problem çözme becerileri ve yetkinlik inançları. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 361-377.

D’Zurilla T. J. ve Nezu AM. (1990). Development and preliminary evaluation of the social problem solving inventory: a psychological assessment. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 2, 56-163.

D’Zurilla, T. J. ve Nezu, A.M. (2007). *Problem- Solving Therapy: A positive approach to clinical intervention, Third Edition*. Springer Publishing Company.

D’Zurilla, T. J., Chang, E. C. ve Sanna, L. J (2003). Self-esteem and Social Problem Solving as predictors of aggression in college students. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 22, 424-440.

- D'Zurilla, T. J. ve Nezu, A. M. (1999). *Problem Solving Therapy: A social competence approach to clinical intervention*. New York: Springer Publishing.
- Danışık, N. D. (2005). *Ergenlerin sürekli öfke ifade tarzları ile problem çözme becerileri arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Delikara, İ., E. (2000). *Ergenlerin akran ilişkileri ile suç kabul edilen davranışlar arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara
- Demir, N. Ö., Baran, A. G. ve Ulusoy, D. (2005). Türkiye’de ergenlerin arkadaş-akran grupları ile ilişkileri ve sapmış davranışlar: Ankara örnekleme. *Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 32, 83-108.
- Deniz, N. (2011). *Liseye devam eden ergenlerin risk alma davranışları ile mükemmeliyetçilik düzeyleri arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- DiClemente, R.J., Gina M. Wingood, G.M., Crosby, R., Sionean, C., Cobb, B.K., Harrington, K., Davies, S., Hook, E. W. ve Kim Oh, M. (2001). Parental monitoring: Association with adolescents’ risk behaviors. *Journal Of The American Academy Of Pediatrics*, 107, 6, 1363-1368.
- Dodge, K. A. ve Price, J. M. (1994). On the relation between social information processing and socially competent behavior in early school-aged children. *Child Development*, 65 (5), 1385-1397.
- Dora, S. (2003). *Sosyal problem çözme envanteri (revize edilmiş formu)’nin Türkçe’ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- D'Zurilla, T. J. ve Nezu, A. (1982). Social problem solving. *Advances in Cognitive-Behavioral Research and Therapy*, 1, 201-274.
- D'Zurilla, T. J., Nezu, A. M. ve Maydeu-Olivares, A. (2004). Social Problem Solving: Theory and Assessment. Chang, E.C., D’ Zurilla, T.J. ve Sanna, L.J. (Editors), *Social Problem Solving: Theory, Research and Training*. Washington, DC: American Psychological Association.

- D'Zurilla, T.J. ve Goldfried, M.R. (1971). Problem Solving and Behavior Modification. *Journal of Abnormal Psychology*, 78(1), 107-126.
- Eccles, J., Wigfield, A. ve Brynes, J. (2003). Cognitive development in adolescence. In I.B. Weiner (Ed.). *Handbook of Psychology (Vol. VI)*. New York: Wiley.
- Elkind, D. (1967). Egocentrism in adolescence. *Child Development*, 38, 1025-1034.
- Elkind, D. (1980). Strategic interactions in early adolescence. J. Adelson (Ed.), *Handbook of adolescent psychology içinde*, (s. 432-444). New York: Wiley.
- Ellickson, P., Saner, J. ve McGuigan, K. A. (1997). Profiles of violent youth: Substance use and other concurrent problems. *American Journal of Public Health*, 87, 985- 991.
- Elliott, T.R. ve Godshall, J.F. (1991). Problem Solving Appraisal and psychological adjustment following spinal cord injury. *Cognitive Therapy and Research*, 15, 387-398.
- Engels, R.C.M.E., Vitaro, F., Blokland, E. D.E., Kemp, R. ve Scholte, R.H. J (2004). Influence and selection processes in friendships and adolescent smokingbehaviour: the role of parental smoking. *Journal of Adolescence*, 27 531-544.
- Ercan, O., Alikashiöglu, M., Erginöz, E., Kaymak, A. D., Birol, H. İ. ve Aktuğlu, Ç. (2001). İstanbul lise gençlerinde riskli davranışların sıklığı ve cinsiyete göre dağılımı. *Türk Pediatri Arşivi*, 36, 199-211.
- Erdem, G., Eke, C.Y., Ögel, K. ve Taner, S. (2006). Lise öğrencilerinde arkadaş özellikleri ve madde kullanımı. *Journal of Dependence*, 7, 111-116.
- Erdoğan, Y. (2005). Suça yönlendirilen ve yönlendirilmeyen çocukların aile ilişkileri ile saldırganlık davranışlarının karşılaştırılması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 12(3), 106-114.
- Ergin, B. E. (2009). *Kişilerarası problem çözme davranışı, yetişkinlerdeki bağlanma biçimleri ve psikolojik rahatsızlık belirtileri arasındaki ilişkiler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erickson, K. G., Crosnoe, R. ve Dornbush, S. M. (2000). A social process model of adolescent deviance: Combining social control and differential association perspective. *Journal of Youth and Adolescence*, 29, 395-425.

- Erözkan, A. (2014). Analysis of social problem solving and social self-efficacy in prospective teachers. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 14 (2), 447-455.
- Ersever, Ö. H. (1996). *Karar verme becerileri kazandırma programının ve etkileşim grubu deneyiminin üniversite öğrencilerinin karar verme stilleri üzerindeki etkileri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Eryılmaz Gülgez, Ö. ve Kısaç, İ (2014). Lise öğrencilerinin olumsuz risk alma davranışlarının yaş, cinsiyet ve psikolojik belirtiler değişkenleri açısından incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*. 33, 122-136
- Eskin, M. (2003). *İntihar (Açıklama, değerlendirme, tedavi, önleme)*. Ankara: Çizgi Tıp Yayınevi.
- Esme A. L., Tverskoy, A. ve D’Zurilla, T. J. (2005). The relations of internalizing symptoms to conflict and interpersonal problem solving in close relationships. *Cognitive Therap and Research*, 29(4), 445-462.
- Essau, C. (2004). Risk-taking behaviour among German adolescent. *Journal of Youth Studies*, 7(4): 499-512.
- Field, T., Lang, C., Yando, R. ve Bendell, D. (1995). Adolescents’s intimacy with parents and friends. *Adolescence*, 30, 133- 140.
- Fletcher, A. C., Steinberg, L. ve Williams-Wheeler, M. (2004). Parental influences on adolescent problem behavior: Revisiting Stattin and Kerr. *Child Development*, 75, 781- 796.
- Galambos, N. L. ve Maggs, J. L. (1991). Out-of-school care of young adolescents and self- reported behavior. *Developmental Psychology*, 27, 644-655.
- Gallatin, J. (1995). Ergenlik kuramları. *Ergenliği anlamak*. (Ed: B. Onur). 49-80s. Ankara: İmge Yayınevi.
- Geldard, K ve Geldard, D. (2013). *Ergenler ve gençlerle psikolojik danışma* (Çev. Ed. Metin Pişkin). Ankara: Nobel Yayınları.
- Giordano, P. C., Cernkovich, S. A. ve Pugh, M. D. (1986). Friendships and delinquency. *American Journal of Sociology*, 91(5), 1170-1202.

- Goldstein, S. E., Davis-Kean, P. E. ve Eccles, J. S. (2005). Parents, peers, and problem behavior: a longitudinal investigation of the impact of relationship perceptions and characteristics on the development of adolescent problem behavior. *Developmental Psychology*, 41, 401-413.
- Gonzalez, J. ve Tiffany, F. (1994). Adolescents perceptions of their risk taking behavior, *Adolescence*, 29, 701-7011.
- Gonzalez, J., Field, T., Yando, R., Gonzalez, K., Lasko, D. ve Bendell D. (1994) Adolescents' Perceptions of their risk-taking behavior. *Journal of Adolescence*, 29, 701-709.
- Gökengin, D., Yamazhan, T., Özkaya, D., Aytuğ, S., Ertem, E., Arda, B. ve Serter, D. (2003). Sexual knowledge, attitudes, and risk behaviors of students in Turkey. *Journal of School Health*, 73(7), 258-263.
- Greene K., Krcmar M., Walters L. H., Rubin D. L. ve Hale J. L. (2000). Targeting adolescent risk-taking behaviors: the contributions of egocentrism and sensation-seeking. *Journal of Adolescence*, 23, 439-461.
- Gullone, E. ve Moore, S. (2000). Adolescent risk-taking and the five factor model of personality. *Journal of Adolescence*, 23(4), 393-407.
- Gullone, E., Moore, S., Moss, S. ve Boyd, C. (2000). The adolescent risk-taking questionnaire: Development and psychometric evaluation. *Journal of Adolescent Research*, 15(2), 231-250.
- Güçray, S. (2001). Ergenlerde karar verme davranışlarının öz saygı ve problem çözme becerileri algısı ile ilişkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(8), 106-121.
- Güner, P. (2000). Sorunlarla etkili başetme yolu: problem çözme. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 3(1), 62-27.
- Güney, N. (2007). *Ergenlikte risk almanın içsel kaynaklarının ben merkezlilik, akran baskısı, sosyo-ekonomik düzey ve cinsiyet açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Haines, J. ve Williams, C. (2003). Coping and problem solving of self-mutilators. *Journal of Clinical Psychology*, 59(10), 1097-1106.

- Hains A. A. ve Hermann L. P. (1989). Social cognitive skills and behavioural adjustment of delinquent adolescents in treatment. *Journal of Adolescence*, 12, 323–328.
- Hamarta, E. (2009). A prediction of self-esteem and life satisfaction by social problem solving. *Social Behavior and Personality*, 37, 73–82.
- Hartup, W.W. ve Stevens, N. (1997). Friendships and adaptation in the life course. *Psychological Bulletin*, 121, 335-370.
- Hawkins, J. D., Catalano, R. F. ve Miller, J. Y. (1992). Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood: implications for substance abuse prevention. *Psychological Bulletin*, 112(1), 64-105.
- Hazır, K. ve Budak, G. (2009). Çalışanlarda benlik saygısının, problem çözme tarzlarına etkileri, sağlık personeli üzerinde uygulamalı bir araştırma. *Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Dergisi*, 8(1),
- Heppner, P.P. ve Petersen, C. H. (1982). The development and implications of a personal problem-solving inventory. *Journal of Counseling Psychology*, 29, 66-75.
- Heppner, P. P., Reeder, B. L. ve Larson, L. M. (1983). Cognitive variables associated with personal problem-solving appraisal: Implications for counseling. *Journal of Counseling Psychology*, 30(1), 537-545.
- Hesselbrock, M. N., Hesselbrock, V. M. ve Chartier, K. G. (2013). Genetics of alcohol dependence and social work research: Do they mix?. *Social Work in Public health*, 28(3-4), 178-193.
- Hessler, D. (2008). *Family stressors, emotional competence and adolescent risky behaviors*. DoctoraThesis, University Of Washington, USA.
- Hoffman, J. P. (2006). Family structure, community context and adolescent problem behaviors. *Journal of Youth Adolescence*, 35, 867-880.
- İşmen, E. (2001). Duygusal Zeka ve Problem Çözme. *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 111-124.
- Jaccard, J., Blanton, H. ve Dodge, T. (2005). Peer influences on risk behavior: An analysis of the effects of a close friend. *Developmental Psychology*, 41, 135-147.

- Jaffee, W. B. ve D'Zurilla, T. J. (2009). Personality, problem solving, and adolescent substance use. *Behavior Therapy*, 40(1), 93-101.
- Jessor, R. (1991). Risk Behavior in Adolescence: A Psychosocial Framework For Understanding And Action. *Journal Of Adolescent Health*, 12, 597-605.
- Jessor, R. (1998). New perspectives on adolescent risk behavior. (Ed: R. Jessor). *New Perspectives on Adolescent Risk Behavior*. USA: Cambridge University Pres. <http://en.bookfi.net/book/1172041>.
- Jessor, R., (1987). Problem behavior theory, psychosocial development, and adolescent problem drinking. *Bristish Journal of Addiction*, 82, 331-342.
- Jessor, R., Donovan, J.E. ve Costa, F. M. (1994). *Beyond adolescence; Problem behavior and young adult development*. USA: Cambridge University Press. <http://en.bookfi.net/book/1054815>
- Jessor, R., Turbin, M., Costa, F.M., Dong, Q., Zhang, H. ve Wang, C. (2003). Adolescent problem behavior in China and United States: A cross-national study of psychosocial protective factors. *Journal of Research on Adolescence*, 13(3), 329-342.
- Kaner, S. (2000). Akran İlişkileri Ölçeği ve Akran Sapması Ölçeği geliştirme çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 33(1-2), 67-75.
- Kann, L., Warren, C. W., Harris, W. A., Collins, J. L., Williams, B. I., Ross, J. G., ve Kolbe, L. J. (1996). Youth risk behavior surveillance—United States, 1995. *Journal of school health*, 66(10), 365-377.
- Karabekiroğlu, K. (2015). *Anne-babalar için ergen ruh sağlığı rehberi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kazel, Y. (2001). *Erinlik grubu öğrencilerinin risk almaya yönelik davranışı ve öğretmenlerinin algılaması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Kesen, N. F., Deniz, M. E. ve Durmuşoğlu, N. (2007). Ergenlerde saldırganlık ve öfke düzeyleri arasındaki ilişki. Yetiştirme yurtları üzerinde bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 353-364.

- Kıran Esen, B. (2002). *Akran baskısı düzeyi farklı olan öğrencilerin risk alma davranışı, sigara içme davranışı ve okul başarılarının incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Kıran Esen, B. (2003). Akran Baskısı, Akademik Başarı ve Yaş Değişkenlerine Göre Lise Öğrencilerinin Risk Alma Davranışının Yordanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 24, 79-85.
- Klein, J. D., Brown, J. D., Childers, K. W., Oliveri, J., Porter, C. ve Dykers, C. (1993). Adolescents' risky behavior and mass media use. *Pediatrics*, 92, 24-31.
- Korkut, F. (1994) Sigara içen ve içmeyen öğrencilerin sürekli kaygı düzeyleri ve problem çözme becerileri. *Eğitim ve Bilim*. 20 (102), 13-21.
- Korkut, F. (2002). Lise öğrencilerinin problem çözme becerileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 177-184
- Korkut, F. (2007). *Okul temelli önleyici rehberlik ve psikolojik danışma* (2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kulaber Demirci, M. (2013). Etkili problem çözme becerilerini öğrenen ergenlerin karşılaştıkları sorunları bu becerileri kullanarak çözebilmesi. http://www.bilka.org.tr/bir-aksiyon-arastirmasi_6957.html (20.05.2016).
- Kulaksızoğlu, A. (2011). *Ergenlik psikolojisi*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Kuperminc, G. P. ve Allen, J. P. (2001). Social orientation: Problem behavior and motivations toward interpersonal problem solving among high risk adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 30, 597-622
- Kuzgun, Y. (1992). *Rehberlik ve psikolojik danışma*. Ankara: ÖSYM Yayınları.
- Kuzgun, Y. ve Eldeleklioğlu, J. (2005). *Ana baba tutumları ölçeği. PDR'de kullanılan ölçekler* (ed. Yıldız Kuzgun, Feride Bacanlı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Laird, R. D., Pettit, G. S., Dodge, K. A. ve Bates, J. E. (1999). Best friendships, group relationships, and antisocial behavior in early adolescence. *Journal of Early Adolescence*, 19, 413-437.

- Laird, R.D., Pettit, G.S., Bates, J.E. ve Dodge, K.A. (2003). Parents' monitoring relevant knowledge and adolescents' delinquent behavior: Evidence of correlated developmental changes and reciprocal influences. *Child Development*, 74(3), 752-768.
- Lammers, C., Ireland, M., Resnick, M. ve Blum, R. (2000). Influences on adolescents' decision to postpone onset of sexual intercourse: A survival analysis of virginity among youths aged 13 to 18 years. *Journal of Adolescent Health*, 26, 42-48.
- Lansford, J. E., Criss, M. M., Pettit, G. S., Dodge, K. A. ve Bates, J. E. (2003). Friendship quality, peer group affiliation, and peer antisocial behavior as moderators of the link between negative parenting and adolescent externalizing behavior. *Journal of Research on Adolescence*, 13, 161-184.
- Lindberg, D. L., Burgess, S. ve William, S. (2000). *Multiple Threats: The Co-Occurrence of Teen Health Risk Behaviour*. The Urban Institute, Washington, DC.
<http://www.urban.org/UploadedPDF/multiplethreats.pdf>
- Little, M. ve Steinberg, L. (2006). Psychosocial correlates of adolescent drug dealing in the inner city, potential roles of opportunity, conventional commitments, and maturity. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 43 (4), 357-386.
- Lochman J. E. ve Dodge, K. A. (1994). Social-cognitive processes of severely violent, moderately aggressive, and nonaggressive boys. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 62 (2), 366-374.
- Lochman, J.E. (1992). Cognitive behavioral intervention with aggressive boys. Three year follow up and preventive effects. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 60(3), 426-432.
- Ma, H. K., Shek, D.T.L., Cheung, P.C. ve Oi Bun Lam, C. (2000). Parental, peer and teacher influences on the social behavior of hong kong chinese adolescents, *Journal of Genetic Psychology*, 161 (1), 65- 79.
- Marcia, J. E. (1980). Identity in adolescence. In J. Adelson (Ed.), *Handbook of adolescent psychology* (pp. 159-187). New York: Wiley.

- Marcia, J. E. (1994). Ego Identity and Object Relations. In J. M. Masling and R. F. Bornstein (Eds), *Empirical Perspectives on Object Relations Theory*. Washington, DC, American Psychological Association.
- Maxwell, K. A (2002). Friends: The Role of Peer Influence Across Adolescent Risk Behavior. *Journal of Youth And Adolescent*, 31 (4), 267-277.
- Maydeu-Olivares, A. ve D’Zurilla, T. J. (1996). A factor analytic study of the Social Problem-Solving Inventory: An integration of theory and data. *Cognitive Therapy and Research*, 20, 115-133.
- McMurran, M., Blair, M. ve Egan, V. (2002). An investigation of the correlations between aggression, impulsiveness, social problem solving and alcohol use. *Aggressive Behavior*, 28, 439-445.
- Michael, K. ve Ben-Zur, H. (2007). Risk taking among adolescents: Associations with social and affective factors. *Journal of Adolescence*, 30, 17-31.
- Michael, K., Ben-Zur, H., (2007). Risk Taking Among Adolescents: Association With Social And Affective Factors. *Journal of Adolescence*, 30, 17-31.
- Moore, S. M., Gullone, E. ve Konstanski, M. (1997). An Examination of Adolescent Risk Taking Using a Story Completion Task. *Journal of Adolescence*, 20 (4), 369-379.
- Moran, B. L. ve DuBois, D. L. (2002). Relation of social support and self-esteem to problem behavior: Investigation of Differing Models. *Journal of Early Adolescence*, 22, 407- 435.
- Morsünbül, Ü. (2013). Ergenlikte kimlik statüleri ve risk alma arasındaki ilişki. *İlköğretim Online*, 12(2), 347-355.
- Mounts, N. S. (2002). Parental management of adolescent peer relationships in context: the role of parenting style. *Journal of Family Psychology*, 16, 58-69.
- Nacar, F. S. (2010). *Sınıf öğretmenlerinin iletişim ve kişilerarası problem çözme becerilerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Çukurova Üniversitesi, Adana
- Nezu, A. M., ve Perri, M. (1989). Social problem solving therapy for unipolar depression: An initial dismantling investigation. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 57, 408-413.

- Nezu, A.M., Wilkins, V.M. ve Nezu, C.M. (2004). Social Problem Solving, Stres and Negative Affect, Chapter 3,49-65. Edward C. Chang, Thomas JD' 194 Zurilla, Lawrence J. Sanna (Editors), *Social Problem Solving: Theory, Research and Training*, American Psychological Association, Washington, DC., USA.
- Oktan, V. (2008). *Üniversite sınavına hazırlanan ergenlerin psikolojik sağlamlıklarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oman, V., Vesely, S.K. ve Aspy, C.P. (2005). Youth assets, aggression, and delinquency within the context of family structure. *Journal Of Health Behavior*, 29, 6, 557-568.
- Ögel K., Çorapçıoğlu, A., Sır, A., Tamar, M., Tot, Ş., Doğan, O., Uğuz, Ş., Yenilmez, Ç., Bilici, M., Tamar, D. ve Liman, O. (2004). Dokuz ilde ilk ve ortaöğretim öğrencilerinde tütün, alkol ve madde kullanım yaygınlığı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 25,(2), 112-118.
- Ögel, K., Taner, S. ve Eke, C. Y. (2006). Onuncu sınıf öğrencileri arasında tütün, Alkol ve madde kullanım yaygınlığı: İstanbul örnekleme. *Journal of Dependence*, 7(1), 18-23.
- Öğülmüş, S. (2006). *Kişilerarası sorun çözme becerileri ve eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Öz, F. ve Yılmaz, B. (2009). Ruh sağlığının korunmasında önemli bir kavram: Psikolojik sağlamlık. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 16(3), 082-089.
- Özen, Ş., Subaşı, M., Yıldırım, A., Baştürk, M. ve Bez, Y. (2010). Öfkelenme anında cama yumruk atarak kendinin yaralayan hastalarda problem çözme becerileri ve çocukluk çağı travmaları. *Journal of Clinical and Exerimental Investigations*, 1(1), 25-30.
- Özgüven, H. D., Soykan, Ç., Haran, S. ve Gençöz, T. (2003). İntihar girişiminde depresyon ve kaygı belirtileri ile problem çözme becerileri ve algılanan sosyal desteğin önemi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 18 (52), 1-17.
- Paetsch, J.J. ve Bertrand, L. D. (1997). Book review of sexual abuse and the rights of children: Reforming canadian law. *Journal of School Health*, 67, 27-32.

- Palanci, M. ve Okutan, M. (2010). Explanation of school administrators' problem solving skills with their personality traits, emotional intelligence and emphatic tendency. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 9, 1993-1997.
- Parker, J. S. ve Benson, M. J. (2004). Parent-adolescent relations and adolescent functioning: Self-esteem, substance abuse, and delinquency. *Adolescence*, 39, 519-530.
- Pekel-Uludağı, N. ve Sayıl, M. (2009). Orta ve ileri ergenlik döneminde risk alma davranışı: Ebeveyn ve akranların rolü. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12, 14-24.
- Pettit, G.S., Laird, L.D., Dodge, K.A., Bates, J.E. ve Criss, M.M. (2001). Antecedents and behavior problem outcomes of parental monitoring and psychological control in early adolescent. *Child Development*, 72, 2, 572-598.
- Piaget, J. (1952). *The origins of intelligence in children*. New York: International Universities Press.
- Pollock, L. R. ve Williams, R. (1998). Problem solving and suicidal behaviors. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 28 (4), 375-387.
- Prinstein, M. J., Boegers, J. ve Spirito, A. (2001). Adolescents' and their friends' health-risk behavior: Factors that alter or add to peer influence. *Journal of Pediatric Psychology*, 26, 287-298.
- Rubin, K. H., Dwyer, K. M., Booth-LaForce, C., Kim, A. H., Burgess, K. B. ve Rose-Krasnor, L. (2004). Attachment, friendship, and psychosocial functioning in early adolescence. *The Journal of Early Adolescence*, 24(4), 326-356.
- Russel, D., Fincham, D. F., Randolph, A. K. ve Tilman, H. K. (2010). Protective influences on the negative consequences of drinking among young. *Youth & Society*, 41 (4).
- Sankır, H (2014). Gençlerin sapmış ve suçlu davranışlara yönelmelerinde benlik saygısının etkisi: Lise 11.sınıf örneği. *Electronic Turkish Studies*, 9(2),1311-1333.
- Santelli, J. S., Lowry, R., Brener, D., ve Robin, L. (2000). The association of sexual behaviors with socioeconomic status, family structure, and race/ethnicity among US adolescents. *American Journal of Public Health*, 90(10), 1582–1588.
- Santrock, J. W. (2012). *Ergenlik* (Çev. ed. Diğem Müge Siyez). Ankara: Nobel yayın.

- Sayıl, M. Kındap, Y., Bayar Y., Bayraktar, F., Kurt, D., Tığrak, A. ve Yaban, E. H. (2012). Ergenlik döneminde ebeveynlik ve ergenin psikososyal uyumu. *Hacettepe Üniversitesi Yayınları*.
- Schotte, D. E., Cools, J. ve Pavyar, S. (1996). Problem solving deficits in suicidal patient: Trait vulnerability or state phenomenon. *Journal of Consulting and Clinic Psychology*, 58 (5), 562-564.
- Serin, N. B., ve Derin, R. (2008). İlköğretim öğrencilerinin kişilerarası problem çözme becerisi algıları ve denetim odağı düzeylerini etkileyen faktörler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-18.
- Silver, M. E., Field, T. M., Sanders, C. E. ve Diego, M. (2000). Angry adolescents who worry about becoming violent. *Adolescence*, 35, 663-669.
- Siyez, D. M. ve Aysan, F. (2007). Ergenlerde görülen problem davranışların psikososyal risk faktörleri ve koruyucu faktörler açısından yordanması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 145-171.
- Siyez, M. D. (2006). *15-17 yaş arası ergenlerde görülen problem davranışların koruyucu ve risk faktörleri açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Siyez, M. D. (2007). Lise öğrencilerinde problem davranışların görülme sıklığı: izmir örneklemini. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 15-28.
- Slaby, Ronald G. ve Nancy G. Guerra. (1988). Cognitive mediators of aggression in adolescent offenders: 1. assessment. *Developmental Psychology*, 24(4), 580-588.
- Slovic, P. (1966). Risk-taking in children: Age and sex differences. *Society for Research in Child Development*, 37, 169-176.
- Sorsdahl, K., Stein, D.J., Carrara, H. ve Myers, B. (2014). Problem solving styles among people who use alcohol and other drugs in South Africa. *Addictive Behaviours*, 39 (1), 122- 12.
- Steinberg, L. (2013). *Ergenlik* (Ed. Figen Çok.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Stevens, G.W. J. M., Vollebergh, W.A.M., Pels, T.V.M. ve Crijnen, A.A.M. (2007). Parenting and internalizing and externalizing problems in moroccan immigrant youth in the netherlands. *Journal Of Youth Adolescence*, 36, 685–695.

- Sünbül, A. M. ve Gürsel, M. (2001). Başarılı ve başarısız lise I. sınıf öğrencilerin öğrenilmiş çaresizlik ve problem çözme becerilerinin karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 352-362.
- Şahin, N., Şahin, N.H. ve Heppner, P.P. (1993). Psychometric properties of the problem solving inventory in a group of Turkish university students. *Cognitive Therapy and Research*, 17 (4), 379-396.
- Tamar, M. (2005). *Gençlikte değişim ve süreklilik*. İzmir: Çelikkol Yayıncılık.
- Tay, B., Özkan, D. ve Tay, B. A. (2009). The effect of academic risk taking levels on the problem solving ability of gifted students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 1(1), 1099-1104.
- Tilton-Weaver, L. C. ve Galambos, N. L. (2003). Adolescents' characteristics and parents' beliefs as predictors of parents' peer management behaviors. *Journal of Research on Adolescence*, 13, 269-300.
- Torrente, G. ve Vazsonyi, A. (2008). The salience of the family in antisocial and delinquent behaviors among spanish adolescents. *The Journal of Genetic Psychology*, 169(2), 187-197.
- UNICEF (2016). 15.02.2016 tarihinde www.unicef.org/turkey/ adresinden erişildi.
- Valois, R. F., Zullig, K. J., Huebner, E. S., Drane, J.W. (2001), Relationship between life satisfaction and violent behaviors among adolescents, *American Journal of Health Behavior*, 25, 353-366.
- Vazsonyi, A.T., Hibbert, J.R. ve Snider, J. (2003). Exotic enterprise no more? Adolescent reports of family and parenting processes from youth in four countries. *Journal of Research on Adolescence*, 13, 129-160.
- Vogel, J.S., Hurford, D.P., Smith, V.J. ve Cole, A. (2003). The relationship between depression and smoking in adolescents. *Adolescence*, 38(149), 57-74.
- Vukovic, D.S ve Bjegovic, V M. (2007). Brief report: Risky sexual behavior of adolescents in Belgrade: Association with socioeconomic status and family structure. *Journal of Adolescence*, 30, 869-877.
- Walters, G. D. (2002). The heritability of alcohol abuse and dependence: a meta-analysis of behavior genetic research. *The American journal of drug and alcohol abuse*, 28(3), 557-584.

- Wentzell, K. R. ve Caldvell, K. (1997). Friendships, peer acceptance and group membership: Relations academic achievement in middle school. *Child Development*, 68 (6), 1198-1200.
- Windle, M. (1991). Temparement and social support in adolescence: Interrelations with depressive symtoms and delinguent behaviors. *Journal of Youth and Adolescence*, 21 (1), 1-21.
- Woods, E.R., Lin, Y.G., Middleman, A., Beckford, P., Chase, L. ve DuRant, R.H. (1997). The associations of suicide attempts in adolescents. *Pediatrics*, 99,791-796.
- Yıldız Peker, A. (2012). *Lise öğrencilerinde risk alma davranışının akran baskısı, ana baba tutumları ve çok boyutlu algılanan sosyal desteğe göre yordanması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Yılmaz Irmak, T. (2012). Çocuk Suçluluğu ve Risk Alma Davranışları (RAD). E. Ş. Aksel ve T. Yılmaz Irmak. (Ed.). *Gelişim psikolojisi bakış açısıyla çocuk suçluluğu*. (s.71-84). Ege Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, N. (2004). *Öfke ile başa çıkma eğitiminin ve grupla psikolojik danışmanın ergenlerin öfke ile başa çıkabilmeleri üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Yılmaz, T. (2000). *Ergenlerde risk alma davranışlarının incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Yılmaz, Y. (2011). *Ortaöğretim öğrencilerinde görülen kuraldışı davranışların yordayıcılarının incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Yiğit, R. (2013). Öğretmen adaylarının öznel iyi oluşu ile sosyal problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 12(2).
- Yörükoğlu, A. (1998). *Gençlik çağı*. İstanbul; Özgür Yayınları

EKLER

EK-1

Risk Alma Ölçeği Madde Ortalama ve Standart Sapmaları

Madde Sırası	Madde No	Risk Alma Ölçeği Maddeleri	Ort.	SS
1	3	Gerektiğinden fazla para harcamak.	2.93	1.43
2	4	Yaya geçidini kullanmamak.	2.87	1.54
3	11	Başkalarıyla fiziksel kavgaya tutuşmak.	2.33	1.35
4	12	Gece eve geç gelmek.	2.12	1.36
5	9	Sigara kullanmak.	1.97	1.50
6	6	Emniyet kemeri takmadan araç kullanmak.	1.88	1.43
7	14	Alkollü içecek kullanmak.	1.82	1.33
8	2	Ehliyetsiz araç kullanmak.	1.80	1.34
9	1	Çakı, bıçak vb. kesici aletleri taşımak.	1.67	1.21
10	13	Kumar oynamak (iddia, bahis oyunu, at yarışı vb.).	1.64	1.29
11	17	Sarhoş kişilerle aynı araca binmek.	1.47	1.07
12	8	Sarhoş birinin kullandığı araca binmek.	1.44	1.02
13	10	Hız sınırını aşacak şekilde araç kullanmak.	1.44	1.08
14	16	Pub, bar, disko gibi mekânlara izinsiz gitmek.	1.35	.98
15	5	Anne-babanın izni olmadan aracını kullanmak.	1.35	.97
16	7	Alkollü araç kullanmak.	1.15	.66
17	15	Uyarıcı madde veya uyuşturucu kullanmak.	1.13	.61

EK-2**Demografik Bilgi Formu**

Sayın Katılımcı,

Bu çalışma, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Yüksek Lisans programı kapsamında, ergenlik döneminde görülen risk alma davranışları ile problem çözme becerisi, aile ve akran özellikleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla planlanmıştır. Bu çalışmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Burada sizden alınan bilgiler çalışma amacı doğrultusunda grup halinde değerlendirilecek, bireysel değerlendirme yapılmayacak ve kişisel bilgileriniz gizli tutulacaktır. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen bütün soruları dikkatle okumanız ve kimsenin baskısı altında kalmadan içtenlikle size en uygun gelen cevapları vermenizdir. Tüm ifadelerle yönelik işaretleme yapmanız önemlidir. Hiçbir ifadeyi boş bırakmamaya özen gösteriniz. Bu ifadelerle vereceğiniz yanıtların doğru veya yanlış bir şekilde değerlendirilmesi söz konusu değildir. Yapacağınız işaretleme sizin için doğru kabul edilecektir. Bu açıdan bir ifadedeki durumla ilgili kendinizi nasıl değerlendiriyorsanız öyle işaretleme yapmanız önemlidir. Buraya yapacağınız işaretlemeler gizli tutulacaktır. Bu çalışmaya katılarak bilimsel bir araştırmanın gerçekleşmesine katkıda bulunduğunuz için şimdiden teşekkür ederim.

Psk. Elif ŞEKER

Ege Üniversitesi Gelişim Psikolojisi

Yüksek Lisans Öğrencisi

Ergenlik döneminde görülen risk alma davranışları ile problem çözme becerisi, aile ve akran özellikleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılan bu çalışmaya katılmayı kabul ediyorum. Evet () Hayır ()

Lütfen aşağıda istenilen bilgileri yazınız ve seçenekli sorularda size uygun olan seçeneğin yanındaki () ile gösterilen alana **X** işareti koyarak belirtiniz.

1. **Doğum Tarihiniz:**
2. **Cinsiyetiniz :** () Kadın ()Erkek
3. **a. Okulunuz:**
b.Sınıfınız:
4. **Hayatınızın büyük çoğunluğunu geçirdiğiniz yer:**

☐ Köy ☐ Kasaba ☐ Küçük Şehir ☐ Büyük Şehir

5. Hangi semt/mahallede oturuyorsunuz?:.....

6. a. Babanız Hayatta mı: ☐ Evet ☐ Hayır

b. Anneniz Hayatta mı: ☐ Evet ☐ Hayır

7. a. Babanız : ☐ Öz ☐ Üvey

b. Anneniz : ☐ Öz ☐ Üvey

8. Anne ve babanız hayatta ise;

☐ Birlikte yaşıyorlar

☐ Boşandılar

☐ Boşanmadılar ama ayrı yaşıyorlar

9. Kimle beraber yaşıyorsunuz?

☐ Annem ☐ Babam ☐ Kardeşim/ablam/ağabeyim

☐ Üvey annem ☐ Üvey babam ☐ Dedem ☐ Ninem

☐ diğer:.....

10. Kaç kardeşiniz? (siz dahil)

11. Evde siz dahil kaç kişi yaşıyorsunuz? :

12. Annenizin öğrenim durumu:

☐ Okur-yazar değil ☐ İlkokul mezunu ☐ Ortaokul mezunu ☐ Lise mezunu

☐ Yüksekokul/Üniversite ☐ Lisansüstü

13. Annem: ☐ Çalışıyor ☐ Çalışmıyor ☐ Emekli ☐ Emekli ve çalışıyor

14.a. Anneniz ne iş yapıyor (Örn: Öğretmen, memur, özel şirkette yönetici, muhasebeci, sekreter gibi)

b. Nerede çalışıyor? (Örn: Hastane, fabrika, banka, inşaat gibi).....

15. Babanızın öğrenim durumu:

☐ Okur-yazar değil ☐ İlkokul mezunu ☐ Ortaokul mezunu ☐ Lise mezunu

☐ Yüksekokul/Üniversite ☐ Lisansüstü

16. Babam: ☐ Çalışıyor ☐ Çalışmıyor ☐ Emekli ☐ Emekli ve çalışıyor

17. a. Babanız ne iş yapıyor (Örn: Öğretmen, memur, özel şirkette yönetici, muhasebeci, sekreter gibi)

b. Nerede çalışıyor?(Örn:Hastane,fabrika, banka, inşaat gibi)

18. Ailenizin aylık toplam geliri ne kadardır?

() 0-1000 () 1001-2000 () 2001-4000 () 4001-6000 () 6001 ve üstü

19. Oturduğunuz evin durumu: () Kira () Kendi evimiz

20. Ailenizin ekonomik durumu sizce aşağıdakilerden hangisine uyuyor?

() Alt () Alt-Orta () Orta () Üst-Orta () Üst

21. Kendinizi gerçekten yakın hissettiğiniz ve bir şeyler paylaştığınız kaç arkadaşınız var?
Sayı Olarak

22. Karşı cinsten arkadaşınız (duygusal partneriniz) var mı ?

() Var () Yok

23. Geçen döneme ait yıl sonu başarı ortalamanız (Karne notunuz):

24. Geçen dönem içinde kaç gün devamsızlık yaptınız?.....

25. Geçen dönem disiplin cezası aldınız mı?.....

26. Aile içerisinde sigara içen biri var mı?

() Annem () Babam () Kardeşim/ablam/ağabeyim () Hiçbiri

27. Aile içerisinde alkol kullanan biri var mı?

() Annem () Babam () Kardeşim/ablam/ağabeyim () Hiçbiri

28. Gelecek ile ilgili düşünceniz nedir ? Size en uygun iki ifadeyi seçiniz ?

() Geleceğe umutla bakıyorum.

() Gelecek konusunda kaygılıyım.

() Gelecek konusunda hiçbir planım ve beklentim yok.

() Geleceğe dair planlarım ve beklentilerim var.

EK-3

Risk Alma Ölçeği

Aşağıda, genellikle gençler arasında görülebilecek bazı davranışlar yer almaktadır. Kendinizi göz önüne alarak bu davranışları SON BİR YIL İÇİNDE yapıp yapmadığınızı, yapıyorsanız ne sıklıkla yaptığınızı ifadenin yanındaki size uygun rakamı daire içine alarak belirtiniz. Kimliğiniz kesinlikle gizli tutulacaktır. Lütfen içtenlikle yanıtlayınız.

	Hiç yapmadım	Bir iki kez yaptım	Üç dört kez yaptım	Beş altı kez yaptım	Her zaman yaparım
1)Çakı, bıçak vb. kesici aletleri taşımak.	1	2	3	4	5
2) Ehliyetsiz araç kullanmak.	1	2	3	4	5
3)Gerektiğinden fazla para harcamak.	1	2	3	4	5
4) Yaya geçidini kullanmamak.	1	2	3	4	5
5)Anne-babanın izni olmadan aracını kullanmak.	1	2	3	4	5
7)Emniyet kemeri takmadan araç kullanmak.	1	2	3	4	5
8)Alkollü araç kullanmak.	1	2	3	4	5
9)Sarhoş birinin kullandığı araca binmek.	1	2	3	4	5
10) Sigara kullanmak.	1	2	3	4	5
11)Hız sınırını aşacak şekilde araç kullanmak.	1	2	3	4	5
12)Başkalarıyla fiziksel kavgaya tutuşmak.	1	2	3	4	5
13)Gece eve geç gelmek.	1	2	3	4	5
14)Kumar oynamak (iddia, bahis oyunu, at yarışı vb.).	1	2	3	4	5
15)Alkollü içecek kullanmak.	1	2	3	4	5
16)Uyarıcı madde veya uyuşturucu kullanmak.	1	2	3	4	5
17)Pub, bar, disko gibi mekânlara izinsiz gitmek.	1	2	3	4	5
18) Sarhoş kişilerle aynı araca binmek.	1	2	3	4	5

EK-4**Sapkın Arkadaşlar Ölçeği**

Aşağıda sizin arkadaşlıklarınızla ilgili bazı sorular yer almaktadır. Lütfen her soruyu dikkatlice okuyunuz ve içtenlikle yanıtlayınız. Yanıtınızı size uygun sayıyı daire içine alarak belirtiniz. Eğer ifade size;

Hiç uymuyorsa 1'i

Biraz uyuyorsa 2'yi

Oldukça uyuyorsa 3'ü

Tamamen uyuyorsa 4'ü seçiniz.

	Hiç uymuyor	Biraz uyuyor	Oldukça uyuyor	Tamamen uyuyor
1) Birlikte gezip dolaştığım arkadaşlarımın çoğu sigara içer.	1	2	3	4
2) Birlikte gezip dolaştığım arkadaşlarımın çoğu alkol kullanır.	1	2	3	4
3) Birlikte gezip dolaştığım arkadaşlarımın çoğunun, kural ya da yasalara uymadıkları için başı derde girmiştir.	1	2	3	4
4) Birlikte gezip dolaştığım arkadaşlarımın çoğu, okulda önemli bir olaya karışmıştır(kavga, çatışma vb.).	1	2	3	4
5) Arkadaşlarımın sıklıkla yetişkinlerle başı derde girer.	1	2	3	4
6) Arkadaşlarımdan bazıları başkalarının eşyalarına zarar verir.	1	2	3	4
7) Arkadaşlarımdan bazıları büyük marketlerden gizlice ufak tefek şeyler alır.	1	2	3	4

EK-5

Akran İlişkileri Ölçeği

Aşağıdaki sorular gençlerin arkadaşlarıyla olan ilişkilerinde yaşadıklarını ve hissettiklerini incelemek amacıyla hazırlanmıştır. Lütfen, her bir ifade için size en uygun olan numarayla daire içine alarak belirtiniz.

	Hiçbir zaman	Nadiren	Ara Sıra	Sık sık	Her zaman
1) Arkadaşlarım beni sever.	1	2	3	4	5
2) İşler yolunda gitmediğinde arkadaşlarıma güvenebilirim.	1	2	3	4	5
3) Arkadaşlarımı korumak için gerektiğinde yalan söylerim.	1	2	3	4	5
4) Arkadaşlarım düşüncelerimi duymaktan hoşlanırlar.	1	2	3	4	5
5) Arkadaşlarımın başı polisle derde girse onları korumak için yalan söylerim.	1	2	3	4	5
6) Ailemle ilgili sorunlarımı arkadaşlarımla konuşurum.	1	2	3	4	5
7) Kendimi kötü hissettiğimde arkadaşlarımı aramak beni rahatlatır.	1	2	3	4	5
8) Arkadaşlarıma güvenirim.	1	2	3	4	5
9) Arkadaşlarıma gerçekleri söyleyecek kadar güvenirim.	1	2	3	4	5
10) Arkadaşlarım bana saygı duyarlar.	1	2	3	4	5
11) Arkadaşlarımla birbirimizi çok severiz.	1	2	3	4	5
12) Arkadaşlarım bana ilgi gösterirler.	1	2	3	4	5
13) Arkadaşlarım sorunlarımla ilgilenir.	1	2	3	4	5
14) Annemin ve babamın, beni anlayıp anlamadıklarını arkadaşlarımla konuşurum.	1	2	3	4	5
15) Sorunlarım olduğunda arkadaşlarım bana yardım ederler.	1	2	3	4	5
16) Arkadaşlarım düşüncelerime önem verirler.	1	2	3	4	5
17) Arkadaşlarım beni bir belaya sürükleseler bile, yine de onlarla olurum.	1	2	3	4	5
18) En iyi arkadaşım gibi olmak isterim.	1	2	3	4	5

EK-6

Kişilerarası Problem Çözme Envanteri

Bu envanter, insanların kişilerarası sorunlar karşısında yaşadıkları duygu ve düşünceleri ile gösterdikleri davranışları nasıl değerlendirdiklerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Aşağıda kişilerarası ilişkilerde yaşanan sorunlara yönelik ifadeler yazılmıştır. Sizden istenen bu ifadeleri tek tek okumanız ve her ifade için kendinizi değerlendirmenizdir. Eğer ifade size **Hiç Uygun Değil** ise (1), **Biraz Uygun** ise (2), **Uygun** ise (3), **Çoğunlukla Uygun** ise (4) ve **Tamamıyla Uygun** ise (5)'i işaretleyiniz.

	Hiç Uygun Değil	Biraz Uygun	Uygun	Çoğunlukla Uygun	Tamamıyla Uygun
1. Kişilerarası ilişkilerimde bir problem yaşadığımda onu mutlaka çözmeye çalışırım.	1	2	3	4	5
2. Problem yaşadığım kişinin gözüyle problemi görmeye çalışırım.	1	2	3	4	5
3. Problem yaşadığımda ne olursa olsun, problem hemen çözülsün isterim.	1	2	3	4	5
4. Bir problemi çözerken “mutlaka bir sonuca ulaşmalıyım” diye düşünürüm.	1	2	3	4	5
5. Bir problem yaşadığımda kendimi çaresiz hissedirim.	1	2	3	4	5
6. Bir sorunun nedeni benden kaynaklanıyorsa karamsarlığa kapılırım.	1	2	3	4	5
7. Problemin çözümü konusunda başarısız olacağımı düşünsem de onu çözmek için çabalarım.	1	2	3	4	5
8. Bir sorun yaşadığımda hemen kendimi suçlarım.	1	2	3	4	5
9. Bir problem yaşadığımda tüm hayatımın allak-bullak olduğunu hissedirim.	1	2	3	4	5
10. Bir problemle karşılaştığımda önce bunun hayatımdaki önemini gözden geçiririm.	1	2	3	4	5
11. Bir sorun durumunda ne olursa olsun ilk adımın atılmasını karşı taraftan beklerim.	1	2	3	4	5
12. Bir problem yaşadığımda, bununla ilgili uzun süre yoğun üzüntü yaşarım.	1	2	3	4	5
13. Yaşadığım bir problemi çözmek için, önce adım adım neler yapabileceğimi düşünürüm.	1	2	3	4	5
14. Bir problem durumunda, problem yaşadığım kişinin problemle ilgili neler düşünüyor olabileceğini tahmin etmeye çalışırım.	1	2	3	4	5

	Hiç Uygun Değil	Biraz Uygun	Uygun	Çoğunlukla Uygun	Tamamıyla Uygun
15.Bir problemin çözümü için birden çok çözüm yolu bulmaya çalışırım.	1	2	3	4	5
16.Yaşadığım bir problemi çözmeye girişmeden önce, çözümün kolay ya da zor bir çözüm olup olmayacağını araştırırım.	1	2	3	4	5
17.Bir problem yaşadığımda öfkelenirim.	1	2	3	4	5
18.Bir problemle karşılaştığımda bu problem, hayatımın tamamını etkiler.	1	2	3	4	5
19.Bir sorunla karşılaştığımda, bununla ilgili yaşadıklarımı nasıl ifade edeceğimi düşünüp planlarım.	1	2	3	4	5
20. Ne yaparsam yapayım kişilerarası ilişkilerimde yaşayacağım bir problemin önüne geçemem.	1	2	3	4	5
21.Bir problem durumunda ne olursa olsun, haklılığımı ispat edip üste çıkmak için sonuna kadar kendimi savunurum.	1	2	3	4	5
22.Bir sorun yaşadığımda baştan, çözüm için ne kadar çaba harcarsam da sonuçta sorunun çözilemeyeceğini düşünürüm.	1	2	3	4	5
23.Kişilerarası ilişkilerde problem yaşadığımda çözümün sonucu konusunda karamsarlığa kapılırım.	1	2	3	4	5
24.Bir sorun yaşadığımda, çözüm için ne yaparsam yapayım içinde bulunduğum durumu değiştiremem.	1	2	3	4	5
25.Yaşadığım yeni bir sorun karşısında, daha önce yaşadığım sorunlar için yaptıklarımın yararlanırım.	1	2	3	4	5
26.Kişilerarası bir sorun yaşadığımda, bunu hiç yaşamamış gibi davranırım.	1	2	3	4	5
27.Bir sorun yaşadığımda, onu çözme konusunda kendimden kuşulanırım.	1	2	3	4	5
28.Bir sorunu anlamaya çalışırken, sorun yaşadığım kişinin bakış açısıyla sorunu göremem.	1	2	3	4	5
29.Problemimi çözerken attığım her adımdan, karşımdaki kişinin davranışlarının bundan nasıl etkilenebileceğini tahmin etmeye çalışırım.	1	2	3	4	5
30.Kişiler arası ilişkilerde bir sorun yaşadığımda, bu durum bana sanki hayatın sonuymuş gibi gelir.	1	2	3	4	5
31.Bir ilişkide benim açımdan bir problem olduğunda bunu o kişiye hemen ifade ederim.	1	2	3	4	5
32.Bir problem yaşadığımda, ilk önce bu problemin üstesinden gelip gelmeyeceğime yönelik kendi kendimi değerlendiririm.	1	2	3	4	5
33.Çözemediğim bir sorun olduğunda o anda “orada olmamak, birden yok olmak” isterim.	1	2	3	4	5
34.Bir problem yaşadığımda, başarılı çözüm için nelere ihtiyacımın olduğunu araştırırım .	1	2	3	4	5
35.Yaşadığım problemin bana veya başkalarına doğrudan ya da dolaylı etkilerini düşünürüm.	1	2	3	4	5

	Hiç Uygun Değil	Biraz Uygun	Uygun	Çoğunlukla Uygun	Tamamıyla Uygun
36. Problemlerden ders çıkartılacak durumlar olduğunu düşünerek olaya pozitif bakarım.	1	2	3	4	5
37. Problemin çözümünde karşımdakiyle ortak bir çaba göstermeye çalışırım	1	2	3	4	5
38.Biriyle bir problem yaşadığımda karşı taraf özür dilemedikçe durumu değiştirmek için uğraşmam.	1	2	3	4	5
39.Bir problem yaşadığımda hata karşı taraftaysa surat asarım	1	2	3	4	5
40.Problemi yakınlarımla yaşıyorsam büyük bir hayal kırıklığına uğrarım	1	2	3	4	5
41. Eğer yaşadığım problem büyükse dünya başıma yıkılmış gibi hissedirim.	1	2	3	4	5
42.Problem konusunda benim hatamın olmadığını düşünüyorsam çözüm için hiçbir girişimde bulunmam.	1	2	3	4	5
43.Bir problem yaşadığımda “her kötü şey beni bulur” diye düşünürüm.	1	2	3	4	5
44.Kişilerarası bir problem yaşadığımda, problemi çözebilmek için araya başkalarını sokarım.	1	2	3	4	5
45.Bir problem yaşadığımda kendimi tutamam, hemen ağlarım.	1	2	3	4	5
46.Bir problem yaşadığımda problem çözülünceye kadar inatla üstüne giderim.	1	2	3	4	5
47.Problemlerle karşılaştığımda “keşke hiçbir zaman sorun yaşamam” diye düşünürüm.	1	2	3	4	5
48.Bir problem yaşıyorsam çözülünceye kadar bunun dışında hiçbir şeye dikkatimi yoğunlaştıramam.	1	2	3	4	5
49.Yaşadığım bir problemi etkili bir şekilde çözebilmem için kendimi ve problem yaşadığım kişiyi olduğu gibi kabul ederim.	1	2	3	4	5
50.Kişilerarası problemlerimi kimseye zarar vermeyecek bir şekilde çözerim.	1	2	3	4	5

EK-7

Ergen Aile Süreci Ölçeği

Aşağıdaki ifadeleri dikkatlice okuyunuz ve *ANNENİZ ile olan ilişkinizi düşünerek* her bir durumun sizin için ne kadar uygun olduğunu belirtiniz. Size uyan seçeneği daire içine alarak işaretleyiniz.

Aşağıdaki ifadeleri dikkatlice okuyunuz ve her bir durumun sizin için ne kadar uygun olduğunu düşünerek yanıtlayınız. Size uyan seçeneği daire içine alarak belirtiniz.	Hiç uygun değil	Uygun değil	Biraz uygun	Uygun	Çok uygun
1) Okulda ne yaptığımı annemle sık sık paylaşıyorum.	1	2	3	4	5
2) Annem bana yeterince sevgi/ilgi gösterir.	1	2	3	4	5
3) Benim için olabilecek en kötü şeylerden biri annemi hayal kırıklığına uğratmaktır.	1	2	3	4	5
4) Üzerinde çok çalıştığım bir şeyi bitirdiğim zaman annem genellikle benimle gurur duyar.	1	2	3	4	5
5) Annem bana güvenir.	1	2	3	4	5
6) Arkadaşlarımla anneleriyle ilişkisini düşündüğümde, ben anneme daha yakındır.	1	2	3	4	5
7) Bazen annem insanların içinde beni küçük düşürür	1	2	3	4	5
8) Annem bazen beni ya da fikirlerimi dinlemez.	1	2	3	4	5
9) Annem bazen davranışlarımı beğenmediğini belli eder.	1	2	3	4	5
10) Sanki annem benim şimdi olduğumdan daha farklı bir insan olmamı istiyor.	1	2	3	4	5
11) Annem arkadaşlarımla buluştuğumda ya da biriyle dışarı çıktığımda, kiminle olduğumu bilmek ister.	1	2	3	4	5
12) Evden uzakta geçirdiğim boş vakitlerimde, annem kiminle olduğumu bilir.	1	2	3	4	5
13) Eğer okuldan sonra hemen eve dönmeyeceksem annem nerede olduğumu haber vermemi ister.	1	2	3	4	5
14) Evde olmadığım zaman, annem nerede olduğumu bilir.	1	2	3	4	5

Aşağıdaki ifadeleri dikkatlice okuyunuz ve her bir durumun sizin için ne kadar uygun olduğunu düşünerek yanıtlayınız. Size uyan seçeneği daire içine alarak belirtiniz.	Hiçbir zaman	Çok seyrek	Bazen	Sık sık	Her zaman
15) Senin için önemli olan şeyleri annenle ne sıklıkta paylaşırsın?	1	2	3	4	5
16) Önemli kişisel kararlarını alırken annenle ne sıklıkta konuşursun?	1	2	3	4	5
17) Okuldaki sorunlarını annenle ne sıklıkta konuşursun?	1	2	3	4	5
18) Gelecekte yapmak istediğin mesleğinle ilgili planlarını annenle ne sıklıkta konuşursun?	1	2	3	4	5
19) Öğretmenlerinle aranın nasıl olduğunu annenle ne sıklıkta konuşursun?	1	2	3	4	5
20) Annenle ne sıklıkta anlaşmazlık yaşarsın ya da tartışırsın?	1	2	3	4	5
21) Annen seni çok kızdırdığında ne sıklıkta onunla konuşmazsın?	1	2	3	4	5
22) Annene ne sıklıkta kızgınlık hissedersin?	1	2	3	4	5
23) Annen arkadaşlarını ne sıklıkta onaylar?	1	2	3	4	5
24) Annen arkadaşlarıyla dışarı çıkmanı ne sıklıkta destekler?	1	2	3	4	5
25) Annen biriyle çıkmanı (kız/erkek arkadaşlığını) onaylar mı?	1	2	3	4	5

Aşağıdaki ifadeleri dikkatlice okuyunuz ve *BABANIZ ile olan ilişkinizi düşünerek* her bir durumun sizin için ne kadar uygun olduğunu belirtiniz. Size uyan seçeneği daire içine alarak işaretleyiniz.

Aşağıdaki ifadeleri dikkatlice okuyunuz ve her bir durumun sizin için ne kadar uygun olduğunu düşünerek yanıtlayınız. Size uyan seçeneği daire içine alarak belirtiniz.	Hiç uygun değil	Uygun değil	Biraz uygun	Uygun	Çok uygun
1) Okulda ne yaptığımı babamla sık sık paylaşırım.	1	2	3	4	5
2) Babam bana yeterince sevgi/ilgi gösterir.	1	2	3	4	5
3) Benim için olabilecek en kötü şeylerden biri babamı hayal kırıklığına uğratmaktır	1	2	3	4	5
4) Üzerinde çok çalıştığım bir şeyi bitirdiğim zaman babam genellikle benimle gurur duyar.	1	2	3	4	5
5) Babam bana güvenir.	1	2	3	4	5
6) Arkadaşlarımla babalarıyla ilişkisini düşündüğümde, ben babama daha yakınımdır.	1	2	3	4	5
7) Bazen babam insanların içinde beni küçük düşürür.	1	2	3	4	5
8) Babam bazen beni ya da fikirlerimi dinlemez.	1	2	3	4	5
9) Babam bazen davranışlarımı beğenmediğini belli eder.	1	2	3	4	5
10) Sanki babam benim şimdi olduğumdan daha farklı bir insan olmamı istiyor.	1	2	3	4	5
11) Babam arkadaşlarımla buluştuğumda ya da biriyle dışarı çıktığımda, kiminle olduğumu bilmek ister.	1	2	3	4	5
12) Evden uzakta geçirdiğim boş vakitlerimde, babam kiminle olduğumu bilir.	1	2	3	4	5
13) Eğer okuldan sonra hemen eve dönmeyeceksem babam nerede olduğumu haber vermemi ister.	1	2	3	4	5
14) Evde olmadığım zaman, babam nerede olduğumu bilir.	1	2	3	4	5

Aşağıdaki ifadeleri dikkatlice okuyunuz ve her bir durumun sizin için ne kadar uygun olduğunu düşünerek yanıtlayınız. Size uyan seçeneği daire içine alarak belirtiniz.	Hiçbir zaman	Çok seyrek	Bazen	Sık sık	Her zaman
15) Senin için önemli olan şeyleri babanla ne sıklıkta paylaşırsın?	1	2	3	4	5
16) Önemli kişisel kararlarını alırken babanla ne sıklıkta konuşursun?	1	2	3	4	5
17) Okuldaki sorunlarını babanla ne sıklıkta konuşursun?	1	2	3	4	5
18) Gelecekte yapmak istediğin mesleğinle ilgili planlarını babanla ne sıklıkta konuşursun?	1	2	3	4	5
19) Öğretmenleriyle aranın nasıl olduğunu babanla ne sıklıkta konuşursun?	1	2	3	4	5
20) Babanla ne sıklıkta anlaşmazlık yaşarsın ya da tartışırsın?	1	2	3	4	5
21) Baban seni çok kızdırdığında ne sıklıkta onunla konuşmazsın?	1	2	3	4	5
22) Babana ne sıklıkta kızgınlık hissedersin?	1	2	3	4	5
23) Baban arkadaşlarını ne sıklıkta onaylar?	1	2	3	4	5
24) Baban arkadaşlarıyla dışarı çıkmanı ne sıklıkta destekler?	1	2	3	4	5
25) Baban biriyle çıkmanı (kız/erkek arkadaşlığını) onaylar mı?	1	2	3	4	5

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı/ Doğum Tarihi : Elif ŞEKER/ 10.05.1991

Çalışmakta Olduğu Kurum/ Mesleği: Kartal Dr.Lütfi Kırdar Eğitim ve Araştırma Hastanesi Toplum Ruh Sağlığı Merkezi/ Psikolog

Çalışma Yöntemleri: Transaksiyonel Analiz, Oyun Terapisi, Bilişsel Davranışçı Terapi ve Hipnoterapi

Çalışma Geçmişi:

2014- devam ediyor: Kartal Dr.Lütfi Kırdar Eğitim ve Araştırma Hastanesi Toplum Ruh Sağlığı Merkezi

2013-2014: Güneş Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi

Uyguladığı Testler:

MMPI (Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri), TAT(Tematik Algı Testi), KKM(Kısa Kognitif Muayene Çizelgesi), Çocuk Değerlendirme Testleri (AGTE, Okula Hazırlık Testi, Metropolitan, Frostig Görsel Gelişim Testi, Bender Gestalt Görsel Motor Algılama Testi, Koppitz Adam Çiz Testi,Gessel Gelişim Figürleri, Denver Gelişim Testi), Çocuk Zeka Ölçeği (Wisc-r zeka Testi, TONİ- 3 zeka testi)

Tez ve Projeler :

2012- 2013: ‘TONI-3 Sözel Olmayan Zeka Testinin İşitme Engelli Çocuklarda Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi’ (Ege Üniversitesi, Lisans Tezi)

2012 - 2013: ‘Three Perspectives on Why Young People Take Risks in New Environments’ (Roskilde Üniversitesi, Bitirme Projesi, Danimarka).

2011-2013 Ege Çağdaş Eğitim Vakfı (ECEV), Uzlaşmacı Lider Öğrenci Programı Sorumlusu ve Eğitmen

2011: Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA) Yavru TEMA Projesi- Gönüllü Eğitmen.

2009: Toplum Gönüllüleri 'Hikayemi Dinler misin?' projesi. Gönüllü Eğitim Aktiviteleri. Ege Üniversitesi, Psikiyatri Anabilim Dalı.

Yayınlar:

Kızıltepe, R. ve Şeker, E. (Temmuz 2015) Adolescent Development: A review of studies from 2004 to 2013. [Sözlü Sunum]. 14th European Congress of Psychology, Milan

ÖZET

ERGENLERDE RİSK ALMA DAVRANIŞLARINDA AKRAN VE AİLE İLİŞKİLERİ İLE PROBLEM ÇÖZME BECERİSİNİN İNCELENMESİ

Risk alma davranışlarının ergenlerin yaşamında pek çok olumsuz etkilerinin olduğu bilinmektedir. Risk alma davranışları nedeniyle sorun yaşayan ergenlere yardım edebilmek için öncelikle bu tür davranışları yordayan değişkenlerin belirlenmesi gerekmektedir. Bu çalışma ile ergenin risk alma davranışlarına katılımının yordayıcıları olarak; akran grubunun risk alma davranışlarına katılımı, akranlar ve ebeveynler ile kurulan ilişkilerin kalitesi ve ergenin kişilerarası problem çözme becerisi Problem Davranış Kuramında tanımlanan sistemler temel alınarak incelenmektedir.

Çalışmanın örneklemini yaşları 15 ile 18 arasında değişen 1067 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Katılımcılardan Demografik Bilgi Formu, Risk Alma Ölçeği, Ergen Aile Süreci Ölçeği, Akran İlişkileri Ölçeği, Sapkın Arkadaşlar Ölçeği ve Kişilerarası Problem Çözme Envanteri aracılığı ile bilgi toplanmıştır.

Yapılan hiyerarşik regresyon analizinde erkek, sosyo-ekonomik durumu yüksek ailelerde yetişen, yapıcı problem çözme becerileri düşük, annesiyle yüksek düzeyde çatışma yaşayan, birlikte olduğu arkadaşları annesi tarafından yüksek düzeyde kabul edilen, arkadaş ilişkilerinde sadakat ve bağlılığı yüksek, güveni düşük olan, risk alma davranışı gösteren arkadaşlara sahip olan ve ailesinde alkol kullanan kişi sayısı yüksek olan ergenlerin daha çok risk aldığı görülmüştür. Risk alma davranışlarının en güçlü yordayıcısının Algılanan Çevre Sistemindeki yakın yapının olduğu, bunu Algılanan Çevre Sistemindeki Uzak Yapının izlediği, Sosyal Çevre Sisteminin yordama gücü bakımından üçüncü sırada geldiği ve son olarak kişilik sisteminin risk alma davranışları üzerinde açıklanan varyansa en düşük katkıyı sağlayan sistem olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, literatür doğrultusunda tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Problem Davranış Kuramı, risk alma davranışları, problem çözme becerisi, ebeveyn ilişkileri, akran ilişkileri

Abstract

Investigation of Problem Solving Abilities, Peer and Family Relationships on Adolescent Risk Taking Behavior

It is known that risk taking behaviors have many negative effects on adolescents. In order to help the adolescents experiencing problems due to risk taking behaviors, the predictors of these behaviors should be identified. This study investigated risk taking behaviors of peers, quality of relationships with peers and parents, and interpersonal problem solving skills using Problem Behavior Theory.

The sample of the study consisted of 1067 high school students whose ages ranged from 15 to 18 years. The sample was asked to complete a number of questionnaires including Personal Information Form, Risk Taking Scale, Adolescent Family Process Measure, Peer Relationship Scale, Deviant Behavior of Peers Scale, Interpersonal Problem Solving Inventory.

The hierarchical regression analyses showed that being male, high SES, higher conflict with the mother, lower constructive problem solving skills, higher peer acceptance by the mothers, higher loyalty and trust to friends, low confidence, more alcohol users in their families are risk factors of risk taking behaviors. It is found that the the strongest predictor of risk taking behaviors is the close structure of the Perceived Environment System, followed by the distal structure of the Perceived Environmental System. The Social Environment System is the third in terms of the predictive power, and finally the system that provides the lowest contribution to the variance is the personality system. The findings are discussed in the light of the literature.

Keywords: Problem Behavior Theory, risk taking behaviors, problem solving skills, parent relationships, peer relationship